

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

v. 1989

Josef Jelínek

O b s a h

Petr Placák	Zasněžený hřbitov [2-8]
Lenka Procházková	Orchidea [9-19]
Karel Pecka	Každý ví, co je kůň, ale co je to nekůň? [20-24]
Milan Šimečka	Původ nejistoty [25-33]
Sally Laird	Pražský podzim [34-43]
Milan Uhde	Kafkova Proměna jako divadlo [44-47]
Jan Trefulka	Janáčkovo Brno [48-54]
Jan Dus	U Palachova hrobu 29. ledna 1989 [55-62]
Jiří Kratochvíl	Ad fata libelli [63-64]
-míkl-	Velvyslanec české poezie [65-69]
Marek Zaleski	Český spojovací článek [70-71]
Dokument: Milan Jelínek	
Jaroslav Čejka	[72-75]
Emilio Kalisto	Žide Vaculíku [76]
L.V.	Rozbor uvedeného dopisu [77-78]
Ludvík Vaculík	Pane ministře [79]
Petr Skoumal	Redakci "Melodie" [80]
Václav Jacína	Z dědečkových pohádek [81-82]
J.P.	Vaculíkovy básně v próze [83-93]
Lumír Čivrný	Na okraj Šetlíkových cest po atelierech [94-97]
Milan Jungmann	Vítězní Moravané [98-103]
Iva Kotrlá	Z Katalogu čtenářských záznamů [104-112]
Ludvík Vaculík	Pod diktaturou lidu [113-115]
Ivan Kadlečík	Baránky [116-117]

DUBEN 1989

Copied from a type-written carbon copy, bound, continuously numbered and

made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM

SCHWARZENBERG 6

D-8533 SCHEINFELD

Tel. 09162/7761

O b s a h

Petr Placák	Zasněžený hřbitov
Lenka Procházková	Orchidea
Karel Pecka	Každý ví, co je kůň, ale co je to nekůň?
Milan Šimečka	Původ nejistoty
Sally Laird	Pražský podzim
Milan Uhde	Kafkova Proměna jako divadlo
Jan Trefulka	Janáčkovovo Brno
Jan Dus	U Palachova hrobu 29. ledna 1989
Jiří Kratochvíl	Ad fata libelli
-mkl-	Velvyslanec české poezie
Marek Zaleski	Český spojovací článek
Dokument: Milan Jelínek	
Jaroslav Čejka	
Emilio Kalisto	Žide Vaculíku
L.V.	Rozbor uvedeného dopisu
Ludvík Vaculík	Pane ministře
Petr Skoumal	Redakci "Melodie"
Václav Jácina	Z dědečkových pohádek
J.P.	Vaculíkovy básně v próze
Lumír Čivrný	Na okraj Šetlíkových cest po atelierech
Milan Jungmann	Vítězní Moravané
Iva Kotrlá	Z Katalogu čtenářských záznamů
Ludvík Vaculík	Pod diktaturou lidu
Ivan Kadlečík	Baránky

Petr Placák :

Z A S N Ě Ž E N Ý H Ř B I T O V
(výběr ze sbírky)

Až budu v očištění

Dejte mi dívku
aby měla pochopení
vzali bysme si deku
vylezli večer nad město
tam se svlíkli do naha
zabalili se do deky
a dívali se dolů
na ty tisíce světél
tiskla by se ke mně
nad námi nekonečná přestora
cejtila by to samý
takže mluvit by bylo zbytečný
ta noc by trvala dost dlouho
než by začalo svítat
pak by zmizela
a já tam stál
jak mě Bůh vzal
sám
načež bych sešel dolů
a voblík se do krásnejch šatů
ptáci by hezky zpívali
vzduch by byl svěží
všude samá vůně
začala by nová éra

Večírek

Z přemíry napětí
šel se projít
do kapesníku smrkal
krev

Foukal silný vítr
strony se kymácely
měsíc utíkal černými
mračny

nad ním obludná hloubka
kolem odporná kolegiálita
Bože kam jít

Vrátil se do domu
zábava v plném proudu
políbil ji
začal pít
a přišlo mu to k smíchu
žena děti přátelé
opravdu byl šílený

Roztrhaný čas

Ve větru praská dřevěný les
brodíš se nažloutlým sněhem
mrtví ptáci zpívají
ve zvláštní podivuhodné krajině
začínáš mít radost

Ve větru praská dřevěný les
nažloutlým sněhem se brodíš
zpívají mrtví ptáci
v podivuhodné krajině
radost mít začínáš

V bufetu (Ten den mi bylo dobře)

Stál v bufetu na Václaváku
venku byla strašná kosa
na oknech ledové kytky
hřál se o topení
chlápek vedle
přinesl mi salát
paní naproti
vylizovala talíř
dvě dívky opodál
krájely kusy dortu
úředník se zakous
do buřtu
šťáva vystříkla
konečně

ale i tak
bylo to dost křehké

Školní zlovyk

Učili nás i dobré věci
ale většinou to
skrze sebe
nadosmrtně znechutili

Chlapecké slzy

Po těle se rozlije horkost
a z bílé hory na vás padají
papírové kameny
Co jsi to četl chlapče?
Ale četl jsem o svatém Václavovi
o Janu Husovi a Janě z Arcu
i o jiných jsem četl pane

Byla jasná noc

Kdyby mě tenkrát někdo
pozoroval
mohl by vidět jak jsem
odešel oknem
Byla totiž jasná noc plná hvězd
venku bylo hluboké ticho
a byl úplněk
také padaly hvězdy
a nebeská tělesa
se pohybovala vesmírem

Pašíkova pravidla

Tak jsem se dočetl
v pravidlech silničního provozu
že vládní vozy mají
přednost před sanitkami
a požárními vozy
tedy
aby tlustej pašík

nezmeškal večeři
před lidským životem

Starý čas

Čím víc se blíží zima
člověk se zachumlává do kabátu
ohrnuje límec a strká ruce do kapes
tím je přístupnější lásce

Nemám rád jankovité jaro
podzim je slavnost nyní
od kolíčky po hrob zasmušena
jde mým životem

Bliží se vánoce
sedí v šatně už nepracuje
choulí se ve špinavých montérkách
u topení a venku
padá sníh ač je teprve listopad
a ačkoli je den
svítí hvězdy

Chvějou se mu ramena
jakoby plakal úlevou
skutečně je večer
a zlaté hvězdy padají oblohou

Anežský kostel

Autobus byl narvanej
blížily se vánoce
samý spěch a shon
šťavnaté nadávky

Byla už tma
na zemi ležel čerstvý sníh
jeli jsme kolem Anežského kláštera
a lomeným obloukem okna kostela
proudilo jasné světlo
které jakoby mávnutím kouzelného
proutku ten blázinec posvěcovalo
a měl jsem nepříjemný pocit

jako bych k tomu blázinci
nepatřil nějaká nadmíru
velká zrůda
nicméně na vánoce
jsem se těšil
možná že jako
ještě nikdy

Večer na Hradě

Když jsem šel
přes Karlův most
troubili jeleni
od Královského letohrádku
se štěkotem psí smečky
se vzduchem nesl
břeský hlahol
loveckých trub
a do toho se mísily
vyděšené hlasy
divokých kachen
vzlétnuvších z Vltavy

Na Palachově náměstí

Na Palachově náměstí
uvadl záhon rudých tulipánů
ve tvaru pěticípé hvězdy
Kytky jsou vytrhány
země přeryta
dráždí chtivé racky
Zahradníci mají plné ruce práce
se spadeným listím
všude ho leží plno
Lidé ve večerních šatech
scházejí po schodech Rudolfína
mrtví z hromadných hrobů

Sbohem lásko

Víš co se stalo zemřel Brežněv
řekli a mně zatrnulo

Procházel jsem se letenskými sady
od podstavce Stalinova pomníku
shlížel na Vltavu a vzpomínal
na mládí na své první lásky

Smrt

Pole bylo pokryté
slabou vrstvou sněhu
a všude vykukovaly
černé hroudy země
jako rakve seřazené
k tiché slavnosti
rovnými brázdami
šel k západu
stále za sluncem
Těsně nad obzorem
mírně se usmívajíc
čekala na něj

Burčák

V sobotu jsme šli s Malířem na burčák
Šel s námi ještě Honza syn Sochaře
V Mostecký jsem zafřkal a Malíř začal
krkat a já jsem chrochtal a von pištěl
a to všechno hezky nahlas protože
jsme vlastenci a chtěli jsme ukázat
všem cizákům co u nás žije za krásný
blázny a cenili jsme na ně zuby
a divoce vrčeli na ženský pohlaví
a vyli jsme jak měsíční vlci a bylo
to výborný protože všichni cizáci
co jsme potkali vyvalovali bulvy
co u nás žije za divný blázny a tak
jsme dochrochtali k Lišce Bystroušce
kde jsme si koupili litr burčáku a

protože byl dobrej tak jsme si koupili ještě jeden a protože byl ještě lepší tak jsme si koupili ještě jeden a protože jsme byli už dost zdrátovaný podařilo se nám sbalit dvě holky a jeli jsme k nám domů a ony nám udělaly večeri nadlábli jsme se a kecali vo všem možným a já jsem uanul v křesle a ostatní myslím taky a když jsme se probudili udělaly nám snídani a vypadly a my jsme vytáhli s Malířem flétny a zahráli jsme si Jistebnickej kancionál a Abecedu od Mozarta já na sopránku a Malíř na altku a šli jsme na burčák protože včera byl moc dobrej.

Sbírka veršů Zasněžený hřbitov vyšla v samizdatové edici Expedice a bylo loni poctěna její výroční cenou. Autor užil v tomto vydání pseudonymu Petr Zmrzlík. Letos byla jeho prozaické prvotině Medorek udělena Cena Jiřího Ortena.

Lenka Procházková

O R C H I D E A

"Už si tu orchideu klidně sundej, ve vodě se ještě vzpamatuje," mínila Ivanka a s obtížemi si zapínala kozačky. Líza se ohlédla do zrcadla. Fialový květ v jejích tmavých vlasech nevypadal žíznivě.

"Nechám si ji až do konce," rozhodla se.

"Kvůli komu?"

"Kvůli sobě."

"Tak to jo. Ale ty paviány pak donuť, ať ti to tady uklidí. Aspoň nahruho. Nádobí nechte na mě. Přijdu v deset," zívla, zmáčkla kliku. "Přinesu fernet. A kyselý rybičky. Rybičky jsou na Novej rok nejlepší menu!" vykřikovala na chodbě.

"Tak ahoj," hlesla jí do zad Líza a rychle zavřela dveře. Opřela se o jejich skleněnou výplň a spočítala prořídle kabáty na věšáku. Bylo jich pět, všechny pánské.

Muži, co ještě zůstali v naplno rozsvíceném velkém pokoji, však napočítala šest. Šedovlasý senior s kulatými starožitnými brejličkami si svou černou sametovou pláštěnku nesundal za celou noc. Snad v ní i tančil. Ale tančit jsem ho neviděla, uvědomila si. Třeba pod tou pelerínou schovává hrb, napadlo ji nepřátelsky. Byl jí protivný už od večera, od chvíle, kdy ji oslovil "milostivá", ovšem jako hostitelka s tím nemohla nic dělat, jen se mu pak snažila vyhýbat. Doufala, že odejde hned po půlnoci, mezi prvními, ale neodešel, asi neměl kam spěchat. A tak teď seděl v nejlepším křesle pod jejím oknem, kouřil doutník a usrkával červené víno. Ostatní zbylí pili pivo. Polykali ho přímo z lahví, brodili se při tom v pomuchlaných papírových květinách a barevných girlandách, co během noci popadaly z lustru na parkety, nepředstírali tanec, jenom se udržovali v pohybu. Kdyby znehybněli, ve vteřině usnou, napadlo ji.

Stála ve dveřích pokoje naproti oknu. Domy za řekou byly už temné, jejich nezřetelné siluety v ní vyvolaly tesknou. Mrtvé město. Aťady jeho poslední strážci: pět pivních vojáčků a kormidelník s doutníkem. Měl by kouřit dýmku, usoudila, šťourat se v lulce by mu pasovalo líp. Řeknu mu to, rozhodla se a vykročila lánem parket k němu. Uprostřed pokoje ji však najednou zasáhla hudba.

Magnetofon hlučel už celé hodiny, jenže teď to byla melodie. Skladba, která kdysi patřila k ní, stejně jako nohy a ruce, a kterou právě proto musela odříznout a obětovat spolu s ostatními ve štěstí nabytými statky, se teď po letech ponorkového ticha náhle vrátila a s nastřádanou silou lačně unikala z té cizí kazety. Líza strnula v nakročení, tóny vzlínaly, křížovaly se, vypnu to, musím to okamžitě zrušit, věděla, ale současně cítila, že to nedokáže, že už je chycená, uhranutá, v kole. A tak se tomu vzdala.

Pivní vojácci couvli k židlím u stěny, užasle sledovali její kruhy a legračně potřásali hlavami, aby z nich vyklepali únavu a opilost. Zůstaňte sedět, sugerovala jim, chci tančit sama, pro sebe, bez vás. Táhle není produkce ani výzva! Věřila, že to není ani návrat, nesměla se vracet. A tak svůj tanec klenula jako most a jenom doufala, že jí píseň vydrží až k protějšímu břehu. Při refrénu se na okamžik zastavila a odkopla střevíce, chtěla cítit pod šlapkami dřevo. Klouzala tedy svým rozzářeným strážním pokojem jen v punčochách, pak na přídí zapraštělo křeslo, jak kormidelník vstal. Při další otočce zahlédla, že lije víno do její stříbrné lodičky, držel ji za podpatek, červené víno mu crbolilo na rukáv, zbytek vypil, a potom už to nejmladší vojáček nevydržel, vběhl do jejích kruhů, ale to už byla bezpečně na předmostí, a tak se k němu přitiskla na posledních pár taktů, než kazeta skončila.

"Milostivá!" oslovil ji do ticha kormidelník. "Právě jsem připil na vaši odvahu." S obřadnou úklonou jí vrátil provlhlý střevíc. Přemohla odpor, nazula si ho a doskákala k tomu suchému. "Musíte být velmi statečná žena, když si troufáte zůstat tu sama s šesti chlapy," dokončil svoji banalitu.

Pivní vojácci se ani nezasmáli, unaveně mžourali na toho otravu, kdo ho sem vlastně přivedl? vzpomínala marně.

"No řekněte, není to odvaha?" dožadoval se její odpovědi.

Zavrtěla hlavou. "Odvaha by snad byla, zůstat tu s jedním. Takhle můžete leda skládat společné madrigaly na moji krásu. Ale to si radši přihřejem tu gulášovku."

Unikla do kuchyně.

"Mám toho obejdu vyhodit?" přišel jí nabídnout nejmladší vojáček.

"Jen ho nech žít," olízla příškvarek na vařečce, "vždyť je to nějaký neškodnej chudinka." Přichytlá kastról do utěrky a hranou vařečky odškrabávala hustou usazeninu ode dna.

"Náhodou škodí dost. Z který operety sem utek? Proč jsi ho vůbec zvala?" drnčel jí do zad.

"Já? Vidím ho prvně v životě. Přilej sem hrnek vody, musíme to zředit. Myslela jsem teplou, ty kuchtíku!" vzdychla a otočila spínač plynu na maximum.

"To máš fuk. Jemu bych tam stejně nejradši načural!"

Vrátili se do pokoje s tácem kouřících misek.

"Tahle je protekční, pro vás, maestro!" předklonil se kuchtík.

"Díky. Mám v tom strychnin?"

"Ne, ten už došel."

"Škoda," podotkl suše senior a nabral si lžící. "Je to zředěné," poznal okamžitě.

"Zředěné, ale teplé," řekla Líza a obemkla zahřátý porcelán dlaněmi.

"Vám je zima, milostivá?"

"Mám takové mrazení, asi z únavy."

Pak už dojídali mlčky, jen nevypnutý magnetofon u zdi naprázdno vrněl.

Pohlédla k oknu, ještě nesvětlo. "Kolik je hodin?"

"Pět slepičích," odpověděl jí kuchtík a vyšel do předsíně.

Vrátit se s kabátem přes ramena.

"Opouštíš nás?" zívla.

"Ne, ale fakt je tu nějaká zima, ta kamna asi vyhasla."

"Ta vyhasla už v jednu," věděla Líza.

"Tak proto!" kývl kuchtík.

"Můžem vytrhat parkety a udělat si vatříčku," navrhl senior, ale oni se k němu ani neotočili.

"Čím ten koks podpaluješ?" předklonil se ramenný granátník.

"Hořícím plynem!" odpověděla hrdě. "To bys asi neuměl."

"Prosím tě. Stará vesta! V kotelně to děláme zrovna tak."

"Jo? A to se smějí?" divil se pihovatý sušinka s pečlivě začesanou pleší.

"To se pochopitelně nesmí, Lebko, takže tajemství tajného plynového kohoutku si kotelníci předávají z generace na generaci..."

"No, když už jsme u těch tajemství, jedno vám taky prozradím," přerušil ho významně vousáč. "Dá se uvést jako špatná zpráva."

"To snad ne!" zděsil se kuchtík.

"Už jo," pokýval hlavou vousáč, odhrnul naduclé sako, vytáhl láhev piva a smutně se na ni usmál. "Poslední a jenom moje."

"To už se vypilo všech patnáct bas?" nevěřila Líza.

Pátý voják vstal a vyběhl do předsíně.

"Bacha, Mlčoun jde pro tajný zásoby!" sykl kuchtík.

"Sleduj ho!" nařídil kotelník.

"Co by se nevypilo, však tu bylo nejmíň sedmdesát duší," pokrčil rameny vousáč, pak zaklínil otvírák pód zátka a pomalým pohybem zápěstí ji vypáčil. Proud smetanové pěny mu vyublal na prsty.

"Osmdesát dva," opravil ho suše senior.

"V² jste je³ počítal⁴ copak?"

"Ano, milostivá."

"A proč?"

"Tak. Zachtělo se mi."

"Mlčoun je v koupelně," hlásil od dveří kuchtík. "Zamknul se."

"Tak to byl planej poplach," vzdychl kotelník. "V koupelně žádný ulitý piva nejsou, není tam na ně vhodnej úkryt. Takže já mám svou rezervu schovanou jinde," dodal spokojeně.

"A je ta tvoje rezerva velká?" zajímal se vousáč.

"Pro mě a pro Lízu bude stačit," usmál se kotelník.

"Já přece pivo nepiju," namítla. Choulila se na židli, tiskla prokřehlé paže k černé látce večerních šatů, překonávala zimnici. Pak v náhlém rozhodnutí vstala a odešla do ložnice.

Zavřela dveře, zamkla je a mechanicky, jako figurína, dotápala k posteli. Odhodila složenou duchnu a ve třech fázovitých pohybech si lehla. Polštář ji nepříjemně zastudil do zad a když ucukla očima před bodavým světlem lampičky, uviděla se v zrcadle. Horizont černých šatů na pozadí bílých peřin, trčící vertikály stříbrných lodiček, fialová skvrna ve vlasech, a tak ještě zkrížila ruce na prsou, pak už chyběly jenom svíčky.

Když se za chvíli vrátila v šedém kožíšku z afgánských koz, našla je v proměněné náladě. Seděli svorně kolem kulatého stolku nad půlkruhem malitých skleniček.

"Čekáme na vás, milostivá. Tohle vás zahřeje."

"Slivovice?" odhadla.

"Hruškovice. Ale sedmdesátiprocentní!" Senior zvedl kostnatý ukazovák a důrazně jím zakýval.

Sáhla po nejbližším štamprlátku, váhavě přivoněla, hrušky skoro nebylo cítit. "A neoslepnu z toho?" zeptala se ještě, ostatní už netrpělivě čekali na signál k napití.

"Jen dočasně," ušklíbl se senior, cinkl hranou skleničky o láhev a s požitkem se napil.

Znovu potlačila nechuť k jeho osobě, k jeho řeči i k jeho nápoji, opatrně si usrkla a pak se zavřenýma očima spolykala zbytek.

"Há!" vydechl naproti kotelník, "nejde ze mě plamen?"

"Lízinko, tady máš židli, abys nám neupadla," zahihňal se kuchtík.

"Co by padala, hned si nalejem do druhé nohy," pozvedl láhev senior.

"Mlčounovi už ale ne," řekla, protože předtím byla po něm v koupelně zhasnout.

Kotelník kývl a otočil sedmou skleničku dnem vzhůru. Pak podebral bledého vojáčka pod rameny, "Mlčoun si teď dá chrupku," a odvlék ho do předsíně na gauč. Když se vrátil k nim do kruhu, měli už vypité i druhé sklenky.

"Tak, Antoníne, topiči elektrárenský, do kotle přilož!" pobídl ho senior k vyrovnání.

Chce nás opít, pochopila. Proč asi?

Rozhlédla se velikým pokojem, který před deseti hodinami svítil ve své nadržané nenačnutosti jako salón pro recepci, přehlédla kupy špinavých talířů na stolech podél stěn, na jednom rozeznala zbylý šunkový chlebiček. Vstala a šla pro něj. Zblízka sice poznala, že už z něj kdosi kousal, ale oni v dálce to jistě neviděli.

"Milostivá, popojedem!"

Vrátila se do kruhu. Na stolku čekalo pět naplněných skleniček, šestá už byla překlopená dnem vzhůru. Kuchtík i ve spánku eskamotérsky vyrovnával balanc, ostatní ho s dětskou okouzleností pozorovali, až senior káravě zaťukal nehtem o láhev.

"Jo!" probral se provinile kotelník a přenesl kuchtíka k Mlčounovi.

"Přikrej je tam něčím, kabátem třeba," požádala ho Líza a pak ji s úlevou napadlo: "My si teď dáme kávu, co říkáte?"

Neřekli nic, jenom ten v pláštěnce se tiše zeptal: "Tak to už nás vyháníte, milostivá?"

Pokrčila rameny, bezmocně zavrtěla hlavou.

"Nevyhání," usoudil Lebka.

"Kdo by tu ráno uklidil?" připomněl vousáč a rovnou ze židle se skulil na koberec, po kterém před půlnocí kráčelo procesí masek, cípem si obalil nohy.

"Další zabitej," postál nad ním kotelník, pak pietně překlopil i jeho sklenku.

Zatoužila po cigaretě. Věděla, že je to chyba, ale už neměla vůli to překonat.

"Dovolíte, milostivá?" před očima jí bleskl plamínek.

Zhluboka vdechla kouř. "Proč jste si tu hruškovici schovával až na teď?"

"Nevím. Tak. Zachtělo se mi."

"To zní jako od Rusa," zamračil se kotelník.

"Myslíte?" zeptal se suše senior.

"Nemyslím. Spím!" Kotelník dopil svoji sklenku, překotil ji dnem vzhůru, pak si přitáhl židli pod nohy, hlava mu klímbla na prsa, už ji nezvedl.

"Ta dnešní mládež, ani pít už to pořádně neumí," vzdychl senior.

"Neurážejte, doktore," předklonil se dotčeně Lebka a hmátl po láhvi. Ten pohyb však už nedokončil, paže mu klesla na stůl, opřel si o ni bradu a zavřel oči.

"Vy jste doktor?" hlesla Líza.

"Ne, milostivá. Jsem výtvarník."

"A copak vytváříte?" protáhla s despektem.

"Situace."

"Tím se živíte?"

"Vlastně ano. Žiju z toho."

Zvedla k němu oči, chtěla vidět ty jeho, ale přes nasvícená skla brýlí to jaksi nešlo.

"Dáte mi tu orchideu?" zeptal se tiše.

"Proč?"

"Jako fant."

"Nedám. O nic jsme nehráli. Ale můžu vám uvařit kávu."

"Už zas?" ušklíbl se, zvedl láhev, ale ona ho předešla a rychlým pohybem překlopila svou sklenku dnem vzhůru. Ruka s nakloněnou lahví na okamžik znehybněla, "neračte?", pak s cukavým záškubem robota klesla na stůl. "Tak co teď? S tím načatým rokem? Že bychom se, než se nám mužstvo prospí, šlí trochu projít na vzduch?" Vyčkávavě potáhl z doutníku. "Nebo máte lepší nabídku?" vydechl kouř

nad její hlavu.

Neklidně obhlédla pokoj, pak se otočila k oknu. Nebe nad strahovským vrchem už bledlo, v tichu, kdy čekal na odpověď, zaslechla křik prvních probuzených racků. "Tak ano," rozhodla se, "půjdeme k řece."

Než pomalu zadusil doutník, stála už u dveří v zapnutém kožíšku a rukama v kapsách.

"Mám zhasnout ten lustr?" zastavil se u ní.

"Ne," zakázala mu. V předsíni pohlédla na dvě siluety vtěsnané na úzkou plošku gauče, potom už nedočkavě zmáčkla kliku a vyšla do chodby.

"Mám je tu zamknout?" navrhl.

"Ne!" zakázala mu znovu, a tak jen vyndal klíče a zacvakl dveře.

Seběhli schodištěm, dole se cvičně podívala skulinou do schránky.

"I na Nový rok čekáte psaní, milostivá paní?" zastavil se jí za zády.

V příští chvíli prudce otevřela mohutné vrzající dveře a ukročila stranou, aby i jemu nabídla ten širokoúhlý pohled na řeku, prázdné mosty a secesní krajku nábřežních domů smíchovské strany. Lamy už nesvítily, jen červená oka strahovských majáček hlídala tu jitřní šed. Pomalu vdechla nezkažený vzduch nového roku, zapomenutě přešlápla, ale pak rychle otočila hlavu k muži v pláštence, nechtěla přijít o výraz jeho tváře vystavené všanc tomu okamžiku.

Jenže on se nedíval na obraz spícího města, stál k němu bokem, zády se opíral o veřeje, hleděl na Líziny vlasy. "Dáte mi tu orchideu?"

"Ne!" vyhrkla podvedeně. "A přestaňte už s tím. Sejdeme k řece?" nabídla potom mírněji, protože se rozhodla, že tohle ráno si pokazit nedá.

"Jak chcete, milostivá."

Mlčky přešli pustou vozovku. Na nábřežním chodníku se zastavila a ohlédla na to jediné rozsvícené okno. Sledoval její pohled a zřejmě i její myšlenky.

"Kdysi to musel být velice krásný byt," řekl kondolenčně.

"Však zase bude! Mám ho teprve měsíc. Počkejte, co z něj udělám, jak ho vrátím k původní podobě!"

"Myslíte, že na to máte?" zeptal se věčně.

"No tak se zadlužím," ledabyle mávla rukou.

"Myslel jsem, jestli na to máte dost času."

"Času?" pobaveně se usmála. "Mám na to, pane, celý život! Sejdeme dolů tudy?" ukázala na strmé dřevěné schůdky vedoucí k navigaci.

"Pokud to risknete v těch botkách."

"Vždyť to neklouže, je nad nulou. Dnes by se dalo snad i plavat," pohlédla k řece, nad kterou ležel široký mlžný pás.

"Snad," řekl mechanicky, pak rychle zabočil na schůdky, ruce zabořené v kapsách černé pláštěnky. Sestupovala za ním pomaleji, levou rukou se přidržovala zábradlí, úzká sukně večerních šatů se jí lepila na punčochy, dívala se přímo pod nohy. Když pak konečně došlápla na hrbolatou dlažbu navigace, udivilo ji, že na ni nečeká.

Stál v přístavišti, měl zapálený nový doutník, zblízka studoval lodní řád na omšelé tabuli z loňské sezóny.

V létě si koupím dalekohled, rozhodla se. Přímou z okna si budu číst odjezdy lodí. Pojedu na výlet, kdykoliv se mi zachce, použila v duchu jeho výraz. "Tak odkud nám to vyplouvá?" křikla vesele, jak ještě vězela v té prosluněné vizi. Pomalu se k ní otočil, levou dlaní si střešil brýle, jako by i jeho oslňoval červencový jas, pak se rozhlédl a namířil oharek doutníku k nejbzdálenější nástupní plošině, za kterou se bělalo nocležiště labutí. Mohla jsem jim vzít tu zbylou věku, pomyslela si smutně, ale hned se utěšila vědomím, že to může udělat odpoledne nebo večer, kdykoliv se jí zachce. A hlavně sama, bez toho smrtáka!

Když došli k můstku, shýbly se a oběma rukama vytáhly z úchytek ráhno závory. Doutník, který při tom svíral v zubech, mu zespodu ozářil skla brýlí, a tak ani teď nepostřehla barvu a výraz jeho očí.

Přešli po lávce. Na nástupním pontonu se ohlédla, aby si znovu užasle potvrdila, že to jediné rozsvícené okno je její. Pak se otočila k řece.

"Kdysi jsem potkal jednu ženu, která mi vyhovovala." Vyslovil to konverzačně, přesto se lekla. Nechtěla si to důležité novoroční ráno ve vzpomínkách spojovat s nějakým neradostným cizím příběhem. "To už je dávno," odklepl doutníkový popel do vody, "a vás to jistě nezajímá."

Pokřčila rameny. "Dívám se na řeku."

"Nedíváte. Díváte se na hladinu, řeka je to pod ní."

Zachvěla se, najednou do ní vstoupila zima a s ní i únava nadržaná ze všech dní starého roku. "Nechce se už vrátit?" hlesla.

Kývl a zacinkal v kapse klíči od jejího rozzářeného pokoje. "Ano. Za chvíli začnou jezdit auta." Přelétl pohledem oba mosty, mezi kterými stáli, pak se otočil k ní. Konečně uviděla jeho oči, tmavé a mělké jako bahnité studánky. "Vy mi tu orchideu nedáte?"

"Ne."

"Škoda," vzdychl a zahodil doutník přes její hlavu do řeky. "Tak si ji budu muset ulovit sám."

Couvla a zvedla ruce ke květině, aby ji ochránila. V té chvíli muž proti ní předpažil a plnou vahou se jí opřel do ramen. V následném uklouznutí se neměla čeho chytit, padala jako figurína, bez hlesu, hladina ji studeně udeřila do zátylku, rozsvícené okno zmizelo.

Z vedlejšího pontonu vystartovali raci. S poplašným křikem se vzdalovali od jejích kruhů, nad kterými nehybně čekal muž v černé peleríně. Soustředěně pozoroval pohyby, pak se otočil, zvedl z můstku dřevěnou závoru a rychle se s ní vrátil. Nachýlil se, pomalým, promyšleným pohybem ponořil ráhno do vody a jeho plochým koncem podebral ze středu yíru fialovou skvrnu. Vytáhl si ji na ráhno k sobě.

Orchidea působila svěže a neporušeně, a tak s ní setřepal vodu a opatrně ji uložil do kapsy pláštěnky. Teprve potom se rozhlédl.

Uviděl jen racky, s pokřikem se vraceli, kroužili nad ním a v drzých náletech zkoumali hladinu, ta už však byla klidná.

Muž přešel lávku, upevnil ráhno zpět do úchytek a pomalu se vydal po hrbolaté dlažbě navigace ke schodům.

Na chodbě domu si nerozsvítil, ve třetím patře po hmatu zasunul klíč a tiše odlepil dveře. V předsíni bylo ticho, z rozsvíceného pokoje zaslechl vrnění naprázdno běžícího magnetofonu. Zavřel, zasunul klíč z vnitřní strany a otočil jím. "Teď bych si dal tu kávu, milostivá," vyslovil unaveně, obešel gauč a rozsvítil si v kuchyni.

Než se ohřála voda v konvici, připravil si velký snídaňový hrnek, kávu do něj nasypal přímo z dózy, chvíli hledal cukřenku a pak si ten voňavý horký nápoj odnesl do rozsvíceného pokoje.

Štítivě překročil vousáče zamotaného v koberci a sedl si do křesla pod okno. Venku už bylo denní světlo, přes most se blížila tramvaj.

"Tak vidíte, doktůrku, nás tady urážíte a sám cucáte kafe!" probrál se Lebka. Otočil svoji sklenku, naplnil ji hruškovicí a rozhlédl se. "Kam zmizela Líza?"

"Milostivá už je v limbu. Nebude ten magnetofon přehřátý?"

"Uvidíme." Lebka se zvedl, došel k přístroji a vyměnil kazetu. Pokojem zaduněla hudba. "Ať žije nověj rok! Ať žije rock! Ať žije monarchie! Ať žije hruškovice!" Dopil sklenku a pak si sedl vousáči na břicho.

Ten ho malátně odstrčil, zavrčel, ale pak se zkoumavě nadechl: "Lízinka servíruje snídani?"

"Ne, Lízinka spinká," vysvětlil vousáč. "Ve své třinácté komnatě," dodal teskně. "No tak to vypní, ten randál. Já jdu uvařit kafe."

"Mně taky!" ozval se kotelník

"A co tvoje tajná rezerva?" připomněl ve dveřích kuchtík

"Přece nebudem hned od rána chlastat! Tu rozdělím až po úklidu, podle zásluh. Kolik je hodin?"

"Bude sedm, teprv," zívł kuchtík.

"Už!" opravil ho přísně kotelník. "Do deseti to tady musí bejt jako v zámku."

"Krom nádobí," připomněl vousáč. "Nádobí máme nechat Ivance."

"Stihnem i nádobí. Teď si ale dáme to kafe, pak zatopím..."

"A jakou práci přidělíte mně?" ozval se od okna ten v peleríně.

"Vy můžete třeba zametat."

Než vypili kávu, měl už podlahu v předsíni čistou, právě shrnoval smetí do koše, když ze dveří koupelny vykročil kotelník. V předpažené ruce držel impozantní železný dvojjubec, z jehož otvorů šlehaly plameny, levou rukou odmotával gumovou hadici, mířil ke kamnům.

"To vypadá dost nebezpečně," hlesl senior.

"Mně už to nepříjde," usmál se kotelník a mírným pohybem záěstí rozkomíhal fakuli.

Senior couvl. "Neblázněte! Nehrajte si s tím ohněm! To jste furt ještě ožralej?"

"Já si nehraju. Chci jenom zatopit. To vám se zachtělo dělat si vatřičku z parket. Tak co se teď plašíte?" Dvojjubec se ustá-

lil ve vodorovnu, kotelník poklekl před kamny a obratně zasunul vidlici pod rošt. Chvilí pozoroval, jak se plamen dělí, jak proniká hrudkami koksu, pak spokojeně vstal. "Až se Lízinka probudí, bude tu mít krásně teploučko."

V deset už bylo v bytě uklizeno jako v zámku. Právě u kuchyňského stolu dopíjeli tajnou rezervu, když cinkl zvonek.

"Děťátka, kůzlátka, maminka přišla, fernet vám přinesla!" povykovala Ivanka a nedočkavě bušila do skla dveří, které jí kuchtík odmykal.

"Neječ, Líza spí. Fakt máš fernet?"

"No zdali! A taky rybičky. Rybičky jsou na Nový rok nejlepší menu!"

Pyšně rozbalovala v kuchyni proviant, mrkali na sebe, čekali.

"Zbylý nějaký čistý talíře?" Konečně se rozhlédla. A hned v přehnaném gestu spráskla ruce. "Já teda žasnu!" Provinile si zula boty a pak po špičkách prošla do pokoje.

Poslouchali její vzdálené šepotavé pochvaly, porcovali si zavimáče a nalévali fernet. Jen senior překlopil svou sklenku dnem vzhůru: "Já už se rozloučím." Oprášil si pláštěnku a pak všem obřadně stiskl ruku.

"No to byl teda patron!" zasmála se do dlaně Ivanka, když dveře klaply.

"Ovšem, ta hruškovice nám bodla," olízl si suché rty Lebka.

V jedenáct se zvedli i oni, schovali zbytky menu do lednice, "Líza bude vděčná, že jsme jí tu nechali první pomoc," a naposledy zálibně prošli tím skvěle uklizeným bytem. U křesla pod oknem se Mlčoun zastavil a překvapeně vytáhl ze škvíry před opěradlem pomačkanou orchideu.

"Ukaž!" zamračila se Ivanka. S fialovým květem na dlaní se vrátila do kuchyně, natočila do misky vodu, upustila orchideu na její hladinu a uložila nádobku do lednice.

"A to jsme ti ještě neřekli," zastavil se pak na schodech Lebka, "že Líza k ránu tančila."

"Tančila?" vydechla ohromeně Ivanka. "S kým?" prohlédla si je.

"Sama," cukl ramenem kotelník.

"Nejdřív sama, ale potom se mnou!" opravil ho dotčeně kuchtík.

"No," usmála se na něj Ivanka, "i tak je to ta nejlepší zpráva v tomhle roce!"

Karel Pecka

Každý ví, co je kůň, ale co je to nekůň?

Všeobecně známý příkaz z bible: "Vaše řeč budiž ano, ano, ne ne", je sice jednoduchý, ale jako by se nehodil do dnešního světa. Je výhodnější obracet se pro návod k orientaci v životě k jiným zdrojům a aplikovat vynalézavě pojmy např. z matematiky nebo fyziky. Limita, základní pojem matematické analýzy, nabízí určitě mnoho jiných kombinací, stejně jako pojmy z kvantové mechaniky, kde třeba takový princip neurčitosti je přímo fascinující. Namátkou uveďme několik příkladů.

Po únoru 1948 vítězná moc prohlásila sportovce za amatéry v naivní představě, že lidé, provozující sport jako obživu a práci, začnou se rázem namáhat zadarmo, více, lépe a s jásotem. Profesionalismus byl totiž odsouzen jako odporný výhonek kapitalismu, a socialismus měl osvědčovat svou nadřazenost také v tomto směru. Také zde se ovšem záhy začaly střetávat fikce a skutečnost. Prozíravějším hlavám byla zřejmá neuskutečnitelnost ideologických představ, a tak alespoň profesionalismus zakamuflovali pod různé vojenské, později podnikové škatulky. Moc si uvědomila, že sport skýtá mimořádné možnosti propagandistického využití, a tak tiše trpěla rostoucí míru profesionalismu v honbě za lepšími výsledky. Navenek halasně proklamovala stará klišé o ryzím amatérismu, a to, že se stávala rok od roku frapantnější lží, jí naprosto nevadilo. Nevadilo to ovšem ani sportovcům, kteří na olympiádách nosili trika ryzích amatérů a nevadilo to veřejnosti, která o podstatě poměrů věděla, všichni se svým dílem účastnili toho nebetyčného podvodu, všichni lhali. Ale lhali i ti na Západě, kteří předstírali jako by všechno bylo v pořádku, ačkoliv dobře věděli, o co jde. Malým rozdílem jenom je, že v profesionálním pojetí je sport byznys, kdežto v našich krajích má charakter kšeftaření.

Teprve v posledním údobí denudace a eroze socialistických systémů dochází k posunům i v oblasti sportu. U nás šéfové přiznali a uznali, že sportovci působí za peníze, ale termín profesionalismus platí stále za tabu a není připuštěn do oběhu. Vládnoucí princip

neurčitosti lze demonstrovat na případu fotbalisty Kubíka, který se po osmi měsících vrátil ze Západu, kde nemohl hrát pro nevyjasněný kvalifikační statut. Po návratu vysvětlil v televizi činovník zdejšího svazu, že v případě Kubíka jde o neamatéra a tuto nehořádnost opakoval poslušně i tisk. Je to sice neblbé, ale co je to neamatér? Asi něco podobného jako nekůň.

To je ovšem okrajový případ z onoho zvláštního ano-ne naší epochy. Nelze říci, že jde jen o polovičatost, což by také mohlo znamenat, že se sice může vědět o cestě k řešení, ale buď z lenosti, ze zbabělosti nebo z prospěchářství věci ponechávají beze změny. Daleko přesnější a výstižnější jsou výrazy bezradnost, amorfnost a impotence, to jsou pravé děti principu neurčitosti.

V oboru kultury vydal Pedagogický ústav hlavního města Prahy brožuru, kde pod nadpisem "28.4. Funkční studium" je tento text: Na základě sdělení ředitele odborů MŠMT ČSR RSDr. Petra Vašátka ze dne 1.2.1989 oznamujeme, že MK ČSR rozhodlo o tom, že do všech sítí knihoven - tedy i školních - budou navraceny tituly, které byly staženy v roce 1972 a podle pokynů skladovány mimo knihovní fond. Seznam těchto titulů přikládáme.

Seznamy jsou vlastně dva, v tom, který uvolňuje všechny tituly autorů jsou uvedena nečekaná jména, např. Petr Kabeš, Frant. Pavlíček, T.G.M., Šiktanc Karel, Zahradníček Jan. Druhý seznam uvádí jména autorů, jimž jsou uvolněny práce do roku 1968! Tam figurují: Václav Černý, E. Goldstücker, Karel Kosík, S. Machonin, Zdeněk Mlynář a jiní. V březnovém Obsahu však je uveden seznam autorů, jejichž práce patří nadále k zakázaným, je jich více než dvě stě. Takže MK zvěstuje exhumaci, někde jen poloviční, některých autorů, a i když pomíneme po léta proklamované tvrzení o neexistenci cenzury, kdo to tedy rozhodl o stažení titulů v roce 1972. Patrně stejný nekůň, tehdy zakazovač, dnes povolovač.

Tribuna č. 14 z 5.4. 1989 otiskla článek "Spojenectví nejen ideové", podepsaný jakýmsi Václavem Horou. Pisatel opakuje omletou verzi vyšetřovatelů StB o spojení Charty 77 se zahraničím, kde za vším stojí temné síly diverzních centrál a CIA. Jeho výplod je formulován tak, aby difamoval chartisty v tom smyslu, že jsou vlastně placenými agenty špionážních organizací. Logicky vyvstává otázka, proč nejsou viníci postaveni před soud, pokud by takové tvrzení odpovídalo pravdě? Odpověď je jednoznačná - jde o pomluvu, pramenící z obsedantních představ zapšklých pohrobků Stalina a Brežněva, která je samozřejmě nedokazatelná. Dříve, za dob těchto velikánů, pouhé udání bez dalších důkazů stačovalo,

aby byla oběť pověšena, či odsouzena do koncentračního tábora na řadu let, dnes je to přece jen o něco těžší. A tak co vlastně podobným omývačům mrtvol zbývá než vylepšovat zvetšelé strašáky o špiónech cukrkandlem o společném domě a sousedském spuzití? Nic nového, jenže soudruh Hora kráčí dál. Uveřejnil seznam 138 jmen občanů s daty a částkami, které údajně dostávají v TK za svou nekalou činnost. Tady už jde o závažnější záležitost než o fízlovskou insinuaci. V demokratickém systému, pohnán před soud pro obvinění z nactiutrhaní, by musel dokázat pravdivost svých informací, a z jakých pramenů je získal. On však svůj pamflet uveřejnil dobře věda, že v zemi, kde, jak se veřejnost nedávno dozvěděla, existuje nezávislost soudů, má zaručenou beztrestnost. A tak je zde další exemplář z říše principu neurčitosti - pisálek, či neudavač?

Academia, malý encyklopedický slovník, uvádí pod heslem "brouci", že je to hmyz, u něhož se rozlišuje 185 čeledí. U nás žije asi sedm tisíc, na světě asi půl miliónu druhů. Je nemyslitelné, aby některý entomolog na první pohled přesně určil každého brouka, ale patrně nezamění jedince z čeledi střevlíkovitých za nosatcovitého. Takového chrobáka nebo tesaříka poznal ovšem kdysi každý venkovský kluk bez hlubšího vědeckého vzdělání. Nevyskytoval se žádný nechrobák a nezlatohlávek.

Tentýž slovník pak uvádí heslo socialismus - první fáze kom. spol. formace. S. nastupuje po kap. S. je spol. řád, v němž jsou zejm. likvidovány vykořisťovatelské třídy a vykořisťování člověka člověkem, odstraněno soukromé vlastnictví v ýr. prostředků a nahrazeno vlastnictvím spol., organizován plánovitý rozvoj nár. hosp. atd. - Potud text a jedná se samozřejmě o socialismus marx-materialistický. Filozofický slovník z r. 1976 zdůrazňuje důležitý faktor, že socialismus vzniká po nastolení diktatury proletariátu.

Po teoretické stránce je tedy marx-materialistický socialismus vymezen jasně a přesně. Stačilo jen tu teorii realizovat a na zemi by byl vypukl ráj. V praxi se však od počátku projevovaly určité nesrovnalosti, které se nejen nedařilo odstranit, ale stále více se prosazovaly jakožto rozhodující. Postupem času se teoretické teze nenaplnovaly, ale poněvadž byly nenaplnitelné, odsouvaly se do pozadí, byly vytěsňovány a odsouvány k zapome-

nutí. Dnes už není ani potuchy o základní preambuli, že socialismus je první fází přechodu ke komunistické společnosti, nejen že idea komunismu zmizela kdesi v nedohlednu, ale zmínku o ní by mohli dnešní komunisté chápat jako zlomyslnou provokaci. Praxe totiž usvědčila i jen socialistické teorie jako nereálné spekulace na úrovni surrealistické utopie. Současný svět vykazuje tolik variant a druhů socialistických systémů, jako kdyby se množily buněčným dělením, navzájem sobě naprosto nepodobných. Bylo by únavné vypočítávat všechny odrůdy a pododrůdy socialismu vůbec, stačí třeba jen připomenout ony varianty, kterými byla obšťastněna naše vlast od r. 1948 až do dnešních dnů. Vskutku pestrý výběr, jako někde v bazaru, až přechází zrak. Z toho množství nabízených artiklů nelze určit, který je jaký, který je úchylný a který pravý. Veškerá teorie se nechala znásilnit vždy momentálně vládnoucí mocenskou garniturou do role služebné propagandy, která hlásá, že nejpravější socialismus je ten, který právě je. Entomolog socialismu by se rychle zorientoval, i když těch čeledí je přehřele a výsledkem průzkumu by musel být jednoznačně závěr: Tyto všechny varianty jsou socialismus, ne že nejsou, a pravým socialismem by bylo jediné ono zřízení dočasně u moci, a odlišné ostatní by byly nesocialismus. Je třeba tomuto celému hnutí přiznat to, oč usilovalo, a co si tedy zaslouhuje: Název socialistická diktatura, a trvat na jeho uplatnění pro každou čeleď a podčeleď. Chrobák je brouk stejně jako hrobařík a roháč není žádný nebrouk.

Václav Havel ve své závěrečné řeči před soudem dne 21.2. 89 konstatoval, že "...slova protistátní a protisocialistický už dávno ztratila jakýkoliv sémantický smysl, protože během svého mnohaletého a zcela svévolného používání stala se jen hanlivou nálepkou pro všechny občany, kteří jsou moci - ať už z jakýchkoliv důvodů - nepohodlní, a to zcela bez ohledu na jejich politické smýšlení".

Takže pro upřesnění a doplnění: Je nutné zásadně odmítnout pojmy protisocialistický a nesocialistický, pokud se tak označují názory stoupenci demokracie a svobody. Za skutečnost, že čím více marxmaterialistického socialismu, tím méně demokracie a svobody, jsou odpovědný totalitní režimy samy. A je nutné označovat režimy přesně tak, jak se nazvaly: socialismus a diktatura, a to v původním slo-

va smyslu. V zoologii existuje v českém jazyce pro jisté zvíře výraz pakůň, ale to je pro předložený problém kůň - nekůň irrelevantní.

V dnešní době jsme svědky rozpadu marxmaterialistického socialismu. Tente systém, který prozíravější pozorovatelé od počátku rozpoznali jako neuskutečnitelnou utopii, se průběžně ukázal omylným pokusem a odchází ze scény. Po odmítnutí a potlačení demokratických principů nebylo také možné očekávat nic jiného než debakl, protože demokracie je prioritní základ pro možnou existenci civilizovaného společenství současnosti, a to bez ohledu na individuální rozdíly filozofických názorů a životních postojů, žádná jiná soustava neosvědčila tak pronikavě a dlouhodobě svou životnost.

Záleží už jen na tom, jaká záchranná opatření podniknou desavadní vládnoucí provozovatelé různých těch blamovaných socialistických diktatur. Každý odklad a každý pokus o jejich hypernizaši svědčí nejen o myšlenkové zaostalosti a politickém diletantství, ale bude čím dál tím dražší.

Praha - duben 1989

170

Původ nejistoty

/Tato přednáška byla připravena pro mezinárodní seminář "Dialogu" v Brémách a byla tam také v lednu prezentována. Neovšem autorem, ten nedostal pas./

Dámy a pánové,

berte, prosím, tento text spíše jen jako několik volně řazených poznámek k tématu, které mi bylo zadáno, než jako ucelenou přednášku. Rozhodl jsem se je pronést po těžko vysvětlitelných rozpacích. Sám úmysl zabývat se osudem židů v Československu vzbuzuje velkou nejistotu. Musím si totiž položit otázku, která je mravně znepokojující: proč jsem se již dříve této problematice ve svých textech soustavněji ani nedotkl? Respektoval jsem podvědomě tabu, které v mé zemi platilo po celé období mého dospělého ~~žít~~ života? Třeba mě omlouvá, že to snad ani nebyl strach, ale spíše ostych dotýkat se rány, která zůstala v těle naší země po vytržení těch, kteří tu s námi žili celá staletí. Víím však, že nejistota v této věci se bezděky stala doplňkem mravní rozvrácenosti, ve které se československý život zmítá již déle než oněch posledních dvacet let.

Pohnutky nejistoty vyplývají možná z tradice. Intelektuální atmosféra slušné země mezi dvěma válkami, z které pochází ještě základní poznání mé generace, velela vzdělanému člověku si u asimilovaných židů jejich původu /jistěže rasového/ prostě nevšímat a židovskou ortodoxnost respektovat. Vnímал jsem tuto tradici jako nejlepšί způsob reakce na židovství i později, kdy bylo holocaustem a totálně změněnými poměry všechno postaveno do jiného ~~základu~~ mravního osvětlení. Dodnes nevím, zda postoj většiny československých intelektuálů nebrat prostě na vědomí specifičnost v postavení židů a přecházet mlčením a s jistou štitivostí staré i nové formy antisemitismu jakožto projev nevyléčitelné choroby zaostalosti, byl mravně ospravedlnitelný a tak ušlechtilý, jak se tvářil. Zkušenost jiných střeoevropanů, Němců, Rakušanů, snad i Maďarů a Poláků, ukazuje, že otevřenost, permanentní diskuse a historické zkoumání je asi pro národní zdraví užitečnější. Věřte nebo nevěřte, ve své dospělosti jsem viděl jen dva židy v kaftanech, a to

ještě možná byli členové nějaké delegace, a tak jsem usoudil, že k rozeznání žida lze použít jen výroky morimberských zákonů. A to přece nelze! Vytěšňoval jsem z vědomí nejistotu a přitom jsem věděl, že vše je nekonečně složitější.

Na studiích jsem měl přítele, diskutovali jsme celé hodiny o všem možném, hlavně o literatuře a o socialismu. Jednou se mě zeptal - víš ty vůbec, že jsem žid? Odpověděl jsem, jak se slušelo - a co má být. A on řekl - jsi úplný pitomec anebo se jenom tváříš jako idiot? Copak nevíš, co všechno to s sebou neše?

XXX

Na začátku války jsem vyrůstal v národnostně nesmírně promíšeném prostředí v pohraničí, v těsném sousedství Němceka a Polaka. Nepochybuji o tom, že v tomto národnostním slepenci byl přítomen i antisemitismus, ale ke mně se v dětství jednoduše nedostal. Rodiče možná sem tam řekli o někom, že je žid, ale říkali to tímž tónem, jakým se o jiných říkalo, že jsou Němci, Poláci, Slováci nebo Češi. Po válce jsem přirozeně vnímal hrůzu židovského osudu, ale z toho, co jsem četl, se mi vnucoval názor, že je to součást tragédie obecnější, tragédie všech evropských národů. Znal jsem osobně lidi, kteří byli odvezeni do koncentráků a nikdy se nevrátili, ale to byli Češi. Neviděl jsem na vlastní oči transporty žen a dětí, podvědomě jsem všechny mrtvé počítal k obětem válečeného šílenství.

Nebylo to dáno asi výběrem mé četby, pokud se na to pamatuji, panoval obecný úsus, že se židé přiřazovali i statisticky k národním padlým a umučeným, nevím ani, jestli se k národní ztrátám počítali i židé německé národnosti. Panovala zde jakási statistická neochota dělit mrtvé. Smrt všechny srovnala a srovnala statisticky i zdánlivou odplatu, tři miliony odsunutých Němců. Ta doba po válce měla v oblibě celkové účty, velká čísla, ve kterých nebylo místo pro odlišnosti, nemluvě o individuálních osudech.

Když jsem si připravoval tyto poznámky, zjistil jsem, jak neuvěřitelně je u nás chudá literatura, která by se z různých aspektů zabývala osudy židů za války. Pár vzpomínek z koncentráků, pár historických studií, samozřejmě příběh Anny Frankové a po roce 1948 je toho stále méně a méně. Podle Philolexikonu (Berlín 1936/

bylo v Československu 375 000 židů. Součástí Československa byla tehdy ovšem i Podkarpatská Ukrajina, kde byly celé židovské vesnice a kde židé v kaftanech orali na poli. Dnes je možné statisticky určit jež nepatrný počet členů židovské náboženské obce. Nikdy jsem se nasetkal s přesným údajem o počtu židů, kteří dnes zbyli z oněch více než tři-set tisíc. Podle čeho by se měl také zjišťovat? Bylo to nezákonné. V životopisech některých lidí se mohu dovědět, že byli za války rasově pronásledováni, což je opět jistý statistický eufemismus, rasově pronásledováni byli i cikáni. Další generace však již toto poznávací znamení nemají. Pokrytectvím, tak typickým pro československý duchovní vývoj, byl celý problém jakoby smazán. Já jsem se však po celý život s překvapením dovídal, zvláště po svém příchodu na Slovensko, jak dobře lidé vědí, kdo je žid.

Nechuť otevřeně se zabývat osudem československých židů měla svou příčinu již v poválečných letech, tedy i v oné tříleté periodě, ve které jsme měli relativní svobodu tisku. Z národnostně promíšeného obyvatelstva státu, hospodářsky, kulturně a jazykově se hluboce ovlivňujícího, vznikla téměř přes noc, měřeno v historických veličinách, národní osamocenost Čechů a Slováků, osamocenost pyšná a závratná, která byla vykládána jako veliké historické vítězství. V tomto národním vytržení se chovaly i zbylé menšiny zakřikle.

Židé vracející se z koncentračních táborů, z emigrace, ze západních i východních armád, z úkrytů, měli jistě důvod nepřekřikovat tuto národní závrať. Možná si mnozí i mysleli, že Československo je v této nové situaci země jako stvořená pro asimilaci. Kdo se vrátil včas, neměl problém s bytem ani s vrácením nebo náhradou osobního majetku, protože mnohonásobně tolik zde toho zůstalo po Němcích a i Maďarech. Kdo se vrátil později, neměl to už tak snadné, protože hrabivost domácího obyvatelstva neznala mezí.

Nevím, zda překotná asimilace židů byla naprosto spontánní, jisté je, že stát zde v této národní závraťi se sebevědomím odlišnosti bylo značně obtížné. Mnozí se vrátili, aby zase odešli, bylo zřejmé, že Československo již nebude tou zemí, kterou bylo před válkou. Někteří židé odešli do Izraele, jiní na Západ. Mnozí židé si změnili německy znějící jména na česká a slovenská, snad panovalo oboustranné přání setřást jakoukoliv odlišnost. Z mládí si

panatují na silné vědomí o tom, že veřejné připomenutí židovského původu nějaké osoby se vnímá jako urážka a nevкус. Tam všude snad začala ona tabuizace problému a židé k tomu přispěli onou překotnou asimilací a bezděčným potlačováním své historicky dané původnosti a odlišnosti.

Dnes je zřejmé, že toto celkové "znárodnění", přijetí české nebo slovenské identity, umělé již v úmyslu, bylo nešťastné. A netýkalo se jen židů, ale i zbylých Němců, Poláků, Maďarů a jiných menšin. Popřením přirozené rozrůzněnosti jsme si jako národ pak již předem otevřeli cestu k zglajchšaltování a totalitarismu.

XXX

Naprostá většina Čechů se cítila být po válce vítězi, neposkvrněnými žádnou vinou. Byli první obětí Hitlerovy agresivity, a tedy historicky posunuti na přední místo ve velké satisfakci. Otázka, která pořád znovu ožívá, proč jsme se vlastně nebránili, se neberala příliš tragicky. Prostě jsme byli zrazeni a neměli jsme šanci. Vůči židům necítili Češi vinu. Československo bylo okupováno a Němci se v Čechách a na Moravě neprosili o českou pomoc při konečném řešení židovské otázky. V této věci se národní chování pokládalo za mravně bezúhonné. Přetřásaly se pouze individuální příběhy, příběhy mužů, kteří se rozvedli se svými manželkami a vydali je tak smrti, příběhy rodin, které převzaly do úsehovy židovský majetek a po válce si na to nemohly vzpomenout, atd.

Jiná situace vznikla na Slovensku. Hitler se při koncipování nového řádu v Evropě rozhodl, že Slovenska oázu pokoje, nabídl mu samostatnost a ze začátku ani nevyžadoval jeho militantní fašizaci. Slovenské katolické kruhy, které převzaly vedení státu, prezidentem se stal katolický kněz dr. Tiso, šilhaly spíše po španělském než německém vzoru. V roce 1941 však přijal Slovenský stát zákony, které nijak nezapřely svůj norimberský původ. K prvním deportacím došlo v roce 1942. Tedy v době, kdy již vedoucí činitelé státu a část veřejnosti věděli, že židé neodcházejí na východ do nových sídlišť a na práci. Dnes o tom není pochyb, existuje řada dokumentů, například přímá upozornění římské kurie na genocidní postup nacistů. Postup slovenských úřadů, které vydávaly židy nacistům, nelze omluvit nevědomostí. Vláda se opatr-

ně vzepřela, až když většina židů byla pryč.

Nová republika a zvláště pak komunistický režim se s mravní pokleslostí této kapitoly v našich dějinách vyrovnaly jednoduše. Slovenský stát nevznikl z lidové vůle, povstáním byl úplně zpochybněn, a tedy národ sám nenese žádnou zodpovědnost za osud židů. Celou věc ovšem komplikuje skutečnost, že v národní paměti a třeba i v části slovenského exilu nefiguruje první slovenská státnost v úplně zavrženíhodném světle. Toto menší zlo totiž uprostřed rozvrácené Evropy celkem slušně fungovalo a zdejší fašismus měl ve srovnání se svými evropskými vzory poněkud operetní podobu. Brutalita, tak nezřízená v jiných evropských zemích, se po první čtyři roky Slovensku jakoby vyhýbala, nepopravovalo se, na uměle vyčleněném území doznívaly předválečné evropské poměry. Oficiální antisemitismus využíval spíše tradičních zdrojů, než komplikovaných "rasových" teorií. Je známo rovněž, že uvnitř režimu existovala vůči Eichmanovu naléhání opozice. Tak vznikaly průtahy, šlendrián, kompetenční spory, prezidentské výjimky, což všechno dohromady umožnilo na Slovensku přežít většímu počtu židů než v zemích pod přímou německou okupací. Statisticky přijatelnější číslo obětí však mravní zátěž režimu nezmirňuje.

To všechno zde ovšem dnes stále figuruje jako nezpracovaná minulost. V rámci všeobecné reglementace dějinného výkladu, je i tento problém zasut a ozřejmuje se jen velmi pozvolna. Jako všechny podobné problémy, se sahovává v těsném akademickém rámci a do vědomí veřejnosti nevstoupil. Jen podpisová akce z roku 1987, kterou zorganizovaly nezávislé církevní struktury a která v upřímném textu nabídla židům ze Slovenska jakési pokání nových generací, vzbudila rozruch, byla však, tak jako její ohlas, okamžitě umlčena režimní propagandou.

XXX

Nejistota, kterou jsme zatíženi, nekončí u starých dějů, za něž moje generace nenese zodpovědnost. Provází ji zkušenost posledních desetiletí, pro jejíž zpracování jsme měli dost času. A všechno je najednou ještě komplikovanější. Židovský osud se zapletl se socialismem a utrpěl v něm další traumata. Nebudu zde vypočítávat známé důvody, kvůli kterým se židé tak významně připojovali ke komunistické vizi. V Československu to bylo stejné jak jinde

v Evropě, nemluvě ani o Rusku. Všechny intelektuální zdroje přimknutí se k vizi společnosti, která na věčné časy vymýtí s vykořisťováním i židovskou odlišnost, jsou dobře známy. V Československu neměly na účasti židů v komunistickém hnutí podíl jen ryze intelektuální pohnutky. V Československu byl i židovský proletariát. Jako chlapce mě maminka posílala s utrženým podpatkem k chudému ševci, který se jmenoval Karl Marx. Jak bych nechápal svědomost budoucnosti, ve které se všichni lidé rozplynou v rovnosti, bratrství, pod vedením třídy, která se zříká všech starých diskriminací a směřuje k stvoření nového člověka? O tom všem jsem četl, bohužel v jiných literaturách než české a slovenské, i když i tam se něco najde. V české a slovenské literatuře se účast židovských autorů takřka dokonale spojila s češtvím. Nerad se k tomu přiznávám, ale skutečně jsem až jako student univerzity seznal, že autorem mé nejoblíbenější knížky, vrcholem dětského čtení, příběhu pěti chlapců na malém městě, je žid Karel Poláček. Neviděl jsem a možná ani nechtěl vidět skrz milosrdný závoj asimilace.

Až později jsem se rovněž dověděl, jak významně byl zastoupen židovský prvek ve vítězné komunistické straně. Tak ve své době za "většinou národa", znajíc dobře utajené sklony některých částí "lidových mas" k antisemitismu, dovedně skrývala svůj chvályhodný internacionalismus. A její protivníci se snad styděli příliš okatě na tento internacionalismus poukázat. A tak jsem zažil skutečný šok, když jsem již jako naivní stoupenec "zářných zítřků" četl ve zprávách o procesu se "spikleneckým centrem" černé na bílém, že přední straničtí a státní funkcionáři byli židovského původu. A navíc spojení s mezinárodními sionistickými plotičkami, které směřovaly ke zničení socialismu. Uplynulo jen sedm let od konce války a skrytá kampaň přiváděla oficiální propagandu do nepříjemné blízkosti největší lži nacistů, že za všechno mohou židé. Až ex post jsem si uvědomil, přečetl a vyslechl, a jakým bolestným výkřikem se zde v Československu zřítíl sen židovských generací, které spojily svůj osud s proletářskou revolucí. Jak obrovská je však síla utopie! Znal jsem židy, kteří uvěřili v pravost obvinění.

Vlastně až potom, po procesech a hojných narážkách a jasným antisemitským ostnem, které se daly číst v novinách, se probudila moje citlivost ke vnímání zahaleného židovského problému. Mohl jsem ho už pak číst ve skutečnosti, která se přede mnou odvíjela v dalších letech. A přece jsem si tuto schopnost číst nechával

pro sebe. Tabu z ostychu se mísilo s tabu oficiálním, které nikdy nepřipustilo podezření, že by se vládnoucí ideologie mohla napájet i z odpadových kanálů.

Až bude tabu zrušeno, pak se asi znovu a znovu budeme zabývat traumatem z padesátých let. Bude-li ještě dost pamětníků, Stalinismus u nás dospěl ve svém vyjádření k paranoickému vrcholu, i když jeho oběti počítáme na tisíce a ne na miliony jako v Rusku. Je to všechno práce směřující k prasknutí lebky. Vždyť se celkem dobře daří tezi, že stalinismus přivlekli do Československa židé, fanaticky oddaní sovětskému vzoru a tak podle oblíbené fráze roztočili mlýn represí, který nakonec semlel je především. Jak se dovědět, jak smýšleli ~~by~~, když už tehdy mluvili všichni stejně? Anebo to bylo právě naopak a československý stalinismus dostal právě v té době svůj národní charakter, který se pak obnovoval antisemitskými projevy ve všech krizích společnosti? Snad se jednou najdou historikové, kteří budou mít dost sil a vůle všechny tyto spletnence rozmotat. Jak pak ubíhala léta, slábl i děs z procesů, který předtím zrazil československou společnost a přiblížil ji ke středověku. Opět byly oběti srovnány do řady, postupně všechny rehabilitovány a nikdo pořádně nezkoumal, jakými cestami a s jakou duchovní výzbrojí došel člověk až pod šibenici. Zkoumání minulosti, které by mohlo již tehdy přispět k mravní katarzi společnosti, bylo zaraženo ani ne na začátku cesty.

Opět se pokračovalo ve staré hře: otázky, ze kterých by se mohla rozskočit lebka, odsuneme. Obnovil se starý konsensus mezi inteligencí, že židé neexistují. Židům bylo přirozeně dovoleno mluvit o tom, že jsou židé, nepovažovalo se za nevkusné vyprávět židovské vtípy, zvláště v přítomnosti židů. To bylo v šedesátých letech a z hlediska našeho problému to byla příjemná doba. Mezi intelektuály, kteří se připravovali na pražské jaro, začala převážovat domněnka, později usvědčená z bláhovosti, že ~~u~~ strávená a zkažená minulost se nějak přece jen v národním těle vstřebá. Všichni jsme ovšem věděli, že nová společenská smlouva, na které začali postupně participovat všichni podvedení, tedy i židé, platila jen v intelektuální elitě. V jiných složkách společnosti platily ovšem jiné smlouvy. Ve straně například nepsaná úmluva, že židé nejsou zpravidla jmenováni do vyšších funkcí a že opatr-

nosti není nikdy nazbyt. Většina společnosti se pak shodovala v názoru, že když už nějaké problémy máme, pak je nejlepší přitlumit trochu světlo, aby nebyly tak vidět. Toto myšlení je ovšem odvozeno z naší existence na okraji sovětského vlivu, která vnučuje vědomí polovičatost, přesvědčení, že sami stejně nic do konce dovést nemůžeme. A tak i v šedesátých letech byl jediným židem, o kterém se volně diskutovalo, Franz Kafka, byl to přece jen spíše Němec než Čech.

V roce 1968, v příliš krátké a v příliš opojné době, nebyl na nic čas. Ostatně, v onom krátkém období svobody se zdálo, že se všechno vyjasňuje jakoby samo. Nikdy pořádně nezformulovaný konsensus intelektuálů - ono A co má být? - se zdánlivě osvědčoval. Za předsedu svazu československých spisovatelů byl zvolen Eduard Goldstücker, jeden ze tří, kteří se zachránili v procesu se spikleneckým centrem. Jenže brzy začal dostávat dopisy hýřící antisemitskými sprostotami. Členem předsednictva strany se stal lékař a jeden z posledních starých revolucionářů František Kriegel. Jenže při jednání v Čierné nad Tisou řekl prý Piotr Šelest Dubčekovi, aby s sebou netahal "toho haličského žida". František Kriegel byl později jediným mužem z vedení, který nepodepsal moskevský protokol. Byl vyhnán Sověty ze všech funkcí, na rozdíl od mnoha jiných vysokých funkcionářů se však odebral do ghetta pronásledovaných českých intelektuálů, stal se členem chartovního společenství a tak ve zvláštním oblouku rehabilitoval staré levičáctví.

V dvaceti letech normalizace, které máme za sebou, se potvrdilo, že totalitní ideologie jakéhokoliv zaměření do sebe nakonec zákonitě vstřebává rezidua antisemitismu. U nás pronikl dokonce i do novin a sdělovacích prostředků, naštěstí se ztrácel v jiných odpornostech a snažil se o jakési mimikry. Je přímo úžasné, s jakou pravidelností se počůchlý antisemitismus přitře ke všem našim katastrofám. Je to fenomén, který cizopasí na každé degeneraci politické kultury a pak se vlastně ani není čemu divit. Doprovázel normalizaci a je dodnes čitelný ve všech agresivních propagandistických žvástech. V sedmdesátých letech vyšel dokonce román jistého velmi podprůměrného spisovatele, který nezahaleně pod-

souval čtenáři myšlenku, že Dubčekův pokus o socialismus s lid-
skou tváří byl dílem mezinárodního židovského spiknutí. Totéž se
v poněkud sušších verzích tvrdilo v propagačních brožurách vlast-
ně vždy, když se to pokládalo za účelné. Například v kampani pro-
ti Chartě 77. Sám jsem na vlastní oči viděl v televizi slovenské-
ho režiséra, který s vědoucím úsměvem tvrdil publiku, že číslo
77 je kabalistickým znamením.

Zdá se tedy, že vize, vzešlá ještě z minulého století, kte-
rá slibovala vyřešit odvěký problém splnutí diasporu s udomácně-
ným národem, hluboce zklamala. Všechno staré trápení se znovu a
znovu vrací, leželo vlastně jen přikryté násilím a strachem z pro-
pastných hloubek, které odkrývá. Já nemohu říci, kdy se v Česko-
slovensku dostaneme k tomu, abychom se nejistě ale přece jen na
to ptali.

xxx

Nejistota, o které jsem začal, však bude jistě doprovázet
naše národní vědomí ve všech pokusech o "Vergangenheitsbewälti-
gung", nejen v případě židovského osudu. Nepochybuji o tom, že
k tomu bude muset brzy dojít. Po čtyřiceti letech tabuizace všech
obtížných problémů budeme v situaci dítěte, které se nenaučilo
pořádně mluvit a jen s koktáním si budeme přisvojovat svět svo-
body, do kterého, jak pevně doufám, budeme ve východní Evropě
vrženi.

322

Sally Laird:

P r a ž s k ý p e d z i m

Redaktorka časopisu INDEX on Censorship popisuje, co se stalo, když se vydala na zakázané sympozium v Praze.

Motto:

"Praha je ideálním místem pro mezinárodní setkání díky své výhodné poloze v geografickém středu Evropy" - z turistické brožury Čedoku.

Ve dnech 11.-12. listopadu 1988 se mělo v Praze konat mezinárodní sympozium "Československo 88". Organizovali je prominentní členové Charty 77 včetně dramatika Václava Havla a jeho účelem bylo diskutovat na téma "Československo v evropském kontextu 1918 - 88". Sympozium se mělo zaměřit zvláště na klíčové události - mnichovskou dohodu, komunistický převrat, Pražské jaro a sovětský vpád - které náhodně připadly na léta, končící "8" /1938, 48, 68/. K účasti byli pozváni vědci, žurnalisté, parlamentní činitelé a další zájemci z celého světa.

Už před zahájením sympozia bylo organizátorům vyhrožováno represáliemi, a pokusy plánovat setkání byly rušeny. Několik očekávaných zahraničních účastníků, mezi nimi Marion, hraběnka Dönhoffová z listu Die Zeit a Ove Nathan, děkan kodaňské univerzity, nedostalo vstupní víza s odůvodněním, že sympozium je "ilegální". 10. listopadu, v předvečer konference, bylo zatčeno nebo zadrženo v domácím vězení kolem dvaceti československých občanů včetně skoro všech organizátorů sympozia. Pouze Václav Havel unikl toho dne zatčení; říkalo se, že se skrývá.

Ráno 11. listopadu se sešlo v restauraci hotelu Paříž sedmáct cizinců - mezi nimi bývalý holandský ministr zahraničí Max van der Stoel, lord Avebury z Británie a ředitel Mezinárodní helsinské federace Gerald Nagler. Předtím jim bylo řečeno, že pro ně přijde Češka s květinou v knoflíkové dírce a odvede je na místo shromáždění.

Kolem 9. hodiny vkročil do restaurace místo ženy s květinou sám Václav Havel. Sotva popadal dech, a oznámil shromážděným cizincům, že se ukrýval, že se chystá jeho zatčení, a že tedy zahajuje sympozium teď a tady. Za pár minut byl odveden policií.

Žena s květinou se už neobjevila. Místo ní se náhle zjevila ve foyeru jiná žena s celou kyticí v náručí, a začala rozdávat

zalepené obálky. Podle ramenaté postavy a kožené bundy byla později identifikována jako poručiце Novotná, ze skupiny Bezpečnosti, která pravidelně "věnovala pozornost" Havlovi. Zhraničním hostům vysvětlila, že jejím úkolem je "zajišťovat pořádek v hotelu". V obálkách byla zpráva, příčinnivě napsaná na stroji v angličtině, franštině, němčině a italštině. Anglický text zněl:

Sdělení.

Upozorňuji vás, že akce zvaná symposium ČESKOSLOVENSKO 88 je nezákonná a její konání by bylo v rozporu se zájmy československého pracujícího lidu a v důsledku toho nezákonné. V této souvislosti by se vaše snaha účastnit se této akce považovala za projev nepřátelství k Československu, a na základě toho bychom museli vyvodit závažné důsledky proti vaší osobě. -

Zahraniční zástupci okamžitě koncipovali ostře formulovaný protest generálnímu tajemníkovi komunistické strany M. Jakešovi proti narušení sympozia a zatčení svých československých kolegů, a uvedli v něm, že tyto akce představují hrubé porušení Helsinských dohod. Protestní dopis byl druhý den dodán na ÚV KSČ a jeho text vysílán do Československa BBC a dalšími zahraničními stanicemi.

x x x

V úvaze "Příběh a totalita" napsal Václav Havel, že z jeho koutu světa naprosto vymizel příběh jako takový. Prvního dne ráno v Praze jsem si myslela, že se mýlí. Byl tu přece pravý český příběh, legrační, smutný, absurdní, a já se ho chystala vyprávět. Při návratu do Londýna jsem byla mírně vyvedena z míry, když jsem zjistila, že "můj" příběh už byl v novinách. Jedinou útěchou bylo, že jsem vystoupila v malé heroické roli jako osoba, která vyfotografovala zatčení Václava Havla a policie jí vyrvala film.

Nicméně jak víkend pokračoval, došla jsem k názoru, že Havel měl asi pravdu. Byli jsme zaražení. Praha byla ubohá. Naši hostitelé uvěznění, jejich telefony odpojené. Policie, když nás zbavila možnosti plnit naše skutečné poslání, se rozhodla nechat nás volně chodit, tu protest, tam symbolické gesto. Byl tu jakž takž příběh k vyprávění, ale s posláním ne-příběhu. O tom, že se v Praze nic nezměnilo. Ve Varšavě, v Budapešti, v Moskvě se směly neoficiální konference konat - to byly napínavé novinky. Ne však v Československu, kde se dějiny zjevně zastavily. Na

sympoziu jsme to mohli všechno prodiskutovat - ale nekonalo se, co tedy dodat? "Tehdy ráno to byla běžná práce pro lotry..." Kdo - mluvím za sebe - chce o tom slyšet?

Ještě později jsem si to zase rozmyslela. Úřední úsilí učinit z té události ne-příběh /zmařené pouze Havlovým dramatickým talentem/ bylo součástí příběhu, který musí být vyprávěn. Jak napsal Havel - "zmizení příběhu z tohoto koutu světa je samo o sobě příběhem". Mimoto jedním z důvodů pro rozhodné úsilí úřadů byla skutečnost, že se věci v Československu fakticky m ě n í . Ne snad tolik, aby se rok 1988 stal rokem, který "změnil tvář Evropy". Ale dost k tomu, aby zneklidnil moc. V srpnu a říjnu proběhly masové demonstrace - ve výroční den sovětské invaze a československé nezávislosti. A především neklidné vědomí změn, které jsou v proudu jinde.

Ale ten příběh patří někomu jinému. Zde bych prostě ráda uvedla pár dojmů ze své první návštěvy v Praze - začínat budu okamžikem, kdy mi příběh doslova "mizel" před očima. Hrdina Havel /který byl v jistém smyslu také scenáristou/ se rozplynul; televizní kamery a novináři se vytratili; my zahraniční hosté, kteří přišli o své hostitele, jsme se loudali zpět do restaurace a ptali se jeden druhého, co dělat. V této chvíli, jak se zdá, nemělo valný smysl pouštět se do diskuse o československých dějinách.

Držela jsem v ruce fotoaparát, visel z něj utržený film, a bůhvíproč byl pohled na to jaksi ponižující; uvědomila jsem si také podle toho, jak mi tlouklo srdce, že jsem se před chvílí šeredně bála.

x x x

Pro cizince v Československu není mnoho důvodů ke strachu. Nejhorší, co se může stát, je, že vás vyhostí, prohlédají zavazadla, nebo budou klást nepříjemné otázky. Je ovšem čeho se bát - třebaš řeknete něco nepatřičného a způsobíte tím někomu vážné potíže.

Udělalala jsem v Praze pár zásadních chyb: mluvila jsem o důvěrných věcech v místnostech jasně odposlouchávaných; zapoměla jsem roztrhat podaný lístek se zprávou /"Hej! Nedávejte si to do tašky! Roztrhejte, a útržky mi vraťte..."/. Potom se člověk stydí - jak mohl být tak hloupý?

A přece, proč se stydí? Žijete-li ve společnosti, jako je

československá /nebo ji navštívíte/, je znalost "etikety" v takových případech zřejmě podstatná; neznáte-li pravidla, nelze vám prostě důvěřovat. Takovou znalostí se člověk sotva může pyšnit. Jaká je to společnost, která neustále "testuje" tuto znalost? Která z ní dělá základní prvek vzájemných lidských vztahů?

Ale nic z toho mi neproběhlo hlavou ve chvíli, kdy právě po Havlově zatčení mi jeden z tajných sebral aparát a popadl mne za loket. Odhadla jsem to na vypovězení ze země, ale toho jsem se nebála. Bála jsem se samotných tajných, jejich vzhledu, jejich tváří. Nikdy předtím jsem nestála vědomě tváří v tvář příslušníku tajné policie /slovo policie se zdá být příliš vlídné/ - tím méně jsem se kdy pokusila o hádku s jedním z nich.

Během našeho víkendu v Praze jsme měli poznat mnoho exemplářů tohoto chovu. Agenti v civilu nás provázeli na ulici, policie ve vozech čekala před domy, kde jsme byli na návštěvě, hlídala u vchodů a na schodištích. Vzpomínám si zvláště na jednoho z těch "hlídačů": měl velmi zvláštní oči, a dokázal odvrátit zrak, i když na vás přímo hleděl. Možná, že měl opravdu něco v nepořádku s očima, ale nemohla jsem se zbavit pocitu, že to byl naučený trik - způsob, jak zastrašit lidi, aniž je skutečně "vidí". Mám dojem, že to po delší době musí celkově zkazit zrak.

Po návratu z Prahy jsem naopak stále viděla neexistující lidi. Neurčitá paranoia, zvyk ohlížet se přes rameno, se vás drží i později jako dozvuky nějaké mořské nemoci. Pokud je to zvyk, vypěstovaný ne za pár dní, ale za dvacet let, myslím si, že vám zůstane po zbytek života, ať jste kdekoli.

x x x

Dlouholetí "výtržníci" jako Jiří Dienstbier nebo Václav Havel mají, jak jsem se dověděla, "své vlastní" policisty, s nimiž navázali pseudosrdečné vztahy, ironické a plné výsměchu. My coby nezranitelní cizinci jsme někdy s oblibou užili tohoto škádliového tónu, nebo jsme si na setkání pohrávali s policií. Ráda jsem vydávala svou průkazku z londýnského metra za osobní doklad; jaksi se to hodilo při návštěvě pražského metra, a bavila jsem se pohledem na příslušníky, opisující všechna čísla včetně vzdáleného data ukončení platnosti. Když jsme stáli na schodech budovy ústředního výboru strany, kam jsme přišli předat protest panu Jakešovi, s potěšením jsme vesele mávali na tajné, kteří

nás fotografovali z druhé strany ulice, a dívali jsme se, jak ne-motorně zdvíhají ruce, aby mávání opětovali.

Později to všechno zanechalo trochu hořkou příchuť. Naše bravura byla laciná, nestála nás vůbec nic, a pranic nepomohla našim uvěz-něným kolegům. Alebo snad přece? Možná že smích nějak pomáhá - ne právě ironie, která může být jemně kousavá /je-li příliš mírná, není-li absolutně nutná/ - ale určitý druh spontánního veselí.

Lidé u moci jsou neradi terčem posměchu. Joanne Landy z new-yorského hnutí Kampaň za svobodu a demokracii mi řekla, že když byla loni v létě držena spolu s dalšími cizinci po dlouhé hodiny v policejní cele předtím, než je vyhostili ze země pro pokus zú-častnit se neoficiálního mírového sympozia, seděli všichni v kroužku a řvali smíchy - a dozkerčí orgán stále hulákal "Nesmát se! Nesmát se!" Tajní, kteří nás fotografovali před ústředním výborem, také nestáli o výsměch, ale měli daleko lepší nápad - pokusili se přidat k legraci svým váhavým zamáváním.

x x x

Motto:

"Jedinečný charakter Prahy není založen jen na několika zvláštnostech" - turistická bro-žura Čedoku.

Mezi cizinci v naší skupině bylo několik ctitelů Prahy, Sandy Ungar, ředitel washingtonské školy telekomunikací, řekl, že Praha je pro něj nejoblíbenějším místem na světě; znal město skrz naskrz, jeho zapadlé uličky, útulné restaurace.

Bylo vidět, že Praha je krásná, ale současně jsem to vůbec ne-dokázala vidět. Nevěděla jsem, co si o tom myslet - jaká je "sku-tečná" Praha? Bylo to zčásti tím, že náš program byl tak neobvyklý: v sobotu hřbitov, komunistická strana, velitelství Bezpečnosti. /Dopoledne jsme při dojemném a prostém obřadu položili květiny na hrob Jana Patočky, jednoho ze zakladatelů Charty 77, který zemřel po výslechu; pak jsme šli k panu Jakešovi, který nebyl doma; potom protestovat na Bezpečnost, která rovněž nebyla "doma" ve svém ústředí./

Poté se skupina rozdělila; chodili jsme ve dvojicích a troji-cích navštívit kolegy v domácím vězení, nebo příbuzné těch, kdo byli ve vězení. Pokud se týče pražských památek, strávila jsem v pondělí dopoledne půl hodiny na Hradě a pět minut v katedrále.

Další věc mi nepochybně zaclonila výhled, totiž neustálé

srovnávání Prahy s Moskvou; dalo se skutečně dojít k jedinému závěru, že vlastně ta města nemají naprosto nic společného. V Praze je ovšem semtam nějaké to heslo a fronta; ale jinak po všech stránkách Praha jasně patří k naprosto odlišné části světa, k naprosto odlišné kultuře. Nakonec jsem musela o městě říci jediné to, že z n í jaksi podivně. Charakteristickým zvukem, jak se mi zdálo, byl tichý, tlumený šum; ulice byly kupodivu ztichlé. Vysvětlení však bylo bezpochyby velmi prosté: většina Starého Města byla uzavřena pro dopravu a prastaré dlažební kostky byly většinou tak uhlašené, že bylo snadné klouzat po ulici takřka bezhlučně.

x x x

Jiří Dienstbier byl dost překvapen, když tři z nás - Joanne Landy, americký dramatik Herb Gardner a já - jsme se v sobotu odpoledne objevili v jeho bytě. O něco dříve téhož dne policie vrátila tři přicházející návštěvníky. Byla tam také, když jsme přišli my, ale kdovíproč nás nechali projít nahoru. Snad že tu jsme dvě ženy, uvažovala Joanne. Celkem se zdá, poznamenala, že jsou vůči ženám jemnější; je to jeden ze záhadných vedlejších produktů šovinistického státu.

Později nám Dienstbier vyprávěl historku, která možná potvrzovala Joanninu teorii. Šlo o nedávnou demonstraci kvůli hygienickým potřebám. Před několika týdny vystoupilo na Václavském náměstí deset odvážných žen s protestem "Chceme hygienické vložky a svobodu". Asi padesát kolemjdoucích žen okamžitě podepsalo jejich petici. Jedním z problémů plánovaného hospodářství je požadavek naplánovat všechno až do podobných detailů; plánovači - nepochybně muži - kteří před dvanácti lety vybízeli lidi, aby měli více dětí, nevzali v úvahu co se stane, až čerstvá várka děvčat se začne přidávat k frontám na hygienické potřeby. Aspoň to je jedna z teorií o nedostatku těchto potřeb. Roznesly se všechny možné vtipy, některé poněkud nechutné, a v novinách se objevily rady nad zlato typu "přestaňte naříkat a uštrykujte si je samy".

Policisté na Václavském náměstí byli ve strašných rozpacích. Prostě prosili demonstrantky, aby odešly. Nikdo však nebyl zadržán. Být tam Státní bezpečnost, byla by možná méně shovívavá. V každém případě měla zdrženlivost Veřejné bezpečnosti právě tolik společného s rozpaky jako s galantností.

Při takových příležitostech nastává jakýsi přesun ponížení. Ženy měly svého ponižování po krk. Chtěly pro změnu vidět někoho jiného, jak se červená.

x x x

Ženou, která nás měla první den vyzvednout v hotelu Paříž, jak jsem se později dozvěděla, byla Rita Klímová, signatářka Charty 77. Měla mít v knoflíkové dírce umělou květinu, anglický vlčí mák poppy. Rita právě strávila několik týdnů v Americe a letěla domů přes Anglii v den vzpomínek na padlé ve válce - Poppy Day. Když jsem s ní a Herbem Gardnerem v neděli obědvala, ležel jasně červený kvítek vedle na stolku.

Neděle nestála za nic, jeden z těch dní, kdy se sotva rozední a brzy odpoledne už se zase stmívá. Pozvání k obědu mne uklidnilo a díky Ritě jsem se u ní cítila jako doma.

Důvod, proč se v pátek neobjevila, byl docela prostý: zatkli ji brzy ráno. Bezpečnost ji držela v cele po celý den. Chovali se celkem slušně, řekla mi: poděkovali jí, že nedělá zbytečný povyk pro nic za nic, skoro se omlouvali. Když poznamenala, že ta celá záležitost je velice smutná, že je to hanba pro celou naši zemi a její lid, nemohli než s ní souhlasit. "Ale vy nemáte důvod se stydět," řekli. "Zatímco my se musíme stydět celý život."

Jak je možné, že Rita, půvabná a kultivovaná žena, důchodkyně, mohla být policií odvedena a držena v cele celý den? Ještě před týdnem chodila Rita po Manhattanu; pak přijela domů a zatkli ji. Jaký to pro ni musí být pocit, uvažovala jsem - být někde vážnou členkou společnosti a jinde napůl zločincem?

Myslela jsem na to stále i později. Když jsem dorazila domů do Londýna, volal mne Herb Gardner a přečetl mi, co o nás napsalo Rudé právo:

Pokus o provokaci.

Dva týdny po provokativních demonstracích antisocialistických sil /tj. neoficiální demonstrace o výročí samostatnosti 28. října/ se stejná skupina lidí pokusila o jinou formu provokace. Využila spolupráce s organizacemi pro psychologickou válku NATO. Západní rozhlasové stanice se také aktivně zapojily. Co se chystalo?

Koncem minulého týdne chtěla tzv. Charta 77 organizovat "symposium" s názvem Československo 88 v Praze. Podle zahraničního tisku se akce mělo zúčastnit pod pláštěm turismu asi dvacet osob, představujících různé oficiální i neoficiální západní struktury, z nichž mnohé zastávají

extrémní protičeskoslovenské postoje.

Zájem těchto "takéuristů" neplatil návštěvě kulturních klenotů našeho hlavního města, ale spíše podpoře tzv. disidentů, aby vyvinuli ještě více protisocialistické aktivity. Chtěli využít předem připravených materiálů k tomu, aby zdiskreditovali náš socialistický systém a očernili naši vlast v zemích našich sousedů. Podle zahraničního tisku tyto materiály, často oslavující politický systém před rokem 1938, líčí naše předešlé politické postoje ze subjektivistických pozic a někdy antagonisticky. Řada organizátorů této provokace byla zadržeba.

Podobnou akci s tímž politickým záměrem zorganizovala emigrantská a jiná centra v neděli ve Vídni. Záměrem obou zmíněných akcí byl jediný cíl: pošpinit úsilí naší strany a společnosti o přestavbu, ale také zkomplikovat vídeňské setkání /tj. Konferenci o spolupráci a bezpečnosti v Evropě/, a v rozporu se Závěrečným aktem evropské konference se vměšovat do vnitřních záležitostí CSSR a porušit její suverenitu. -

Ovšemže jsem se smála: je to ohromně směšná představa, jak se v převleku s pláštěm a dýkou plížíme přes hranice z rozkazu svých příslušných "struktur" /zдалipak se k nim řadí i Index?/. Představila jsem si sebe a Herba Gardnera, dva agenty, vyškolené pro psychologickou válku, jak zápolíme s orientací v metru bez znalosti jediného českého slova a bez základního ponětí o místopisu Prahy. Můj pokoj v hotelu Paříž, pomyslela jsem si, mohli považovat za nic méně než za samotné epicentrum provokace, dočasnou předsunutou základnu NATO. Konečně odtud jsme navázali styk se západními rozhlasovými stanicemi - rozsazení po chlupatých prošívaných dekách, zatímco Timothy Garton Ash s dokonalými způsoby otrlého agenta zavolal do BBC a četl do telefonu náš protest.

A přece to celé nebylo jen komické, ale i šokující. Ne že by nás na zprávě Rudého práva něco překvapilo. Poťouchlý sarkasmus a nečistý jazyk jsem znala z desítek přečtených podobných článků. V tomto případě mne šokovalo, že zmíněný článek se týkal mimo jiné přímo mne.

Není příjemné být terčem takové šířavosti, ať pochází odkudkoliv, přestože se člověk cítí bezpečný před následky. Nedovedu si představit, jaké to musí být, když je tomu člověk vystaven den co den nepřetržitě celá léta.

Smysl tohoto jedovatého jazyka je nejen v tom, že ho užívá stát, který má skutečnou moc zničit lidský život - svévolným a nespravedlivým odsouzením -, ale také že je úmyslně zaměřen na ohrožení pocitu vlastního já a lidské identity mravní bytosti.

Dlouhodobě to ovšem může mít přesně opačný účinek: u těch, kdo mají hroší kůži, zesílí jejich smysl pro poctivost. Myslím však, že bereme ty "hroší kůže" s přílišnou samozřejmostí. Vyvinou se prostřednictvím odvahy; vyžaduje odvahy "zůstat sám sebou", ať jste kdekoliv, jako Rita.

x x x

Jak vůbec lidé nabudou odvahy? Během víkendu v Praze jsme hodně mluvili o zřetelné "změně nálady" hlavně u mladší generace během posledního roku. Objevilo se množství neoficiálních skupin, dokonce i v několika posledních měsících. Byla tu nová vlna samizdatu. Stalo se totiž, jak nám bylo řečeno, že mladí lidé se náhle přestali bát. Nemají už trpělivost staré generace, nechtějí už čekat na změny, jsou otráveni vyčkáváním, až někdo jiný uvede věci do pohybu. Vliv na to ovšem mají i události v Sovětském svazu - mladí si za prvé uvědomili, že změna je možná, a za druhé že tentokrát k ní nedojde na rozkaz shora nebo z ciziny. Jak se říká, glastnost se nedá vyvážet tanky.

To však je pouze částečně vysvětlení. Generaci tvoří jedinci, každý má před sebou své vlastní těžké mravní rozhodnutí. Jak se nová nálada přenese na všechny ty lidi?

Z mnoha historek, které jsem v Praze slyšela, mne jedna obzvláště zapůsobila. Známý Čech ji vyprávěl někomu z naší skupiny; týkala se jeho rozhodnutí jít na demonstraci v den výročí samostatnosti 28. října. Ten člověk měl dobré, zajímavé zaměstnání - ve strukturách, jak říkají; měl na starosti ženu a rodinu, děti, o jejichž výchovu se strachoval. Pro to všechno a bezpochyby i z jiných důvodů se celkem snažil vyhnout nepříjemnostem, držel se stranou svých disidentských přátel, pokud možno nic "nepodpisoval".

A přece, spolu s tisíci jiných, šel na demonstraci. Proč? Snad to byl náhlý impuls. Snad si myslel, že se ztratí v množství /ale nikdo předem neodhadl rozsah demonstrace/. Snad se náhle zamyslel nad budoucností svých dětí v jiném světle. Ať už je to jakkoli, bylo to jeho rozhodnutí, nikdo ho nenutil jít.

Na demonstraci se přihodily dvě věci. Za prvé, když se blížil k Václavskému náměstí, zahlédl svého přítele, kterého by tady nikdy nečekal. A je jasné, že jeho přítel také nečekal,

že ho tu uvidí. Později zahlédl několik dalších známých, žádných disidentů, všichni to byli "normální" lidé jako on sám.

Za druhé stál poprvé v životě tváří v tvář moci, policii. Stříkali z vodních děl; byl promočený na kůži. A tehdy se přestal bát. Daleko větší hrůza šla z moci, kterou neviděl a s níž nebyl konfrontován. Teď, na ulicích, měla tvář a z té bylo patrné, že rovnováha strachů se přesunula.

x x x

Změna v rovnováze strachu, nebo ponížení, nebo hanby není ještě změnou rovnováhy moci. I když nemají smysl pro humor, mohou se ti u moci smát naposledy a nejlíp. Anebo zatím mohou, příběh tu však nekončí.

V neděli odjela většina cizinců domů nebo do Vídně, kde probíhala paralelní konference. V pondělí byli podle očekávání propuštěni všichni naši zadrženi kolegové /to znamená ti, kteří byli zatčeni "kvůli sympozium" /, včas na to, aby mohli jít zpět do práce jako nádeníci, topiči a čističi oken. Václavu Havlovi se podařilo přečíst do telefonu zprávu svým "hostům" ve Vídni. Ale neměl možnost formálně uzavřít sympozium, které, striktně vzato, dosud trvalo všehovšudy dvě minuty. Proto padlo rozhodnutí, že sympozium zůstane "otevřené", bude trvale zasedat až do doby, kdy se bude moci konat a uzavřít v Praze - a kdy bude možné vyprávět jiný, velmi odlišný příběh.

Ten předchozí je mým příspěvkem pro "Československo 88".

/Přeloženo péčí Čs. helsinského výboru/

K a f k o v a P r o m ě n a j a k o d í v a d l o

Čtenáři Procesu si vzpomenou, že dva muži, které Franz Kafka na závěr svého románu poslal k Josefovi K., aby ho popravili, měli v sobě zřejmě cosi divadelního. Josef K. se jich proto zeptal, v kterém divadle hrají. Šel s nimi bez odporu, jako by měli společně sehrát smluvený výstup. Zdá se však, že ti dva muži byli profesionály ve zcela jiném oboru: popravu vykonali řemeslně.

Divadelnost situace před popravou tkví podle mého názoru ještě v něčem jiném než ve vnějším dojmu, jaký udělali oba katé na Josefa K. Od dávných historických časů byla poprava něčím exemplárním a okázalým, měla působit výchovně jako odstranění i katarze, a byla tudíž inscenována jako podívaná. Kat uměl z paměti obligátní formulí, kterou ujišťoval odsouzeného, že proti němu sám nic nemá a že je pouhým vykonavatelem rozsudku, za nějž ručí moc soudu.

Kat se tedy ke svému výkonu znal jako k roli, za kterou více než on odpovídají autor a režisér. Mním to jako příměr: V dobách, kdy byla víra závazná i pro kata, poroučel popravčí celou záležitost do rukou božích.

Moderní prozaik vypráví příběhy jako svědek. Ať už věří v Boha, nebo ne, je si vědom, že jako vypravěč není nejvyšší instancí; vtěluje se do všech účastníků děje, do katů i do obětí a každému dává příležitost, aby obhájl svou verzi pravdy.

V tom záleží silný účín Kafkových právnických kazuistik: každému propůjčují přesvědčivý výklad jeho činnosti - a ten výklad zní o to sugestivněji, že je jakoby inspirován jazykem soudních akt. Před soudem nesmí být obhajoba nikomu odepřena. Tím spíše ne, že před kafkovskými soudy jde často o hrdlo.

Základní situace povídky Proměna je zdánlivě jednoduchá: Řehoř Samsa se ráno probudí a zjistí, že se proměnil v ohyzdný hmyz. Vypadá to jako zlý sen, ale kafkovské zlé sny jsou skutečné a mají krutě reálné následky: Samsa měl jít do práce, jet jako obchodní cestující na služební cestu, vydělávat na otce, matku a mladší sestru, jejichž živitelem se stal po otcově finančním zhroucení. Věc je tím nepříjemnější, že Samsův šéf je zároveň věřitelem Samsy-otce a nic Samsovým nepromíne. Posílá praku-

ristu, aby vyšetřil Samsovu absenci a vyjádřil přesvědčení, že nešťastný obchodní cestující zpronevěřil peníze.

Samsův příběh je lineární. Když vyjde definitivně najevo, že proměna nebyla dočasná a že není vyhlídka na zlepšení, nechají Samsovi svého syna zdechnout; jeho smrt přijmou všichni s úlevou a posluhovačka vyhodí mrtvé tělo do smetí.

Jak tomu rozumět?

"Nedbej příliš mínění," radí vězeňský kaplan Josefovi K. v románu Proces. "Co je psáno, je neměnné a mínění jsou často jen výrazem zoufalství z té neměnnosti."

Mínění o povídce Proměna vycházejí zpravidla z toho, že Řehoř Samsa byl trpný otrok bezduchého životního ~~praxe~~ provozu. Proměna jen dovršila jeho méněcennost. Duchovně prý zemřel ještě dřív, než se doslova změnil ve zvíře. Jeho proměna se tedy dostavila jako trest za mechanické, prázdné životní fungování.

Domnívám se, že tato interpretace je plochá. Roste z normativní, moralistické představy: Byls postižen - to znamená, žeš vinen, a to buď hříchem, nebo tím, že ses proti ~~kláskám~~ utrpení včas nevzbouřil. Na této logice se shodují racionalisté teistického i ateistického typu. Známe ji ze starozákonního příběhu Jobova: Když někteří lidé viděli, jak těžce byl Job navštíven, přesvědčovali ho, že se musel nějak provinit, jinak by Bůh na něj neseslal tolik trápení. Takový výklad vzniká, když se člověk rozumářsky pokouší pohlížet na své bližní "božíma očima", jak to nazývá současný český evangelický teolog Jan Šimsa. Bedlivě čtenáři Písma však vědí, že si Hospodin vyhlédl Joba ne jako hříšníka, nýbrž naopak jako člověka příkladně bonabojného. Job měl svým pokorným přijetím Hospodinova úradku pomoci obhájit Hospodinovo stvoření před pyšným ďáblovým očekáváním, že se ten nevinně navštívený muž bude rouhat.

Jenže smíme Řehoře Samsu srovnávat s Jobem? V tom základním jistě ne: Řehoř Samsa je člověk netranscendentní. V celé povídce nepadne slovo o tom, že by jeho zrak něčím přesahoval obzor všedního dne, že by viděl v životě vyšší úkol než starost o pozemský chléb. Proto také na rozdíl od Joba neprojde smetištěm, nýbrž na něm skončí.^x

Zaposlouchejme se však do Samsových monologů, a neubráníme

se hluboké účasti, kterou Kafkův hrdina vyvolává. Myslí sice na sebe, ale jen potud, pokud si uvědomuje, jak jsou na něm závislí jeho blízcí a jak drtivě budou zasaženi jeho handicapem a vyřazením. Sledujme jeho zoufalý, vpravdě dramatický fyzický zápas o to, aby i ve změněné podobě mohl jít do práce, a když se přesvědčí, že to nepůjde, usiluje aspoň o to, aby se mohl prokuristovi omluvit a zachovat si naději na zaměstnání pro případ, že by se jeho stav později zlepšil. Ve zlepšení doufá zejména proto, že se neumí smířit s myšlenkou, že už svým blízkým nebude nápomocen. A motiv nejdojemnější: Řehoře Samsu ve zvířecí podobě vůbec nenapadne, že se svým odpudivým vzezřením stal pro své blízké nepříjemnou, ba nesnesitelnou ~~zálež~~ přítěží. To je zdrojem několika bolestných a zároveň groteskních konfliktů, které na scéně mohou jen nabýt na naléhavosti. Definitivní poznání pravdy zahubí Samsu takřka bezprostředně: ztratil práci, a tím přízeň svých blízkých. Proto se rozplyne i jeho pokleslá, přízemní víra ve smysl vlastního života.

Pohledme Kafkovými očima právníckého kazuisty i na Samsu otce, na matku a sestru Markétku. Nezasluhují si i oni několik obhajobných slov? Zacházeli sice s Řehořem, jako by byl obludný hmyz, jenže on se jím přece skutečně stal. Scénické ztvárnění umí jinak než psané slovo vyjádřit hrůzu těch, jimž se syn nebo bratr změnil v něco nelidského, ale otázka je stejně do-
těrná: Co si měli Samsovi počít, když je potkalo takové neštěstí?

Úmyslně se snažím mluvit jejich jazykem, to jest o neštěstí. Nikoli o trestu, ale ani o tragédii. Tragédie bývá stejně nezaviněná jako neštěstí, nepostrádá však patos a žije dlouho, někdy i trvale v lidské paměti. Samsovi však na syna groteskně brzy zapomenou. Nemilovali ho, jen ho potřebovali. Poradí si bez něho. Jenže jak ho měli milovat - a jak měl milovat on je, když jejich životy ani jediným paprskem neprozářila zpráva o tom, že nad nimi je Bůh a jeho láska?

Život bez víry a lásky je bezútěšný. Je-li vinou, je zároveň i trestem. Kdo z nás si troufá zvážit, zda si vina a trest odpovídají? Lidské kategorie viny a trestu nestačí plně vystihnout, co se Řehoři Samsovi a jeho blízkým stalo, a hlavně zda se mu to

stalo po zásluze a spravedlivě. Ponechme to Soudu, který bude mít poslední slovo, podívejme se účastně na divadlo Samsovy bídy a ptejme se sami sebe, zda se v něčem nepodobá bídě naší.

Taková účast by tomu divadlu mohla propůjčit očistný smysl.

Milan U h d e

118

Jan Trefulka

J A N Á Č K O V O B R N O

/Napsáno pro sborník vydaný k loňské premiéře Janáčkovy opery
"Z mrtvého domu" v Théâtre National de l'opéra de Paris/

Zdvořilí hosté říkávají o Brně, že má pěkné okolí. Chtějí tím naznačit, že se ve městě není nač podívat. Všechno, co může Brno nabídnout, je jinde větší a nádhernější. Brněnské historické památky?: nejstrašlivější věznice rakousko-uherského mocnářství, hrůza zvenku i zevnitř; kapucínská hrobka s mumii, memento mori; potupná senzace nad gotickým oknem chrámu sv. Jakuba, kde kameník vytesal místo tváře holou zadnici. Architektura? Několik kostelů, jakých stojí v evropských městech na tisíce. A pak neogotické, neorenesanční, neoklasicistické budovy úřadů, škol, kulturních institucí. Brno je jako planeta ještě ne dost velká, aby se v ní probudilo slunce. Procesy, které se v ní odehrávaly a odehrávají, jsou svérázné a nevypočitatelné. Brno je otlučný, nepůvabný hraniční kámen, k němuž medově stéká tesklivé, kamenitá krása českomoravské vysočiny, temná průzračnost soutěsek, podzemních vod, propastí a jeskyní Moravského krasu a sladká vůně řepy a vína z jižní Moravy. Ano, Brno je na Moravě.

Intimní život každého národa má svá subtilní tajemství, která se cizincům těžko vysvětlují. Jenom rodilý Francouz asi úplně přesně ví, proč se Dumasův román jmenuje Tři mušketýři, když v něm účinkují čtyři hrdinové. A podobně: dvoudílné Československo se skládá ze tří částí. Mezi Čechami a Slovenskem leží Morava. Obyvatel Moravy je Čech, ale jeho krev a charakter jsou od pradávna a po staletí morávsky komponované: promísl se s jinými osídlenci, bojoval s jinými uchvatiteli, jeho ženy byly znásilňovány jinými nájezdníky, přijímal křesťanství z Byzance - žil jiným životem, než jeho příbuzný v Čechách. Založil první samostatný stát Čechů a Slováků, Velkomoravskou říši, ale nedovedl jej uhájit. Od 11. století Morava vždy někomu patřila, jako výnosná hospoda na rozcestí. V zájmu jednoty svých zemí dal pražský Přemyslovec Svyatopluk II. zajmout a uvěznit na tři sta moravských pánů. A Brno se stalo sídelním městem moravského markraběte, syna nebo bratra českého krá-

le. Komnaty brněnského hradu bývaly proto místem, kde čas plynul v závistí, intrikách, ctižádostivých plánech, pokoření a lhostejnosti. Moravský markrabě nikdy nemohl samostatně rozhodovat ve věcech státní politiky a málokdy měl dost možností a dost chuti investovat čas a úsilí do města, do kterého jej odložili a jež by rád opustil, kdyby se mu nabídla lepší možnost. Snad jenom jednou Brno řídilo záležitosti českého státu: když se sem uchýlila ovdovělá česká královna Eliška Rejčka a moravský hejtman, její ctitel, se stal prvním rádcem krále Jana Lucemburského, který mu rád přenechával své starosti. Bývalá královna založila v Brně klášter, jemuž se pak říkalo klášter Králové - a právě v něm prožil, o šest set let později, svá chlapecká léta Leoš Janáček. Ano, nejoriginálnější český skladatel byl Moravan a celý svůj život prožil v Brně.

Mezitím se ovšem z Brna stalo byrokratické správní centrum a typicky středoevropské, dvojjazyčné město: na radnici a v salónech se mluvilo německy, na tržištích, v řemeslnických dílnách a ve stájích česky. Zkušenosti, zvyky, jazyky a nářečí, které s sebou přinášeli noví obyvatelé Brna ze svých venkovských domovů, to všechno se v hospodách a na pavlačích proměnilo v tolerantního, národnostně laxního Brňana a v malebně odporou brněnštinu, kterou se mezi sebou dorozumívali Češi a Němci. Na počátku druhé knihy románu "Muž bez vlastností" napsal Robert Musil, bezpochyby o Brně, v němž prožil studentská léta:

- Toto město mělo své dějiny a mělo i svou tvář, ale oči se v ní nehodily k ústům nebo brada k vlasům a na všem byly patrné stopy velmi pohnutého života, který jevničně prázdný. Je možné, že to za zvláštních okolností příznivě ovlivňovalo velké neobvyklosti. Abychom to vyjádřili jedním slovem, které je právě tak málo spolehlivé: Ulrich pociťoval něco "duševně nehmotného", v čem se člověk ztrácel tak, že to vzbuzovalo chuť k bezuzdným fantaziím. - /Překlad Anny Siebenscheinové/

Přece tedy muselo být v tehdejší Brně něco výjimečného, "něco nehmotného", čím se město lišilo od jiných, a Leoš Janáček to slyšel a přijal. Snad nikde jinde než ve městě, kde zněly vibrace a disonance, vznikající z intimního dotyku jazyků a temperamentů, kultur a etických norem, nebyl by se tak systematicky

zabýval intonací hovorového jazyka, vztahem mezi osobností, citovým rozpoložením a melodickým sebevyjádřením a sotva kde jinde by vznikl jedinečný, naprosto původní janáčkovský styl, v němž se moravská a brněnská zkušenost konfrontuje s velkými, věčnými tématy lidského bytí. Co mohl český génius proti vládnoucímu německví v Brně postavit, čím se mohl bránit? Jenom dějinami, jazykem a folklórem.

Ale české dějiny byly pro Moravana Janáčka příliš pražské, často vůči Moravě protektorské nebo lhostejné. Z moravské a brněnské perspektivy se těžko vžíval do vlastenecky účelového idealizování národního života. Z celé české literatury mu nejspíš vyhovují "Výlety pana Broučka", které se posmívají estétství a slovnímu vlastenčení. Víc než k české vyspekulované nacionální stylizaci ho to táhne k tragickým, osudovým příběhům, v nichž okolnosti a pokrytecká morálka zničí hrdého a citlivého člověka. Proto se z Brna upíná k slovanskému východu, tam cítí drsnou pravdu, jak jí dokáže vyzpívat i moravská lidová píseň, od samého počátku vepsaná do struktury jeho osobnosti. Brno mu dává možnost poznat ji odborně a v celé šíři. Tady vyšla první obsáhlá sbírka moravských lidových písní, která byla nevývratným argumentem v nacionálním sporu ve prospěch Čechů: Němci, kteří zde bydleli po staletí a významně ovlivnili politický a kulturní vývoj moravských měst, nevytvořili nikdy žádný místní německý folklór. Zato anonymní autoři moravské lidové poezie byli po dlouhá desetiletí vlastně duchovní elitou českého národa, nic umělecky hodnotnějšího, hudebně a literárně silnějšího než lidovou píseň prostě český národ tehdy neměl.

A tak paradoxně Janáček, v německém Brně zdánlivě izolovaný, provinční, ostrčený, je vpravdě osvobozený od české, lépe řečeno pražské vskutku provinční povinnosti hudbou podmalovávat přitroublé mýty a podvržené národní symboly. Je u pramene toho nejživotnějšího, co česká kultura v té době má a co je dodneška a nejspíš stále více srozumitelná v celoevropském a celosvětovém kontextu. Všechny nevýhody, které Janáčkově vyplynuly z osudového spojení s provinčním Brnem, proměňuje jeho génius v přednosti. Zatímco pražské kulturní prostředí "dohání Evropu", Janáček jde o krok před Evropou. Z izolovanosti, která řadu nadějných talentů na Moravě zničila, protože se nechali ukolébat místními úspěchy k pohodlnosti podprůměru, se Janáček se svou neuvěřitelnou náročností a

tvrdostí probíjí přes Vídeň k mezinárodnímu uznání a posléze světovosti. Vyvzdoruje si je za pomoci svých přátel i z Brna.

"Vzhlížel jsem se v něm, patřil jsem jemu,
A třesk vítězných trubek,
svatý klid zalehlého v Úvozu Králové kláštera,
noční stíny a dech zelené hory
a vidění jistého rozmachu a velikosti města rodil se
v mé sinfioniettě z toho poznání,
z mého města Brna!"

napsal do Lidových novin 24.12.1927.

Brno pohřbilo Leoše Janáčka na čestném místě na Ústředním hřbitově. V čem, kromě toho hrobu, je dodneška Janáčkovým městem? Snad utrpením, malichernými konflikty, ústrky a prohrami, které v něm prožil a jimiž Brno stále obdarovává umělce, kteří s ním spojili svůj osud?

Obdivovatel Janáčkovy génia by měl vědět, že kromě skladatelského díla dal svému okolí i vzácný lidský příklad tvůrčího člověka, který není zahleděný jenom do sebe a do svých osobních problémů, ale rozdává se i jako učitel, rádce, organizátor kulturního života, Janáček byl jedním z prvních umělců, kteří svou denní, často jistě otravnou a zdánlivě bezvýhlednou prací spoluvytvářeli brněnskou kulturní veřejnost. Svou nervní, výbušnou kritikou a neústupností, svou nenávisť k průměru budoval stupnicí hodnot, která už nikdy nevytizela z paměti jeho přátel, žáků a členů souborů. Až nepříjemně vysoké nároky na kvalitu provedení skladeb, jimiž trápil své žáky a spolupracovníky, se staly v brněnském hudebním životě normou, samozřejmě dodržovanou i dlouho po jeho smrti. Ale na druhé straně nepokládal za nedůstojné spolupracovat s národopisnými skupinami, pořizovat podrobné plány hudební výuky, pravidelně psát do novin vtípné a senzitivní fejetony, které dosvědčují, jak důvěrně a podrobně znal všední život svého města i moravského venkova, jak uměl vidět a dát se uchvátit charakteristickým detailem, s jakým hlubokým porozuměním naslouchal nejenom intonacím, ale i proměnám nálad, radostem a úzkostem lidí, které potkával. Ta sršatá, zdánlivě nevyrovnaná povaha, o níž čteme ve vzpomínkách přátel zcela protichůdné po-

střehy a soudy, je ve skutečnosti z jednoho kusu, cílevědomá a neúplatná: ani klášter, řízený ostatně vědce~~m~~ světového formátu, opatem Řehořem Mendlem, ani kontakt s vlasteneckými kněžími z něho neudělají pobožnístkáře, prožitý národnostní útlak ho nedeforuje v úzkoprsého nacionalistu, chud~~é~~ ~~p~~měry, z nichž vyšel, a tvrdé životní podmínky, v nichž žil, ho nepřimějí k sentimentálnímu sociálnímu horlitelství, pozdní pocty s čestným doktorátem brněnské Masarykovy univerzity z něho neudělají měšťáka. Jeho poselství soucitu s bezmocnými a trpícími, jeho schopnost hud~~b~~au vyjádřit svobodný, vášnivý, bezvýhradný cit, nepoutatelný rozumovými spekulacemi, to je odkaz a příklad, který žádný umělec, žijící na Moravě a v Brně, nemůže obejít. Janáčkoví žáci a přátelé se stali propagátory nejen jeho díla, ale moderní hudby a moderního umění vůbec, byli učitelé, teoretiky, kritiky, svéráznými skladateli a interprety. Jejich snaha, Janáčkem inspirovaná, vytvořit z Brna druhé české kulturní centrum vedle Prahy, nacházela ohlas na univerzitě, ovlivňovala další umělecké oblasti.

Janáček magicky přitahuje a ovlivňuje v Brně už několik generací, jeho zásluhou až dodneška v Češích moravského temperamentu přežívá hluboká vnitřní potřeba integrovat moravskou lidovou poezii a hudbu do současného života, nejenom jako folklór, ale jako svrchované umění s aktuálním citovým a mravním sdělením. Nejoriginálnější moderní český básník František Halas, v Brně narozený a Brnem odchovaný, byl stejně urputným objevovatelem jazykových nuancí a překvapujících slovních a zvukových seskupení, stejně drsným lyrickým instrumentátorem a hledačem osvobozující pravdy o člověku jako Leoš Janáček, moravská a brněnská inspirace je zřejmá u básníků Jana Zahradníčka a Zdeňka Rotrekla, bez viny odsouzených pseudorevoluční justici k dlouholetým trestům a dlouholetému mlčení, velká moderní poezie Oldřicha Mikuláška a Jana Skácela souzní s janáčkovským nesentimentálním lyrismem. Čteme-li prózy Milana Kundery s vědomím jeho moravského a brněnského zázemí, nemůžeme přehlédnout, jak se v nich vybroušená racionální esejistika snoubí s tympány a trubkami tragických osudových předurčení a musíme myslet i na kuriózní rozpětí mezi složitými cestami Janáčkovy intelektu, svéráznými teoriemi, které si vytvořil, a drásavě vroucným vzepětím soucitu a něhy, které zaznívají z jeho skladeb.

Janáček Brno bezpochyby především slyšel. Hudbu v klášteře na kostelním kůru, při církevních slavnostech, pohřbech a jiných veřejných vystoupeních chlapců vychovávaných v klášterní nadaci, jejichž povinností bylo muzicírovat a zpívat; lidovou píseň a muziku v okolních vesnicích. Později, když už byl sám učitelem, nekonečné povinné fidlání žáků, dlouhé hodiny nácviku pěveckých a orchestrálních těles, nad jejichž omezenými možnostmi si sbormistr a dirigent někdy zoufal a v nejvyšším rozrušení vybíhal do ulic, znějících směsicí jazyků a nářečí, píšťalami vlaků a fabrik, rachotivým hlukem města.

Ze zvuků, které Janáček v Brně kdysi vnímal, vymizela němčina. Jistě by starému pánovi chyběla, s židovským a německým živlem ztratilo město bezprostřední důvěrný vztah ke střední Evropě. Staré stromy, které mu šuměly nad hlavou, odumřely, nesmyslně zalité do asfaltu. Za zdí někdejší Janáčkovy varhanické školy a jeho zahradního domku stojí pomník drže a nádherně svobodné lišky Bystroušky, znečištěný ovšem navátým blátivým listím a střepy lahví. Kněžský alumnát, který měl Janáček přes ulici, dostala elektrotechnická fakulta, hodinový hotel za křižovatkou se změnil ve studentskou kolej a na místě nedaleké Červené uličky, obývané kdysi povětrnými ženštinami, stojí dnes interhotel Continental. Náhoda? Starý pán by se divil: pražský centralismus je mnohem tužší, než kdy mohl být ten vídeňský, byrokrati, kteří mají na starosti poručníkování nad kulturními institucemi a umělci, jsou úměrně poslušnější a lhostejnější. Janáčkův brněnský sen o druhém českém kulturním centru na Moravě se od jeho smrti třikrát rozplynul: po německé okupaci v r. 1939, po r. 1948, když pseudorevoluční horlivci zrušili zemské zřízení a zlikvidovali Moravu jako kulturní politický celek, a po srpnu 1968, když byly pod záminkou neexistující kontrarevoluce zase jednou od talentovaných a pracovitých lidí "vyčištěny" školy, úřady, divadla, rozhlas a televize, zůstavena jediná literární revue "Host do domu" a další časopisy, zrozené v milostivém čase Pražského jara. Brno zůstalo československým veletržním městem s právem přičichnout si dvakrát do roka k cizím benzínům, cizímu zboží a propoceným sakům obchodních zástupců.

Ale co genius loci a jeho bezuzdná fantazie? Už se zase objevily v avantgardnosti mladého brněnského divadla, a kostel, kde

Janáček sedával za klaviaturou varhan a energickými pohyby hlavy řídil sbor i muzikanty, byl o letošní lednové neděli plný mladých lidí, kteří zde hledali možná ne právě víru v Boha, ale "cosi nehmotně duchovního", co jim zde zanechal bělovlasý varhaník.

224

V Brně 14.2.1988.

U Palachova hrobu 29. ledna 1989

Přes dvacet Holanďanů a západních Němců, evangelíků a katolíků, jednalo v sobotu a neděli 28. a 29. ledna s několika českými a slovenskými katolíky a evangelíky, vesměs chartisty, o zachování míru a zlidštění poměrů na planetě. V neděli po bohoslužbách v salvátorském chrámu jsem se nabídl zahraničním přátelům za průvodce, když jsem ^{slýšel} ~~čistil~~, že vysílají delegaci k hrobu Jana Palacha do Všetat. Vyjelo nás z hotelu Flora holandským mikrobusem osm, dvě Holanďanky, dva Holanďané, dva západní Němci, Jan Chudomel za Nezávislé mírové sdružení a já. Kousek za Všetaty je po pravé straně od silnice obvyklý venkovský hřbitov a po levé straně do mírného svahu novější parkový urnový háj. Urny jsou tu v zemi, přikryté malými čtvercovými deskami s jmény pohřbených. Rozešli jsme se hledat Palachův náhrobek. Jednou už jsem ho po delším hledání našel, o Palachových narozeninách 11. srpna někdy v první polovině osmdesátých let. Jirka Pavlíček mne tenkrát vybídl pár dní před výročí k společnému položení květin. Přijeli jsme na hřbitov oba na kole, Jirka z Mělníka a já z Libiše, kde jsme bydleli v kostelnickém bytě, ale já sž půlhodiny po domluvené době. Jirka byl už pryč, a když jsem kladl své tulipánky vedle jeho skromné kytičky, také povadlé v parném dni, ptal jsem se, zda nezůstaneme toho dne jediní, kdo přijeli uctít Palachovu památku; zda režim, který nemohl ve 20. století hodit Palachův popel do Vltavy, přece jen nevyhrál, když vyhostil martyrovy tělesné pozůstatky, středověkým termínem relikvie či ostatky, z Olšanského hřbitova na venkov; zda bude někdy palachovská tradice tak silná, aby se staly také Palachovy Všetaty poutním místem národa, jako Husova Kostnice, Komenského Naarden, Masarykovy Lány. Šest dní pražských palachovských manifestací v dvacátém roce od Palachovy sebeoběti, od neděle 15. do pátku 20. ledna, a potom několika stovkami ctitelů podniknutá, i když policií zmařená pouť k Palachovu všetatskému hrobu v sobotu 21. ledna, te všechno dalo na mé někdejší obavy slibnou, snad konečnou odpověď.

Při hledání hrobu jsem letos v lednu neuspěl. Našli jej holanďští přátelé. Jako při mé první návštěvě se od ostatních vůbec ničím nelišil. Nyní na něj položili Jan Paarskker a Jan Chudomel obrovský věnec, přivezený z Holandska, a stuhu s velkým

nápisem bez jediné pravopisné chybičky: Mezikostelní mírová rada v Holandsku Janu Palachovi. Po položení menšího věnce a kytice následoval důstojný obřad. Jan Paarakker byl hluboce pohnut a řekl, že se před dvaceti lety pod dojmem Palachovy smrti zavázal pracovat k takovému přetvoření světa, aby nebyly nutné oběti, jakou přinesl Jan Palach. Potom jsem přeložil projev Jana Chudomela: Byla to silná myšlenka, která přivedla Jana Palacha k jeho oběti. Jinak by tato myšlenka nepohnula příslušníky tří národů, aby se dvacet let po jeho smrti sešli u jeho hrobu. A pak zazněla nad hrobem německá modlitba Rolfa Bielefelda a holandská modlitba katolického přítele, jehož jméno jsem si nezapsal. Česká modlitba nezazněla jen kvůli mé politováníhodné nepohotovosti. Nakonec jsme se všichni objali a odjeli do blízké Libiše s tím, že nás další osudy obou věnců a kytice v urnovém háji nebudou zajímat.

Evangelický kostel v Libiši byl postaven několik let poté, co Josef II. vydal v r. 1781 toleranční patent. Císař povolil tímto státním zákonem v našich a rakouských zemích evangelické vyznání, které u nás bylo v půldruha stech letech od bělohorské porážky téměř vyhlazeno. Libišský evangelický kostel je vlastně jen modlitebna a také tak byl dlouho úředně nazýván, protože kostely nebyly v toleranční době evangelíkům ještě povoleny. První novodobý evangelický farář v Libiši, z Uher příšlý Maďar Jan Végh, překonal odpor obřístevské vrchnosti proti stavbě modlitebny až po několika letech a po zákrocích samotného osvědčeného císaře, u kterého se dvakrát domohl audience. Český učil pastora Végha chudý student Václav Matěj Kramerius, kterému za to Végh v Libiši poskytoval přístřeší, stravu a jeden dukát měsíčně. Zmiňují Végha proto, že od tohoto vzdělaného člověka, autora několikrát vydané české modlitební knihy, pochází latinsky psaná zpráva o jednom z Palachových předků, a sice o tom, který jako první nesl rodné příjmení Palachovy matky, ^{Libuš} rozené Kostomlatské. Jak se dověděli čtenáři Rudého práva 20. ledna t.r., chodil Jan Palach do libišského evangelického kostela s maminkou jako chlapec. Nedlouho před svou smrtí tam byl dvakrát: Na Boží hod vánoční 25.12.1968, kdy přistoupil s matkou s sborem k svaté večeři Páně, a při pohřbu svého strýce Ferdi-

nanda Kostomlatského 15. ledna 1969 odpoledne. Do kostela nás v neděli 29.1.t.r. místní farář ochotně vpustil a já jsem ukázal zahraničním hostům a českému příteli lavici, v které seděli Palachovi, matka se synem, o vánocích 1968. Kde seděli o tři týdny později a Janovým starším bratrem Jiřím při pohřbu

(v předvečer Janova sebeupálení, není známo.

zbra Libuška Palachová,

Z kostela se odebralo osm zahraničních a domácích poutníků ve stopách Palachovy rodiny na blízký hřbitov, k hrobu:

Janova strýce. Hrob je na levé straně hřbitova vzadu a na náhrobku jsme četli datum smrti Ferdinanda Kostomlatského: 11.1.1969. Stáli jsme na místě, kde četl 15. ledna 1969 tehdejší libižský farář, dr. ing. Jakub Trojan, devatero Kristových blahoslavenství z 5. kapitoly Matoušova evangelia, a kde tenkrát naslouchal student Čistého srdce, který lačněl a žíznil po spravedlnosti. Následujícího dne otřásl neslýchaný čin neznámého studenta svědomím národa a mnoha lidí ve světě.

Vraťme se ještě k libižskému kostelu a jeho staviteli. V publikaci Ze zápisků Jana Végha z roku 1882 uvádí evangelický reformovaný farář v Černilevě Justus Szalatnay toto: "Ano Végh se zmiňuje i o obrácení a pokřtění některých židů v době této. Tak se dala dne 15. července l. P. 1786 jedna celá židovská rodina z Kostomlat na panství Beřkovickém, zaležejíci z otce, matky a čtyř dětí pokřtíti. Otec se jmenoval původně Herschel Pinkas a přijal na křtu sv. jméno Jakub Kostomlatský." Palachův židovský praotec se nestal křesťanem proto, aby sobě a rodině usnadnil existenci. Josef II. přece rázně skenceoval a více než stoletým krutým útlakem židů v našich zemích a otevřel jim tím cestu k rychlému společenskému vzestupu. Svým připojením k těm, kteří platili za křesťanské rozkolníky, si musel Herschel Pinkas užkořit u všech kromě chudé hrstky úředně diskriminovaných a na císařovu osobní ochranu odkázaných rozkolníků. Zmínil jsem potíže se stavbou libižské modlitebny. Jan Végh skutečně zaznamenal, že Kostomlatský utrpěl velkou škodu "v obchodě i živnosti", ale "strpěl vše bez reptání, a že z něho se stal dobrý evanjelík, toho důkaz máme v tom, že jej sbor Lečický i do svého staršovstva

zvelil".

V rodině Kostomlatských se sebezapíravé hledačství pravdy udrželo. Josef Kostomlatský, nar. 1848, přestoupil jako student k početně nepatrné a tenkrát na nepochopení až i persekuci narážející Svobodné reformované církvi. V jednadvaceti letech opustil výnosné zaměstnání železničního inženýra, aby mohl vystudovat bohosloví, a sloužil potom své nové církvi jako kazatel do svých sedmdesáti let. Jeho synovec Antonín Kostomlatský sloužil též církvi, přejmenované na Jednotu česko-bratrskou a nakonec na Církev bratrskou, jako kazatel osmaštyřicet roků. Vraťme se však do 18. století. Z uvedeného citátu o Jakubu Kostomlatském zdůrazňují slovo "strpěl". Jakub Kostomlatský "vše strpěl", protože byl pokorný služebník pravdy. Poslušně podřídil hmotné zájmy své osobní i své rodiny tomu, co poznal jako svrchovanou pravdu nad světem, nad sebou a nad svou rodinou. Po stoosmdesáti letech se rozhodl jeden z potomků Jakuba Kostomlatského strpět v mladém věku smrt, protože také on byl pokorný služebník pravdy. Jeho farář, už zmíněný dr. ing. Trojan, vyjádřil nejhlubší zážitek Palachova činu z 16. ledna 1969 biblickým textem k svému kázání nad Palachovým hrobem 25. ledna 1969: "Většího milování nad to žádný nemá, než aby duši svou položil za přátele své." Překlad kralické bible, zvolený farářem Trojanem, není méně srozumitelný než moderní překlad ekumenický: "Nikde nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele." Položit duši, položit život za přátele, za celý národ. Aby národ trval na svobodě tisku, aby se nesmířil se lží, aby se všichni kde si říkají Češi snažili pravdivě mluvit a pravdivě jednat i za cenu osobních obětí, když přece jeden student dobrovolně přinesl pro vyburcování národa k statečnému mluvení a hájení pravdy oběť nejvyšší - toto byl Palachův sebeobětovný zážitek. Farář Trojan nemohl vybrat pro jeho pohřeb lepší biblický text než Kristovo slovo z 15. kapitoly Janova evangelia.

Při každé návštěvě libižského kostela viděl Palach na stěně vlevo od kazatelny Husův reliéf se známým Husovým sedmerem: "Proto, věrný křesťane, hledej pravdu, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, mluv pravdu, drž pravdu, braň pravdu až do smrti." U Husa znamená "až do smrti" totéž co staré české "až do těch hrdel", s nasazením života. Palachovo sebeupálení v Praze evoko-

vše v národě Husovo upálení v Kostnici okamžitě a všeobecně. Srovnávání obou upálení je však oprávněné. Hus umřel jako mučedník svého svedného kázání Božího slova, a bylo to věrně ve smyslu jeho odkazu, že jeho přívrženci postavili čtyři reky po jeho smrti do čela svého programu obnovy křesťanstva, proslulých čtyř pražských článků, tento požadavek: "N^ajdříve, aby slovo Boží po království Českém svedně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno." Palach odeslal před svým upálením na různá místa dopis obsahující dva požadavky, z nichž první byl tento: "Okamžitě zrušení cenzury." Ale požadavek zrušení cenzury není nic jiného než světské, sekulární vyjádření požadavku Husova a husitských evangeliků, aby bylo Boží slovo zvěstováno "svedně a bez překážky". Toto světské vyjádření je neúplné a nedokonalé, protože odliší od Boha, který je základem veškeré svobody a lidské důstojnosti. Přes tuto neúplnost je však sekulární vyjádření křesťanských požadavků oprávněné a společensky užitečné. Svou smrtí za svedně kázání Božího slova připravil Hus víc než jiní velikáni lidstva nevěčké vítězství sekulární zásady svobody projevu a demokratické samosprávy, a Palach zase bourá svým úděsným protestem proti cenzuře samotné základy takticky kasmflevaného, ale před jakoukoli skutečnou revizí žárlivě chráněného programu dnešních československých vlád, využívat socialistickou státní moc proti zvěstování evangelia. Husův požadavek svobody Božího slova a moderní sekulární odmítnutí cenzury jsou historicky a obsahově neoddělitelné. Už proto jsou Hus a Palach mučedníci jednoho rodu. Jiskra z hranice českého arcikacíře zapálila po půl šestém století živeu pochedň, která chtěla v lednu 1969 zastavit proces demoralizace národa, proces tzv. normalizace.

Kostnický mučedník se sice sám neupálil, ale je podobný Palachovi v tom, že jeho smrt nebyla zcela dobrovolná. Šel do Kostnice, sčkeli věděl, že ti, kteří ho tam obeslali, ho tam velmi pravděpodobně, téměř jistě upálí. Jeho rozhodnutí se mohlo jevit jako sebevražedné. Palach se zase podobá Husovi v tom, že jeho smrt nebyla zcela dobrovolná. Stál pod morálním tlakem konspirační skupiny, ke které se připojil sice dobrovolně, ale zase pod tlakem morálních důvodů, z mimořádně silného vědomí spoludopovědnosti za "naše národy". Koncem r. 1968 byla v národě právě

mezi studenty, po nezdaru jejich politické stávky, nejsilnější ochota k osobním obětím v zájmu morálního zdraví národa, a byl *tu* příklad buddhistických mnichů v jižním Vietnamu, kteří se jeden po druhém upalovali na protest proti režimu Ngo Dinh Diema. Zmíněný dopis, který Palach napsal nedlouho před svým činem, začíná slovy: "Vzhledem k tomu, že se naše národy octly na okraji beznaděje, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit lid této země následujícím způsobem. Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát pro naši věc upálit. Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku, a tak jsem získal právo napsat první dopisy a nastoupit eoby první pochodeň."

Mnoho lidí věří, že si Palach skupinu "pochodní" vymyslel, ačkoli nemá pro své podezření žádný skutečně pádný důvod. Plán donutit národ sérií živých pochodů k ráznému a vítěznému odporu proti tzv. normalizaci byl ovšem pochybený, ať už byla skupina dobrovolníků realitou nebo fikcí. Národ by nebyl ani po několika veřejných sebeupáleních schopn splnit položené požadavky. Vzbouřil by se proti příliš krutému vydírání a Palachova sebeoběť by nakonec posílila pozici nemorálních normalizátorů. "Řetěz sebevražd by znehodnotil, čeho dosáhla smrt první." (Kantůrková, O etice Palachova činu, Prostor IV 12 str. 52.) Palach byl jako člen konspirativní skupiny za pochybený plán spoluodpovědný.

Mučedníkovs velikost byla však spíš v intuici a v etickém rozhodnutí (Kantůrková) než v racionální reflexi činu, který z té geniální politické intuice a z toho heroického rozhodnutí vzešel. Bylo na národu, aby zkorigoval nepatrný a vlastně nutný nedostatek mučedníkovs činu. Bylo by přece odpudivě velikášské, kdyby martyr neplánoval svůj čin pouze jako první v řadě, nýbrž jako osamělý, jedinečný, zbožně uctíváný milník na cestě národa. Tím, že chtěl být pouze jedním v řadě, dokázal martyr svou skromnost, a národ spravedlivě odměnil tuto skromnost tím, že okamžitě povýšil prvního na jediného. Morální autority jako Jaroslav Seifert hned začaly zapřísahat Palachovy druhy a všechny ostatní, kdo by chtěli jeho čin zopskovat, aby to nečinili. 25. ledna 1969 doprovodilo Jana Palacha na poslední cestě půl miliónu lidí, ale jako by tím chtěli říci: Naše Čechy nejsou Vietnam, a my jsme přišli studenta Jana vedle mistra Jana za

národního mučedníka v důvěře, že Vy mladí už nezapálíte žádnou podobnou pochodň, ale necháte se mladým martyrem, svědkem a mučedníkem života v pravdě a svobodě, strhnout k něčemu užitečnějšímu: K takovému doživotnímu meditování Palachova činu, aby světlo z jediné živé pochodně zahánělo i beznaděj i zbabělost; aby Palachova sebeoběť zůstala jedinou svého druhu, nespodobenou a neopakovanou, ale jako taková aby se stala nám všem a našim potomkům inspirací k statečnému jednání v zájmu morálního zdraví národa. Situaci zachránili také dvojka a další ze skupiny dobrovolníků, pokud skupina existovala. Všichni se nechali přesvědčit. Po dvaceti letech můžeme s úlevou říci, že se záměr Palachova povýšení na národního hrdinu zdařil. Proti Palachově představě se u nás nestalo sebeupálení prostředkem politického zápasu. Sebeoběť Jana Zajíce přijali morální lidé opět se zapřísaháním mladých před dalším sebeupálením. Státnice slyšely nedávno ze zahraničního rozhlasu úpěnlivou prosbu Zajícovy maminky, aby si už nikde nevezal život tak jak to učinili Palach a po něm její syn. Prosba byla vyslyšena a dvacáté výročí proběhlo bez sebeupálení. Václavu Havlovi poslaný dopis, který ohlašoval další upálení a podezřelou nemotorností, se nyní všeobecně pokládá za policejní provokaci. Dnes by už mělo být jasné, že nikdo nemá šanci vklínit se za Palacha a Zajíce jako třetí.

Dvacet let po Palachově oběti se však stalo víc, než že se nikdo neupálil. Mučedník připravil národu druhé překvapení, tentokrát jednoznačně kladné, překvapení osvobozující a ra dostné, i když zaplacené tělesným utrpením mnohých a téměř smrtí jednoho manifestanta. K nejmasovějšímu vystoupení národa proti normalizátorům nedešlo od Palachova nezapomenutelného pohřbu 25. ledna 1969 ani loňského 21. srpna při dvacátém výročí invaze, ani loňského 28. října při sedmdesátém výročí vzniku republiky, ale v předvečer letošního dvacátého výročí Palachova sebeupálení 15. ledna a v následujících šesti dnech. Palachovu pochodň, nikoli fyzickou ale duchovní, převzal přesně po dvaceti letech na místě Palachova sebeupálení, 16. ledna 1989 na Václavském náměstí Václav Havel, vedle pana kardinála neformální mluvčí národa, když se nechal zadržet při uctění Palachovy památky. Také nynější mohutné petiční akce kulturních a vědeckých pracovníků byly bezprostřední odpovědí

na palachovské manifestaci 15. až 21. ledna. Souvislost těchto protitotalitních vystoupení s Palachovým odkazem vůbec nebyla jen vnější. Tisíce manifestantů a signatářů muselo překonat strach, a právě k tomu jim pomohla Palachova památka. Havel vyjádřil postoj tisíců, když řekl soudkyni těsně před svým nespravedlivým odsouzením 21. února: Budu-li odsouzen, bude te oběť nesrovnatelně menší než ta, kterou přinesl Jan Palach. Dojme, že tisíce takových nesrovnatelně menších, přitom však skutečných obětí přibližují národní obnovu, bez které bychom museli zahynout.

Noc, kterou ozářila Palachova pochodeň, ještě neskončila. Dnes ještě není uctění Palachovy památky prázdným gestem. Národ si všímá nejen toho, kdo se k Palachovi hlásí, ale i toho, kdo se k němu nehlásí. Přihlásil se pan František kardinál Tomášek, pražský katolický arcibiskup, touto větou svého dopisu předšedovi federální vlády z 21.1.89: "Jestliže v minulých dnech naši občané chtěli využít příležitosti výročí smrti Jana Palacha, který obětoval svůj život v přesvědčení, že naši občané si uvědomí cenu lidské svobody, pak pokojné uctění památky tohoto mladého milovníka a obránce svobody jen vyjadřuje skutečné smýšlení našeho lidu a jeho touhu po plné svobodě." Nejen katoličtí křesťané jsou panu kardinálovi ze srdce vděční za tuto symbolickou kytici na mučedníkův hrob.

Jan Dus 22. února 1989

Jiří Kratochvíl

A d f a t a l i b e l l i

Se značným zpožděním doputoval do Obsahu /březnového čísla/ můj článek Fata libelli, psaný na konci posledního lednového týdne. Mezitím se situace změnila a tak se sluší doplnit informaci tímhle dovětkem.

Nejenže přibylo hlasů dožadujících se "rehabilitace vyřazených knih", ale vypadá to, že se od slov přejde k činům. Zatím mám možnost porovnat původní seznam libri prohibiti /z roku 1972/ s čerstvým seznamem knih, které "se chystají k uvolnění z prohibičních fondů". A když ty dva seznamy položím na sebe, vidím hned, co furt ještě přečuhuje:

Potěšilo mě, že si zas lidi budou moct půjčit z knihoven např. Kapry v kvetoucích trnkách, Modlitbu pro Kateřinu Horovitzovou, Hovory s TGM, Vršovického Ezopa, Studené slunce, Přestřelku, Elouďení, Zeměžluč, Jeřáby, Dopisy Mileně, Heinovské noci, Realitu a poezii, Umění stylu, Bubáky pro všední den a Metamorfózy smíchu a vzteku, ale poděsil jsem se, když jsem zjistil, že čtenáři i nadále v knihovnách nenajdou Meziprůzkum nejbliž uplynulého, Prostor k rozlišení, Rozpravu o zdviži, Přestořeč, prostě nic z knih Věry Linhartové, stejně jako nic z tvorby Milana Nápravníka. I potvrdilo se tak mé dávné podezření, že experimentální próza /a Linhartová s Nápravníkem patří k jejím nejoriginálnějším představitelům/ stalinisty nejvíc nasírá a že je to, prosím, dynamit v podnoží trůnu. Zřejmě je v tom všem zatím hodně náhodného a přísný pán Chaosu poťapkal svými ptačími pařátky i tenhle seznam, a tak se stalo, že mezi vyřazenými knihami nadále zůstává i S.Mrožek, jehož "vzalo na milost" dokonce už i Večerní Brno, Zamjatinův román My, připravovaný k reedici v Odeonu, anebo Novákova Nová figurace a Klugeho Zkáza šesté armády. Ale je prý to jen "I. etapa přehodnocení" a tak se snad časem uvolní i další autoři. A zůstala jich zatím v klatbě pěkná řádka, např. J.Beneš, J.Elažková, A.Brousek, I.Diviš, R.Ga-

raudy, V.Gardavský, V.Havel, J.Jedlička, M.Jungmann, I.Klíma, A.Kliment, P.Kohout, M.Kundera, K.Pecka, D.Tatarka /Démon souhlasu/, J.Trefulka, M.Uhde, L.Vaculík.

Do některých knihoven nebude ovšem co vracet. Ve Fata libelli jsem psal o stodole ve Stošíkovicích, kde vzaly za své libri prohlášení ze znojemského okresu, a v deníku Rovnost z 25.února 1989 se dočtete o "případu havárie" /"Když voda teče do kopce"/, jejímž důsledkem je, že ani knihovny na okrese Brno-venkov už neuvidí nic z "prohibičních fondů". Zajímalo by mě, jak to vypadá na dalších okresech, a kolik vůbec knih /a v jakém stavu/ přežilo svou "sedmnáctiletou internaci" ?

I v oficiálním tisku přibývá hlasů dotazujících se, kdo je zodpovědný za celou tu koniášskou akci /tím spíš, že ještě neskončila, jen ze své ochablé náruče upustila první hromady knih/ a jakou máme záruku, že se "kriminlizace knih" nebude opakovat ? A jsou to všechno zastupné otázky, protože /jak už jsem napsal/ osudy knih jsou podobnostvím osudu lidí. A zdá se, že to vědí /jak už jsem taky napsal/ i ti naši "bubáci pro všední den", co zatím pořád ještě hrozivě poskakují s paličkama.

9.dubna 1989

J3

Velvyslanec české poezie

Jakýsi písničkář se ztratil
 vykázaný z hranic své rodné země
 a jeho ukradené nápady budou vlát po delší době v cárech
 z cizích praporů na cizí kazatelně

(Vladimír Merta)

Kdysi se v Čechách říkávalo, že sice ne každý zná jméno prezidenta republiky, ale každý ví, kdo je Jan Werich. Myslím, že nepřeháním, řeknu-li, že dnes je takovou všem generacím známou osobností jiný umělec - básník a písničkář Karel Kryl. Zná jej takřka každý od patnáctiletých po sedmdesátníky, od studentů po dělníky a to i přes to, že jej už dvacet let nemohou spatřit na jevišti ani potkat na ulici. Zatímco písně mnoha jiných upadají v zapomenutí, jeho se stále zpívají u táborových ohňů, v ložnicích internátů i kasáren stejně jako při lennonovských setkáních. A co víc, Krylova popularita není ohraničena územím našeho státu. Z písničkářů se to podařilo jen jemu jedinému, z básníků nemnoha. Zejména v Polsku jsou Krylovy písně velmi známé. Vzniklo tam mnoho překladů jeho veršů. Rozmnožováním kazet s nahrávkami jeho písní v původním podání i v přednesu polských interpretů se zabývají paralelní hudební vydavatelství. Dále se šíří ústním podáním.

Čím tedy Kryl přesahuje své vrstevníky? Bezpochyby má na jeho popularitě zásluhu to, že mnozí doma i v zahraničí spojují jeho hlas s posledním národním vzepětím před dvaceti lety. To však není odpověď, protože bez obsahové hloubky a nosnosti melodií by Krylovy písně nemohly takovou popularitu získat, ani si ji udržet po dvě desetiletí.

Emigrace je bezpochyby otřes, který každý umělec nevydrží. Zejména těžké to musí být pro básníka, který se snaží reflektovat denní život. Z Krylových veršů však jako by nebylo znát, že už dvacet let místo obyvatel Prahy, Ostravy či Kroměříže potkává občany Mnichova, Vídně či Nového Yorku. Nemyslím tím, že by svou emigraci skrýval a násilím se vnucoval do domácí tematiky. Má ovšem i písně, v nichž zaznívá stesk po rodné zemi, ale většina jeho námětů se zabývá univerzálně lidskými tématy, které však právě v naší době a

právě v naší zemi dostávají ještě jeden hlubší naléhavý význam. Tak nacházíme v několika stovkách Krylových textů písně a básně o zbabělosti, rezignovanosti, tuposti, ale i naději, odvaze, spravedlnosti, kromě morálních námětů najdeme i úvahy ekologické, verše o míru a válce a samozřejmě o lásce, něze, přátelství.

Kryl je básník národní. V tématech svých písní se stále vrací k bytostným otázkám existence národa. Jeho jazyk jej přitom vyzvedá nad mnohé jeho vrstevníky i následníky, pro něž rodná řeč není často ničím jiným než prostředkem vyjádření. Krylův jazyk je nevyčerpateľný v množství výrazů a přesný ve verši. Bez nadsázky lze říci, že pokračuje v nejlepších tradicích české slovesné kultury.

Je škoda, že Krylově popularitě a osobnosti neodpovídá zájem o jeho dílo mezi hudebními a literárními kritiky. Jistě, má na tom podíl i celková situace naší kultury, ale ani v oblasti paralelní publicistiky neexistují, pokud vím, seriózní rozbory Krylovy tvorby. (Vyjimkou je článek Erazima Koháka ve Svědectví č. 47/1974). Snad také proto je méně známo, že Kryl se věnuje i nepísňové tvorbě. Jmenujme tu alespoň sbírky veršů: 7 básniček na zrcadlo a poetické texty Slovička a Zbraně pro Erató.

Jestliže Kryla pomíjejí umělečtí teoretici, pokusme se jej zařadit na základě jeho vlastního vyjádření. Svou generaci nazývá Kryl generací rezignovavších a generací pochybujících. Sám však nad spřízněností se svými souvěkovci (Hutka, Jirous) váhá a ptá se: "A není mi třeba - zcela negeneračně a přec generačně - bližší třeba Zahradníček, Villon, Voskovec, Ivan Klíma?" (Sborník Generace 35-45, Mnichov 1986).

Karel Kryl je známý. Přejme si však, aby se jeho jméno čím dál více naplňovalo znalostí i jeho novějších a nejnovějších písní a básní. A věřme, že se dočkáme i Krylova koncertu v Lucerně či třeba na folkovém festivalu v Lipnici, tak jako se v Moskvě dočkali návratu svých velkých umělců.

Karel Kryl se 12. dubna 1989 dožívá 45 let. Letos mu byla udělena literární cena Jana Zahradníčka.

Říkaj' lidi, Kryle, seš ňák
zavostalej. Kýho čerta,
dělej písňě jako jako Třešňák,
jako Hutka, jako Merta!

Já však cestou do kotelny
pískám tance Franze Liszta,
věda, že jsem potutelný
zaostaly formalista.

* * *

Když se z vůle
stane zvůle
copak zdrávo
zbude?

Z masa - masa
Z basy - basa
Z práva - Právo
Rudé.

* * *

Ke stehnu z husy piju džusy
a ve vlasech se nedrbu
neb straku na zeď maluju si
a čerta věším na vrbu.

Kdekterý vidí perspektivu
a účastní se debaty;
já radši tiše sednu k pívu,
jsa napřímen ač hrbatý.

* * *

Monolog bezzubého mohamedána

"Tiše šišlám
když čtu Išlám."

(Verš byl zvorán:
Čte si Korán!)

* * *

Maminky

Spí slunce za mlhou
brož z bělavého zlata
nad krychlí z betonu
s okénky železnými
a jedna za druhou
dívenky s batolaty
jdou s vlasy spuštěnými
na blůzy s kretonu

Je jaro mlhavé
a keře kvetou žlutí
houf dívčích maminek
jak Máří Magdalény

a mraky dřavé
jsou plné na prasknutí
jak čerstvě zabalený
balíček pralinek

Jdou dívky spanilé
s nepanenskými boky
Ach jaro! Jen pár nul
svázaných vzpomínkami
Já žil tak zběsile
že nesčítal jsem roky
Ne dívky maminkami
To básník zestárnul!

* * *

Elegie

Na louce koně pasu
za zpěvu konipasů
camcará
čekaje na to, kdy si
zazpívám jako kdysi
za cara
Třesavku nevolníka
pod koleny
Z básníka na rolníka
přeškolený
spokojen bez rozhlasu
dočkám jak husa klasu
do jara

Na klíně Polyxenu
zajel jsem do Brixenu
na lyže
Teď piju slivovici
hýčkaje krasavici
z Adiže
A než jí zrudnou líčka
z Tyrolského
vzpomenu na Havlíčka
Borovského
Namísto Elegií
myslím však na orgii
v negližé

Z okénka kynu vlídně
Na sever jedu z Vídně
bujary
Z protější strany Dyje
zaznívá melodie
fujary
Pak někdo zahuláká
Čapájeva
To car mě zpátky láká
Mně to neva
V exilu brousím tužku
pro pamflet na báťušku
s bojary

* * *

Vasil

"V botičkách z kozinky
 vybírám rozinky
 z koláčků
 Vybírám zběsile
 pro tebe, Vasile
 miláčku
 Šičky už došily
 svatební košili
 z batistu
 Krmení zvíře je
 když vrznou veřeje
 a tys tu

Mé oči nevěří
 Přišel jsi se zvířít
 k obědu
 Neseš mi křepelky
 V botičkách Popelky
 k tobě jdu
 Na mojí košilce
 šič z Košic vyšil Cé
 zdvojené
 že nejsem komtesou
 starosti moje jsou
 Tvoje ne

Na rtech máš enzymy
 To asi ze zimy
 třeskuté
 Proti tvé nechuti
 na tácku nesu ti
 misku té
 V čaji jsem zkvasila
 dva vlasy Vasila
 hipieho
 Jsou v něm i nějaká
 afrodiziaka
 Vypij ho!

Čaj, který vypiješ
 zanechá stopy, jež
 trvají
 Tisícem kilowatt
 budem se milovat
 šohaji
 V milostném zátiší
 vášeň pak nejvyšší
 vybuchne
 plně a všestranně:
 Tvá láska - ke straně!"

"Probůh!! Ne!!!!"

* * *

20

Ztichly louky i bor
 mrtvé vrcholy hor
 padl žal na večer srpnový
 V prachu dvaceti let
 zmizel oheň i led
 zbyly jen carovy proslovy

Z větví rezavých lesů
 hřmí ticho děsu
 Slepí a hluší
 dál kulmuji uši
 králi Midasovi

Krví značena je
 dlažba u Dunaje
 hroby padlých jsou bezejmenné
 Heslo o vítězství
 cizím peřím se stkví
 dávno krev vsákla do kamene

Barva rubínu z žezla
 v záhnědu zrezla
 Zavřeni v kleci
 jsme otroky věcí
 nikdo nevzpomene

Nad zemi prodanou
 větry až přivanou
 oblaka zelená z žiravin
 Vlasy tvé havraní
 uchopím do dlaní
 z prstenu zaplane vltavín

Snítka nachových plodů
 rozčeří vodu
 Navzdory po sté
 pak na břehu vzroste
 rudý keř jeřabin

* * *

Vůně

V tůni nad mlynskou strouhou
 vteřinu pouhou
 zdrží se proud
 Z víru nad bílou hrází
 rašící mlází
 vyráží z pout
 Louky červených máků
 pod křídly ptáků
 oněmělých
 Had co kůže si svléká
 z medu a mléka
 voněl mně líh

Výsměch a potíže s kázní
 jsme snílci a blázni
 tři generací
 S vráskami rytými dobou
 čas zmařený mdlobou
 se nenavrací
 V bronzu jen tyčí se kopí
 lev uši své klopí
 tak kdo by se bál
 Nečiny značené vinou
 se dějinami vinou
 Ó Bože co dál?

Vůně potu a kůže
 nad něhou růže
 cynický smích
 Lásko na konci léta
 osudy splétá
 ledový sníh
 Vůně vody a prádla
 chlastu a žrádla
 k opojení
 Lež a zrosený džbánek
 pro mdlobný spánek
 pokolení

Výsměch a potíže s kázní
 jsme snílci a blázni
 tři generací
 S vráskami rytými dobou
 čas zmařený mdlobou
 se nenavrací
 V bronzu jen tyčí se kopí
 lev uši své klopí
 tak kdo by se bál
 Nečiny značené vinou
 se dějinami vinou
 Ó Bože co dál?

Schůzku nahradíš schůzí
 belháním chůzi
 povykem klid
 Vůně piva a kvásku
 nahradí lásku
 Boha a cit
 Klec co náhražka křidel
 kulturní přiděl
 za umění
 Dálky v zrcadle sklínky
 z prolhané skříňky
 na civění

Výsměch a potíže s kázní
 jsme snílci a blázni
 tři generací
 S vráskami rytými dobou
 čas zmařený mdlobou
 se nenavrací
 Nečiny značené vinou
 se dějinami vinou
 co dělat že máš
 Navzdory otcům a synům
 se odhodlat k činům
 Kde domov je náš!

Kde domov je náš ...

* * *

Marek Zaleski: Český spojovací článek

Byl rok 1972. Desky přivezla z Prahy Agnieszka. Na obálce jedné z nich byl vyfotografován chlapec, sedící na chodníku, na ulici. Na zádech měl namalován střelecký terč. Fotografie byla černobílá. Deska se jmenovala Bratříčku, zavírej vrátka a byla podepsána jménem: Karel Kryl.

Ty desky jsme začali poslouchat jako maniaci. Nejen proto, že jsme od Agnieszky a jejích českých přátel, kteří se tehdy v dvaasedmdesátém asi naposled ukázali ve Varšavě, věděli, kdo je interpret těch písní - byl, jak se říká, bardem Pražského jara a těch smutných měsíců, které přišly po něm. Zpíval je na ulicích, na univerzitě, v rozhlase, zpíval je i potom, když na podzim roku 1969 z Československa odjel.

Poslouchali jsme ty písně, protože byly výborné. Jistě i proto, že jsme v nich nalézali komentář k událostem, které jsme sami očekávali - žili jsme přece tou samou nadějí, obavou i předtuchou té samé porážky. Byla v nich - píši to bez nadsázky - jakási poezie solidarity, společného osudu obyvatel tohoto kousku Evropy. A když si dnes, po letech, připomínám Krylovy písně zpívané s doprovodem kytary, připadají mi trochu jako naše "písně nevinности" a "písně dozrávání". Všechno se to odehrávalo okolo památného roku 1968 a Prosince 1970, což bylo období dosti těžké událostmi, které vejdu do dějin jako "historické" a "generační". Ti, kteří je nepocítili na vlastní kůži, žili alespoň ve stínu těchto událostí. Příběhy vyslechnuté od rodičů a známých, starších bratrů a jejich přátel, noviny, básně, zvláštní vydání časopisů, alba s fotografiemi - kdo si je velmi toužil prohlédnout a přečíst, sice obtížně, ale přece se k nim nějak dostal - to vše způsobovalo, že jsme tím byli nějak poznamenáni.

Ale, jak jsem již řekl, byl rok 1972. Starší bratři a sestry mých spolužáků se již vrátili z vězení nebo posílali ze zahraničí první dopisy o tom, že si zvykají na novém místě. Měl jsem za sebou první zkouškové období na univerzitě a poprvé v životě v kapse pas na Západ. Chodili jsme tehdy na Jazz Jamboree a do klubu "Medyk", na vystoupení "Salonu nezávislých". Poslouchali jsme, jako všichni, Joan Baez, Boba Dylana a Janis Joplin, ti, kteří se právě vrátili ze zahraničí, mávali deskami Leonarda Cohena. Takže Karel Kryl,

podávány do pozdní noci spolu s pivem (stejně špatným jako dnes) a někdy s žitnou (lepší) - trochu udivoval. Bylo to něco známého a z nedávné minulosti, ale přesto retro. A navíc v jazyku zoškliveném v rozhlase Karlem Gottem. Překvapení však velmi rychle přecházelo: desky kolovaly, magnetofony (stará Tesla a snad první licenční Grundig) pracovitě nahrávaly. Krylovy písně byly hořké. Vysmívaly se tomu, čemu jsme se vysmívali i my. Byl v nich cit k věci, které i nám byly drahé. Ještě jsme se nerozhodli přepisovat texty z pásků a překládat, ne všemu, možná mnohému jsme nerozuměli. Písně zřídka kdy mluvili o skutečnosti prostě. Nejčastěji byly metaforické a zdá se, dobře zasazené v tradici moderní české poezie a okořeněné pražským surrealismem. Ale mohli jsme porozumět (a domyslit si) mnohé. Střepy srozumitelných veršů působily tím silněji - jako zakletí. Lyrika a sarkasmus, fantasmagorie - tyto trumfy písniček Karla Kryla tehdy velmi přesně zasahovaly naše přesvědčení. Delikátní koleda **Vánoční**, připomínala přítele, který odjel ze země. Do uší lehce plynoucí **Lásko!** byla příběhem blízkým každému, kdo dorostl do braneckého věku, **Bludný Holanďan** a **Pasážová** revolta výborně vystihovaly naše nálady, připomínaly nedávno čtené verše Andrzeje Bursy o dnech "v nudě utopených / Dnech mladosti teskné a pusté / Udeřené v živé srdce nožem / Udeřené boxerem v ústa". Nebylo pro mě žádným překvapením, když jsem uslyšel **Pasážovou** revoltu v "Salonu nezávislých", ačkoliv to byla doba začátku gierkovského "urychlení" a metafora "ztracené generace" zněla nám spíše literárně.

Písničky Karla Kryla byly tedy trochu naší šifrou. Mohli jsme se s její pomocí výborně dorozumět s českými vrstevníky potkávanými stále vzácněji v tatranských chatách.

I dnes je Kryl pro mnohé zpěvákem neznámým. Nedávno se objevila neoficiální kazeta s Krylovými písněmi v podání Antoniny Krzysztoň a Andrzeje Michalského. Ale Agnieszka, která nám "na vždy" půjčovala desky, je v Paříži, Olek, který nám ty písně zpíval s kytarou, přednáší ruskou literaturu v college na Floridě, Majka, která je tak ráda poslouchala, dnes bydlí v Kostarice ...

Přeložil - mikl -

Pan
Jaroslav Čejka
šéfredaktör
Tvorba

Pane šéfredaktore,

četl jsem výťah z Vašeho projevu na 3. setkání kulturních a uměleckých pracovníků hl. města. Protože považují Vaše literární texty za přínos k české kultuře, čekal jsem od Vás statečnější projev. Situaci "citové zjitřenosti" líčíte v podstatě tak, jako by byla způsobena "známými jmény z roku 1968". Ve skutečnosti začala bída české kultury vojenskou intervencí v srpnu 1968 a masovými represemi proti představitelům české kultury v období tzv. normalizace. Jako spisovatel je Vám známo, že straničtí byrokrati /nikoli komunistická strana/ vyřadili z české literatury většinu předních autorů a mnohé dohnali k emigraci. Značná část české literární tvorby musela být zachráněna jejím samizdatovým, nebo chcete-li petlicovým šířením.

Nastala doba, kdy se česká kultura začíná této nenormální situaci bránit. Politická moc, místo aby hledala cestu k opětovnému spojení závislé a nezávislé /většinové/části české kultury, podniká akce, které vedou k novým konfrontacím. Přitom u představitelů kultury té či oné orientace je vůle k překonání politických překážek. Z této situace a ovšem také z nedávných pražských událostí, kterou moc řešila s neuvěřitelnou primitivností, vzešla "iniciativa kulturních pracovníků". Proč tuto iniciativu snižujete? Proč ji vysvětľujete tak nesmyslně, jak to dělá straničká žurnalistika od února 1948? Myslíte si, že věznění Václava Havla, který se stal do značné míry symbolem mravního obrození české kultury, může něco vyřešit? Nechápete, že jména kulturních pracovníků z toho i z onoho tábora pod společným textem, který brání českou kulturu proti byrokratům, přinášejí velkou naději? Nebo patříte k oněm byrokratům, kteří svým poručníkováním kulturu omezují a škrtí? Jestliže ano, pak lituji času, který jsem spotřeboval na napsání tohoto dopisu.

Jsem samozřejmě pro dialog, ale ne takový, z něhož se předem vylučují celé kategorie lidí. Pro dialog lidí kultury, a ne pro dialog měněný byrokratickými a policejními zásahy v monolog.

Stále věřím ve Vaši snahu přispět k procesu spojování naší kultury:

Milan Jelínek
univ.prof.-lingvista, vyhnaný z univerzity
býv. prorektor UJEP v Brně
býv. místopředseda Svazu vědeckých pracovníků

Vážený pan
prof. Milan Jelínek

V Praze dne 7.2.1989

Vážený pane profesore,

na setkání, které se konalo 2.2. t.r. na MV KSČ, vystoupilo v diskusi asi 15 lidí. Byl jsem jedním z nich, hovořil jsem bez písemné přípravy a říkal jsem, co si myslím. Rudé právo převyprávělo z mého vystoupení pouze část, a to svými slovy. Navíc došlo ke zkreslení celého kontextu, ve kterém má slova zazněla - přečtěte si tvorbu č. 6.

To ovšem nic nemění na tom, že někteří podepsaní byli skutečně podvedeni. To není můj dohad, ale jejich vlastní výrok. Jmenovat Vám dotyčné ovšem nebudu. Nemám žádnou jistotu, že by se pak nestali terčem stejně sprostých anonymů jako já.

Váš dopis ovšem nepovažuji za útok, ale za otevřené vyslovení názoru. Za to Vám děkuji.

S pozdravem

Jaroslav Čejka
šéfredaktor

P.S.

Asi nevíte - těžko můžete vědět -, že na řadě archů tzv. kulturní iniciativy jsou některá jména pečlivě přeškrtnaná. To když si někteří účastníci "kolektivního" podepisování v divadelních klubech přečetli, co vlastně podepsali.

P.S.S.

I já jsem pro dialog a nechci z něho vylučovat "celé kategorie lidí". Ale jak jsem přesvědčen, že s lidmi jako je Milan Jungman nebo Sergej Machonin se žádný dialog vést nedá. Přesvědčují mě o tom svým každodenním působením. Na rozdíl třeba od Vás neuznávají v tzv. oficiální české kultuře téměř žádnou hodnotu. No, teď se to snad změní, signatáře "iniciativy" vezmou zřejmě na milost.

P.S.S.S.

Přečetl jsem dopis, který po mně přepsala sekretářka, a mám chuť připojovat další a další doušky. Např.: nechci Vás urazit, nedomnívám se, že Vy byste psal anonymy signatářům, kteří - bez nátlaku - částečně revidovali svůj postoj, ale vím, že se neutají nic, co se jednou pustí do oběhu. Navíc mi k tomu dotyční nedali souhlas.

JČ

Pan
Jaroslav Čejka
spisovatel
Praha

Brno, 13.2.1989

Vážený pane,

děkuji Vám za Vaši odpověď ze 7.2.t.r.; byl jsem Vaším dopisem příjemně překvapen. Vaše odpověď mě přesvědčila o tom, že plodný dialog je mezi lidmi, kteří chtějí přispět k nápravě našich obecných věcí a kteří něco znají a umějí, nejen možný, ale i nutný. Nic na věci nemění, že s některými tvrzeními, která jsou obsažena ve Vašem dopise, nemohu souhlasit. Jenže dialog začíná právě tam, kde vyvstává nesouhlas. Buďme rádi, že vedle souhlasných situací vznikají rozpory, které přispívají k rozmanitosti světa. Jen naivní duchové si představují život společnosti jako šedou jednotu /viz nesmyslnou teorii o "morálně politické jednotě lidu"/.

Mluvíte o podvedení některých signatářů "iniciativy kulturních pracovníků". Připusťme, že se něco podobného stalo. Těch několik jednotlivců, kteří se cítí podvedeni, přece nemůže snížit význam

celé "iniciativy", v níž se vyjadřuje protest proti politicky chybným a morálně nepřijatelným akcím politické moci. Vysoce oceňuji zvláště to, že se zde spojili lidé ve strukturách i mimo ně. Jde přece o nás o všechny, nemůžeme trpně přihlížet k tomu, jak naše společnost vinou zastaralého systému a také vinou málo schopných nebo neschopných lidí upadá. Setrvávání v dnešním stavu znamená velké riziko pro naše národy.

Tvrdí-li někteří signatáři, že byli podvedeni, nemusí to být pravda. Znáte přece dobře, jak politická moc dovede trestat občany, kteří s jejími činy nesouhlasí nebo se jim dokonce stavějí na odpor. Dobře to poznali ti komunisté a jiní občané /i já mezi nimi/, kteří vyslovili nesouhlas s invazí a následující "normalizací". Monopol moci umožňuje držet občana v neustálém strachu. Ne každý signatář vydrží psychické napětí při odvetných akcích režimu. A pak je nejlépe prohlásit, že byl sveden nebo podveden. Upřímně řečeno, neměl jste na aktivu kulturních pracovníků vystoupit se zprávou o podvedených signatářích proto, abyste jiným dal návod, jak se z věci dostat? Taková shromáždění mají přece svou reži.

Trvám na tom, že by se z dialogu, ke kterému musí dojít, neměl nikdo vylučovat /ve Vašem případě ani ten Milan Jungmann nebo Sergej Machonin/. Ono se mnohdy ukáže, že ten příkop není tak hluboký, aby se nedal postupně zasypávat. Jinak ovšem s Vámi sdílím odpor proti anonymům, je to zbabělá metoda boje. Ale ani politická moc zde není bez viny. Znáte přece ty nálepky: protisocialistický, protistátní, diverze atd.

Foláci, Maďaři a do jisté míry i Rusové hledají východisko z politické krize a postupně odvolávají neživotná dogmata. My vinou "normalizátorů", kteří jsou zodpovědní za ztracené dvacetiletí, zůstáváme vězet ve společenské krizi až po uši. Asi by se měla ujmout řešení obecných věcí nová generace, která není zatížena událostmi roku 1968. Cílem musí být zřejmě demokracie; byrokratické režimy všude ztroskotaly. A moc času na přestavbu společnosti nemáme.

Přesto, že jsem v uplynulých dvaceti letech pocítil odvetné akce režimu, jsem nadále pro diskusi. Jinak se ze šlamastyky nedostaneme.

Zdraví Vás

Milan Jelínek

Žide Vaculíku !

Již zase začínáš blbnout, zase Tě zneužívá Svobodná Evropa. Ty na co sáhneš, léta neroste tráva. Svým pamfletem 2.000 slov jsi zlikvidoval "Pražské jaro" 1968, nyní zase začínáš urážet a vyhrožovat naší společnosti a chceš v zárodku narušit právě probíhající obrodný proces.

Z těchto důvodů Tě náš "Kruh přátel Standartenführera Havla - Vaňka" odsoudil k tomuto trestu:

V době od 20. dubna 1989 v příhodnou chvíli budeš udeřen železnou tyčí přes ten tvůj židovský hřbet, že se budeš dávat dlouhou dobu dohromady, přestaneš míti roupy psát taková nejapná prohlášení,

V případě, že nepřestaneš, bude trest úměrně zvýšen.

V době od 20. dubna budeš neustále členy klubu sledován a v příhodnou chvíli bude rozsudek vykonán.

Za: Kruh přátel Standartenführera Havla-
Vaňka

Kalisto *Kalisto*

Emilio Kalisto, předseda Kruhu
přátel

Kraha 4 - Podolská 34

Rozbor uvedeného dopisu

I. První odstavec má pět řádků, tři věty, a ty mi stačí abych si podle své zkušenosti určil "sociální postavení" a zhruba i věk jeho autora.

1. Mnoho let jsem chodil pravidelně na "výslechy": byly to psychické masáže, protože vyslýchat nebylo ve skutečnosti většinou o čem, moje činnost se přitom jenom zřídka kdy označovala přímo za trestnou. Bylo to hodnocení: jak jsem se od minula polepšil či co jsem zas vyvedl. Vyšetřovatel probíral můj poslední text, žádal vysvětlení, vyvracel mi mé názory, při čemž dával najevo, že bych si celkem mohl psát, co chci, kdyby mých slov nezneužívala Svobodná Evropa, Svědectví či Listy. Vyrozumíval jsem, že jsem kdesi nahoře považován za nadaného, ale pomýleného, naivního, svedeného, zneužitého člověka. - Pisatel uvedeného dopisu právě tak: navazuje na svou dřívější řeč nebo na své myšlenky o mně, když píše: "již zase začínáš blbnout", "zase Tě zneužívá Svobodná Evropa".

2. "Dva tisíce slov" byly v propagandistické a policejní řeči vždycky označovány za "pamflet", ačkoli by je bylo možno označit jako třeba prohlášení, výzvu či prostě článek. Pisatel se drží svého služebního slovníku. Do téže pracovní terminologie patří i slova "naše společnost". Tímto výrazem se obchází choulostivý "lid", jenž se v sedmdesátých letech ztratil ze slovníku propagandistů, a místo něho nastoupila tato "naše společnost". Kdo užívá tohoto výrazu, už vlastně tak moc nelže: mluví o jejich společnosti. Pisatel dopisu také říká: "Už zase začínáš urážet a vyhrožovat naší společností." Kdo ví, na který můj text je to odpověď /"Komunismus je bití"/, vidí tu i přesnou definici té "naší společnosti": jsou to ti, které jsem kritizoval za surovost.

3. Pisatel mi vytýká, že jsem "zlikvidoval Pražské jaro 1968" a nyní chci "v zárodku narušit právě probíhající obrodný proces". - Pro dnešní stranický a policejní aparát je příznačné, že stačí řeč tak, jako by obrodný proces roku 1968 byl jejich akcí, kterou však jsme jim my zkazili. Je v tom křečovitá snaha předstírat kontinuitu mezi tehdejším obrodným procesem a jejich přestavbou, je to přestrojka.

Z celého smyslu prvního odstavce a z těchto jednotlivých znaků je jasné, že dopis psal zastánce dnešního režimu.

II. 1. Ale najednou se prohlašuje za mluvčího "Kruhu přátel Standardartenführera Havla-Vaňka". - Z širšího okruhu možných pisatelů se tu rýsuje mnohem užší skupina osob, jež znají díla Václava Havla, v nichž vystupuje spisovatel Vaněk: jsou to vyšetřovatelé hlídající spisovatele, a nebudou to asi ti nejmladší, protože Vaněk není už tak aktuální. Z tohoto Havla-Vaňka dělají esesáckého funkcionáře, protože chtějí naplnit popis jeho rodiny, předkreslený nepřátelskou zdejší propagandou: kolaborant a zrádce. - Z tohoto pohledu já ovšem už nemůžu být pomýleným soudruhem a stávám se židem; když plukratem nemůžu být a nepřitelem mám zůstat; a bolševikem také nemůžu být, tím je v prvním odstavci sám pisatel!

2. Tento druhý, jednovětvý odstavec dále určuje pisatele: Je to člověk s delší dějinnou pamětí: pamatuje nacistickou okupaci, umí si vybrat hodnost a ví, že "Adolf Hitler wurde am 20. April 1889 in Braunau geboren", proto určuje 20. duben za den trestu.

III. Mezi prvním a druhým odstavcem je veliký nominální rozdíl: jako mezi komunismem a fašismem. Dopis se tím propadá do nejnižší kvalitativní třídy jako dílo úplně amatérské: pisateli nedělá starost, jak může fašista hájit komunistickou vládu. Proto ani my nemusíme dopis brát přísně: je to projev emoce, bez logiky.

Ale i v tom je znak původce: Je to asi komunistka z ročníku a odrůdy Čechie, jehož pohoršuje, že se s námi dnešní StB tak párá, on to brával do ruky jinak. Proto si myslím, že je ze služby už vyřazen, nemá rychlou informaci, neví, co míní náčelnictvo a politické vedení udělat /vždyť můžu být zatčen a souzen/, ale nechce jen čekat.

Celé pisatelovo pozadí, tedy z čeho a kdy se tvořil jeho názor a povaha, ukazuje na dobu, kdy komunisté své zločiny podsouvali fašistům.

Měla by přijít úvaha, měl-li jsem dopis brát na vědomí či ne. Měl jsem mlčet, abych na sebe nepoštvával násilníky, a prostě nevycházet sám ven? Měl jsem dopis dát orgánům Bezpečnosti? Nezačala by však se mnou hrát divadlo jako kdysi s Pavlem Kohoutem? Je to jen chorobný projev, jenž mě má zastrašit a to je celé? - Ať je kterákoli možnost platná, považuju dopis za veřejně poučný i s tím, co případně může následovat.

Jaké úvahy, nakolik rozdílné od mých, by nad dopisem vedl vyšetřovatel, jenž by chtěl najít pachatele, se nikdy nedovíme.

14.dubna 1989

Federální ministerstvo vnitra,
k rukám ministra

Pane ministře!

Nedávno jste veřejně mluvil o Chartě 77 a jiných nezávislých demokratických skupinách jako o nepřátelích státu a společnosti a spojil jste jejich povahu a působení s případy anonymního vyhrožování, teroru, vydírání a s jinými projevy násilí.

Posílám Vám xerokopii dopisu, který jsem dostal 12.t.m. V dopise mi "Kruh přátel Standartenführera Havla-Vaňka" oznamuje, že mě odsoudil k určitému trestu za článek vysílaný Svobodnou Evropou, v němž prý poškozují právě probíhající "obrodný proces", čímž je zřejmě míněna přestavba. /Já sám jsem o vysílání nevěděl./ Rozsudek prý nabude platnosti 20.dubna. Podotýkám, že to je den narození Adolfa Hitlera.

Člověk či skupina lidí fašistického názoru a chování se tedy staví na Vaši stranu, za politiku vlády a proti mně. Kdo vlastně jsou ti lidé, kdo jste Vy a kdo jsem já? Uznejte, pane ministře, že tito lidé ohrožují nás oba: mne na zdraví či životě, Vás na pověsti a politice. Myslím, že byste proti nim a jejich výkladu přestavby měl zakročit. Do doby, než se dovím o Vašem opatření, budu chodit v mezích zákona ozbrojen a dbát na svou bezpečnost sám. To zdůrazňuju, abyste nemyslel, že žádám o hlídání a doprovod. Jestliže mě opravdu budou sledovat Standartenführerovi lidé, jak vyhrožují, mohl bych nepoznat, kteří jsou kteří, kdo mě to zmlátil či koho jsem šťastně trefil já.

Protože dvacátý duben je za pár dní a můj dopis by se k Vám mohl dostat pozdě nebo vůbec ne, posílám ho výjimečně i do Svobodné Evropy, telefonicky, takže Vám bude ohlášen rychleji. Krom toho je to zřejmě jediný způsob, jak můžu odpovédět i Standartenführerovi.

Současně oznamuju městskému prokurátorovi trestný čin.

příloha - kopie dopisu

Ludvík Vaculík

/Na vědomí Televizním novinám a Rudému právu/

REDAKCI "MELODIE"

Vážení pánové,

jak víme všichni, kdo čtete pravidelně náš tisk a sledujeme naši milou televizi, náš život se skládá z velkých úspěchů a drobných nedostatků.

Z dobře informovaných kruhů, blízkých Vašemu ctěnému časopisu, jsem se dozvěděl, že i já osobně se mám dožít 13. března velkého úspěchu - totiž dostat před televizními kamerami jednu z cen Melodie.

Drobný nedostatek tohoto velkého úspěchu pro mě spočívá právě v těch televizních kamerách. Zdá se mi, že v době, kdy jsou bití a zavírání lidé, kterých si vážím /a někteří jsou dokonce moji kamarádi/, a kdy Čs. televize svorně s ostatními sdělovacími prostředky vytváří pogromistickou náladu proti těm, kteří se nebojí veřejně projevit svoje názory na stav této společnosti v souladu s naší ústavou i s dokumenty, které naše vláda podepsala - tedy zdá se mi, že není nejvhodnější doba cokoli oslavovat a tvářit se na obrazovce, že se jako raduju, když se vlastně zase tak moc neraduju. Těžko se totiž, byť na jeden večer, dostávám do bezvědomí. Rád bych takovou cenu převzal tak, aby u toho nebyli **ti**, kterých si nevážím. Ale to asi nejde. A tak Vám jen tentokrát **poděkuju** a nechám si podobné oslavy na dobu, až se zase jednou slavnostně vyhlásí, že jsme se zase jednou dopustili omylů nebo nedej Bože dokonce nezákonností.

No a ti, kteří to říkají s netaktickým předstihem, budou propuštěni ze žalářů, amnestováni a snad dokonce veřejně oslavováni a voleni do státních nebo alespoň svazových funkcí, tak jako v některých sousedních zemích, kde jsou o slepičí krok před námi.

Je to ode mne asi značně sobecké a netaktní, že Vám narušuji na poslední chvíli slavnostní atmosféru tohoto večírku, ale byla nakonec oceněna moje písnička Poločas rozpadu.

RG : Nezapomeň - kdo jseš
Nezapomeň - kam jdeš.

No a já se snažím

Petr Skoumal

Dnes pověst vybavila se mi
o jednom městě v jedné zemi,
kde lid byl šťasten velice.
O jeho blaho pečovali
Vždy pořádku a klidu dbalí
otcové města z radnice.
Tak skoro každý - žádný div! -
dbal udílených direktiv;
zvídáje, co se zvědět sluší,
si před průvanem chránil uši,
aby hlas, který zvenčí šel,
mu do nich bludy nenasel.

Až jednou od východní strany
sem zavál vítr nečekaný;
osvěžil, ale nezastudil,
myšlenky smělé v hlavách budil,
jež po léta tam dřímaly.
Byl z toho zmatek nemalý.

Ozývaly se divné řeči,
že nová doba nestává,
svoboda že má býti větší
a skutkem stát se ústava.

Vypukla vášeň dosud skrytá
a divné slovo "pluralita",
jež kde se vzalo, tu se vzalo,
se neodbytně ozývalo.

Tu občané si řekli: "Jdem!"
Posvátný uchwátíl je Blem.
Otcové města na radnici
ve velkém sále schůzující
těž pocítili větru van.
Pozachvěli se v křeslech svých
a zůstat nekonsternován
nebyl s to ani jeden z nich.

Nakonec přec však uklidnění
přijali toto usnesení:
"Najítí správný poměr k Blemu!
Toť prosté: pokloniti se mu,
přítakati mu vlídným slovem.
To bude cesta, kterak davu
napravit nepokojnou hlavu;
když někomu ji poplet Blem,
uklidníme ho obuškem
a ochladíme proudem vody.
Tím Blemu zarazíme svody
a zvláště vzdorovité hlavy
strčíme prostě do šatlavy.
Napomeneme všecken lid:
,Zachovat pořádek a klid!
Ty vaše řeči všelijaké
my přece opakujem také,
tak copak od nás ještě chcete?
Usaďte se a neblázněte!
Jen tohle moci vštípit všem!
Pak to, co bylo, dále bude,
a našim oponentům zbude
jen vzdech, že městem přešel Blem."

9.III.1989

Václav Lacina

61

Vaculíkovy básně v próze

"Dokud je dřevo dřevem a kámen kamenem, máme se čeho chytit. Nesmíme se však drát vysoko do společnosti, protože čím výš, tím je jistota vzácnější, a nejtíživější dosažitelné jistoty jsou vůbec nahrazovány smluvenou hrou," píše Ludvík Vaculík ve svém "fejetonu" z listopadu 1987. A tatáž myšlenka se vrací i v doslovu, který Vaculík napsal ke své "snášce fejetonů" z let 1981-1987 Jaro je tady. Chceme-li se však přesvědčit o tom, jak základní je tento leitmotiv pro celou Vaculíkovu tvorbu, stačí zajít ještě hlouběji do minulosti, až k jeho Sekyře z roku 1966: "Nejvíce jsem žasl, jak se slovem, pouhým slovem, změní proporce věcí a postavení člověka mezi nimi," čtete tu v IX. kapitole knihy. "Dokonce mohou pouhým slovem vznikat věci nové, a kdo to přijme, žije ve světě chimér. Kdo to však odmítne, odestře se před ním nová zneklidňující souprava dřívějších chimér, chce buďto být znovu zahalena, nebo se musí hlouběji rozhrnout... v kolika vrstvách jsou za sebou nakupeny? Kdy se konečně dostaneme na věci pravé, dřevěné, kožené, kamenné či ze železa?"

Už když jsem kdysi dávno četl tuto poslední větu, říkal jsem si nad ní, že Vaculík je svou podstatou básník. Nikoli novinář, jak se o něm mylně někdo domnívá od doby, co se téměř jediným jeho literárním projevem staly jeho "fejetony". Byl ostatně v pravém smyslu novinářem už i v oněch časech, kdy české publikum tak dychtivě čítalo jeho stati v tehdejší tisku? Zdá se mi, že za normálních poměrů se novinářství sotva může plně oprostít od oné vázanosti smluvenými významy slov, vět a žánrů, o níž je právě řeč v posledním citátu: smyslem novinářství je nejen informovat, ale také orientovat ke kolektivní akci, která vyžaduje jistou nezbytnou míru společných myšlenkových konvencí. Nuže, co Vaculíkovy tehdejší statě tak výrazně odlišovalo téměř od všeho, co se tehdy psalo, bylo právě, že dávaly hlas tomu, co každý, kdo se dral do popředí veřejného dění, hleděl spíše smlčet: mladý novinář se ocítá na maloměstském politickém mítinku, a co především pociťuje a pak také ve své stati vyjádří, to je hlavně onen pocit rozpaků, který zakouší tváří v tvář nevykryštalizovanému chaotickému dění. Samozřejmě, zachytí přitom právě všechny ty podrobnosti, které nám dovolují utvořit si o tom, co se právě děje, nejadekvátnější představu. Ale je tohle

ještě žurnalistika? říkal jsem si už tehdy. Není pravý smysl Vaculíkova postoje v něčem, co by se dalo spíše označit - kdybychom chtěli napodobit módní nálepky, které pro svoje usilování hledala tehdejší zahraniční próza - jako "antižurnalistika"? Protože smyslem všeho, co tehdy Vaculík psal, nebyl navzdory jeho odporu ke všemu, co potlačuje přirozenou lidskou vůli k energickému činu, apel k akci, nýbrž apel k myšlení, a to v míře, která výrazně přesahovala i tu míru reflexe, která je v normálně fungujícím demokratickém novinářství nezbytnou součástí informační aktivity formující veřejné mínění.

Věta, kterou jsem právě napsal, naznačuje jistý protiklad, který je právě pro Vaculíkův postoj konstitutivní. Pokusme se přesněji formulovat oba jeho póly. Vaculík se přiřazuje k těm - nechť si každý podle své osobní erudice doplní na tomto místě to či ono slavné jméno z dějin moderní evropské filozofie, jméno, které by ostatně Vaculíkovi samému asi mnoho neřeklo -, kdo demaskují onen kult ducha, který je jen uhýbáním před osobně zodpovědným vztahem k životu. "Nechme tohoto měsíce stranou, odkud ty rány jdou," píše v prosinci 1982 o oněch ranách, které ustavičně rozmetávají naše pracně zbudované duchovní jistoty, "a napadni nás, proč našeho ducha vždycky tak moří, většinou překvapují a často ničí. Myslím, že je to pro jeho věkovitost, setrvačnost a velkou módní cenu." Typicky vaculíkovská ironie, která je v poslední větě tak zřetelná, nijak nevylučuje pochopení významu, jaký pro každého charakterního člověka má v jeho zápase se surovostmi světa příslušný "podíl všelidského pokladu, punčované filozofy, učitelé a umělci". Jenomže "šlechetný náš duch se za sprostými věcmi pozoruhodně omeškává", pokračuje Vaculík a zamyšlení vyústí v palčivou otázku: "Zpožděný duch se ovšem předvádí vždycky na neskutečné scéně, kde do ničeho nezasáhne. Efekt je estetický, cena morální, vysoká. Jenže duch nám prostě neslouží, nýbrž naopak. K čemu byl pěstován?"

A místo odpovědi řada dalších otázek, které nám však už naznačují odpověď na otázku, kterou jsme si položili my v souvislosti s oním vztahem mezi činem a myšlením, jaký charakterizuje Vaculíkův postoj: "... my spoléháme na chrám svého ducha, zbudovaný za staletí, kryjící hodnoty, jimž nikdo a nic nemůže uškodit. Kdy jsme ale naposledy z něho vyšli, abychom jako

nazí směle obešli okolní terén? Děláme stále a vytrvale to správné, co umíme a víme. Kdy jsi však, příteli, naposledy udělal něco nového?"

Myšlení jako otevřenost požadavkům přítomnosti a budoucnosti vytváří zajisté podmínky pro čin, ale vyžaduje také, aby to byl čin nezaměnitelně osobní a vyplývající z bezprostředně prožívané situace každého jedince. A smyslem Vaculíkova psaní je takto nevyhnutelně především odebourávání všeho, co čtenáři brání, aby viděl skutečnost nikoli očima píšícího, nýbrž svými vlastníma očima: "Přivádět čtenáře na jiné myšlenky - chyba! Právě na jejich vlastní myšlenky je dneska lidí potřeba přivést a řádně je u nich přidržet, aby s nimi pohnuli dál!" píše ve statí Slova... z února 1986

Opakovaným cílem Vaculíkových sarkasmů je situace, kdy jednotlivec je jen předmětem problematického obhospodařování: "To nejnižší myslitelé vyslovují ledabyly už letopočet dva tisíce, mluvíce o cementu, uhlí a dopravě. Nepřipadá vám hrozné, že i po roce dva tisíce míní vláda nic než řídit výrobu denních blbostí? Že se dál bude na krávy dívat jako na surovinu pro masný průmysl a na nás jako plánované spotřebitele?" /Český zápor, červen 1986./ A tatáž myšlenka v statí z května 1985, když hovoří o tom, že "nikdo z lidí zaujímajících místa, jež normálně zaujmají politikové, nepustí dolů jedinou myšlenku, jediné slovo o něčem jiném než o výrobě a spotřebě, o kontrole a kázni." Ale jestliže to, oč běží, je svobodná iniciativa mravně zodpovědného jednotlivce, nepadá vina za tento stav nakonec přinejmenším stejnou měrou na ovládané jako na vládnoucí? "A tak se mi letos, ale už i předloni, přes to, co jsem pravil v kavárnách, jeví už patnáct let těžkým nepohnutelným balvanem nikoli vláda, ale tzv. národ," čteme ve zmíněné statí z února 1986. "Ten lid! Ten sportovní dav. Náš spotřebitel, ta masa planých nadávačů, ti výrobce bez společného důvtipu... Oni, a ne vláda jsou hlavní překážkou na cestě /čí/ k... čemu? Řekněme, prozatím: k rovnovážnému stavu, ne, pozor: k rovnovážnému stavu v celku Země a k velké rozličnosti v jednotlivostech."

Žijeme ve světě, kde namísto konkrétních, osobně prožívaných vazeb k lidskému společenství nastupuje abstraktně pojatá společnost, o jejímž uspořádání lze vést debaty stejně odtažité jako neplodné. Jejich neplodnost nebrání nicméně tomu, aby tato od-

Životnělá abstrakce nerozvíjela svůj nelidský teror: "Právě myšlenky o společnosti vedou pořád k nejhorším činům proti člověku. „Dost společnosti!“ zvolte už někdo konečně do společnosti," vyzývá Vaculík v stati z října 1987. A jeho skepse vůči abstraktně formulovaným programům se nezastavuje ani před sakralizovaným pojmem lidských práv: "Dneska je světová móda: lidská práva," mohli si jeho čtenáři přečíst v květnu 1987. "Hnutí na jejich obranu se dovolávají ústavy, zákonů, chart a smluv. Jenže to jsou právě ty zlobně pěkné provazy, jimiž jsme se nechali vetkat do vazeb, které nám ale okamžitě kdykoli ukazují svou hrubou povahu násilí." Jestliže ten, kdo chce působit na změnu "společenského stavu", se musí nevyhnutelně pohybovat v onom světě konvencí a úmluv, který není světem bezprostřední zkušenosti, Vaculík hodlá vycházet jen z faktu, "že každý člověk je svá mocnost. Má svůj pohyb, energii a vůli, k tomu své nohy a ruce. Vítr letí nad krajem, rozvívá pápěří pampelišky jak starou přírodní lidskou myšlenku: s volností zločince dělat svou dobrou věc!" Jen tak je možno uchovat si onen "základní pocit bytí na zemi... pocit bytí odpojeného od umělých lidských zařízení, z nichž nejlepší je pohodlný domov a nejhorší vláda", nesmiřovat se se ztrátou "sólového vědomí své osobní mohutnosti", nepoddat se závislosti na umělém vnějšku, kdy i "své úmysly a plány rovnou tvoříme s ohledem na všechny okolní nemožnosti a záповědi". Odtud i Vaculíkovo opakovaně formulované odhodlání neúčastnit se ani v případě, že se znovu otevře prostor pro veřejnou aktivitu, ničeho, co by bylo podmíněno problematickými proměnami kolektivní psychologie: "Poměry se mohou změnit způsobem, jaký si dnes neumíme ani představit..." píše v únoru 1982. "A ulice budou plny lidí, kteří jako by teprv teď dostali rozum, který mohli mít dávno dřív, a budou potřebovat zas jako před lety komusi to hlásat. Já tam nebudu."

Jestliže si Vaculík zvolil svého času žánr fejetonu za základní formu svého literárního výrazu, bylo tomu tak proto, že tento žánr zaujímá ve sféře žurnalistiky postavení na okraji, na pomezí. Představuje v ní jen prostor pro rozptýlení a uvolnění oproti oněm "vážným" záležitostem, kterým jsou věnovány hlavní stránky novin. Ve Vaculíkových rukou proměnil se však v opačném směru: zamyšlení směřuje tu do roviny hlubší, než je

rovina žurnalistické informace a úvahy. A jestliže jsme na počátku této stati dali slovo fejeton do uvozovek, vyjadřujeme tím jen totéž, co konstatuje autor sám, když v závěrečném zamyšlení nad souborem svých textů popisuje onen namáhavý tvůrčí proces, kterým vznikaly: "Je to vůbec fejeton? Fejeton, jak myslím, má být lehký, vtipný, pohotový a hlavně - napsaný za sobotní odpoledne. Takové mi připadají fejetony Trefulkovy nebo Smetanové." A když si Vaculík někdy v roce 1985 zvolí za výchozí téma svých "fejetonů" dojmy, které v něm vyvolá postupná návštěva pražských kaváren a když třeba při návštěvě Obecního domu svědomitě zaznamenává: "Žárovky v lustru je 18, píšu si to," je tu žurnalistický přístup k tématu v podstatě nenápadně parodován.

Řekli jsme, že ona nejbytošnější a v celém jeho literárním díle stálá tendence zrušit roztržku mezi slovem a věcí, mezi slovem a prožitkem nám ve Vaculíkovi odhaluje básníka. Alespoň pokud poezii budeme rozumět s Rolandem Barthesem "hledání nezcizitelného smyslu věcí". Ale pro Barthesa je poezie jen jednou složkou protikladné dvojice, jejíž druhou složku představuje postoj, který realitu chápe v její historické změnitelnosti, tedy z hlediska lidského projektu, a nepřekonatelná roztržka mezi tímto dvojím postojem je podle něho právě znakem naší epochy. Nuže, Vaculík se právě s touto roztržkou nemíní smířit a v tom tkví nejosobitější rys jeho literární aktivity.

I v knize jeho "fejetonů" najdeme některé, v nichž je básnický záměr na první pohled rozpoznatelný; uveďme například onu básnickou prózu, kterou je Vůně června z června 1982, kde zápolení s jazykem, jenž se vzpírá tomu, aby byl prožitek vystážen ve své bezprostřednosti, je přímo úvodním motivem: "Narážím na meze jazyka. Chci mluvit o vůních, a nemám - totiž není dost vhodných přídavných ani podstatných jmen a hlavně sloves..." Nebo vzpomeňme třeba onoho "fejetonu pro mužský hlas a cimbál", vytvořeného z citací lidových písní, nad jehož vznikajícím tvarem byl právě autor znepokojován obavou, aby se z textu nevytratila poezie, která mu měla dávat jeho smysl. Ale poezie není pro něho nikdy únikem před konkrétní situací v prostoru a čase. A jestliže niterně blízký vztah ke krajině jeho dětství mohl někdy v jeho čtenářích vyvolat dojem, že ono úsilí, aby bylo dřevo dřevem a kámen kamenem, je jen touhou po návratu k patriarchální idyle venkovského života, Vaculík sám vyvádí čtenáře z omylu, když

líčí skutečné pocity svého mládí v brumovském domově: "Z hory, z obilí a z potoka šel někdy veliký divný smutek. Život mi sliboval samé všední věci a nevěděl jsem, jak se jim vyhnout... Ten základní byt, který jsem o třicet roků později ctil a dokonce opěval, mě pravůbec nelákal! Zdáli se mi všichni jaksi lakomí, zotročení a nadobro ohraničení." /Text psaný po operaci v červnu 1981./

Jestliže tedy Vaculíkovy "fejjetony" směřují ve skutečnosti často k určitému originálnímu typu básní v próze, je třeba zdůraznit, že pro své úsilí dobrat se nezfalšovaného smyslu slov si Vaculík vybírá většinou terén nejožehavější, ten, na němž se odehrává právě historický osud dnešního člověka uprostřed strusky a jedovatých plev slov zredukovaných na pouhé signály usměrňující jeho utilitární fungování uprostřed mechanického světa bez skutečného lidského obsahu. Jde tedy o to, nikoli snad dát slovům jednoznačný, historicky neproměnný význam, nýbrž rozehrát v složitém kontrapunktu jejich vzájemných vztahů všechnu jejich mnohoznačnost, až konečně v jejich měnlivé hře začne prosvítat pravda. Jak to Vaculík virtuózně předvedl například v onom volebním zamyšlení z června 1986, které má název Český zápor a je úvahou téměř lingvistickou: "Seřadili jsme si probrané záporné podle životních situací: všechny se používají v případě nesouhlasu, jenž nenese riziko či kdy je riziko rovněž otmátnuto, to jest přijato. Zbývá nám situace..., kdy nesouhlas přináší velikou mrzutost a otravu, proto žádný ze Šmilauerových záporů není radný. Tehdy užijeme čtvrtého záporu: ano. - Ano, dělej, co chceš /ale nechoď mi pak brečet/. Ano, dám ti /ale je to naposledy/. Ano, vládněte /ale jen počkejte/." Viděli jsme, s jakou trpkou ironií Vaculík hovoří o "tzv. národě". Nuže, jestliže má pramálo porozumění pro onu "masu planých nadáváčů", kterou shrnul pod tímto označením, má zato naprosté pochopení pro reakce běžného člověka, pokud jsou tyto reakce motivovány jeho reálnou životní situací a zkušeností: "Musel jsem přemýšlet: kdo jsem já, hlasatý, a kdo co jsou všichni ti bezhlasí? Nestojím o vyznačení škodlivého rozdílu mezi námi, proto doufám, že není. Poznal jsem však toho dne, že někteří z nich ten rozdíl dost pociťují, ba trápí se jím skoro. Nikoli, nemusíte se trápit, řekl jsem jim, jednáte-li tak, jak váš život potřebuje. Mně to už nic nedělá, nesouhlasit. Jsem tak zvyklý, nesouhlasím jaksi už ze slušnosti, a nechci si kazit figuru. Ani

nechci nikoho mást, tu ani tam. Vždyť souhlasit dneska s vládou je velice těžké, a já jsem vlastně líný."

Ale vraťme se k stylu Vaculíkových textů. Vyústěním úvah, které jsou v nich rozvíjeny, bývá velice často výrazná metafora, která svou jadrností odpovídá metaforickým kreacím lidové řeči. Tak když v stati Kopyrajt na život z ledna 1987 vidí v televizi ztělesnění úniku od autentického vztahu k vlastnímu životu /"předvádí nám modely všech možných nehod, neštěstí, svodů a pastí, odměn a trestů, jež by nás většinou nepotkaly, a my to prožíváme: bez vlastního nebezpečí, jen s lehkou úzkostí, bez nutnosti rozhodovat se, tedy na cizích životech, jen zkusmo"/, končí svoji úvahu výzvou: "Kdy už, přátelé, chytáme za hadry a vyhodíme z domu tu drbnu a kuplířku, tu státní andělíčkářku a dvojjazyčnou čarodějnicí?" A metaforou uzavírá i úvahy z února 1987 o důsledcích změn probíhajících v Sovětském svazu na naši domácí situaci: "Přesto si myslím, že i proti mé a Biřákové vůli trochu šutru z těch dolů na pravdu na nás spadne. To už je zákon politické rezonance mezi velikou a malou troubou." Metaforou může být propojen s předmětem jeho přítomného uvažování i anekdotický příběh z jeho dětství: tak když ve fejetonu Hňup z kaštýla z dubna 1982 evokuje postavu chlapce, který svévolně a zlomyslně ruší pravidla dětských her a úmluv - "Takový to byl hňup: nikdy u něho nic neplatilo tak, jak tomu rozuměl normální mozek" -, tato postavička se mu stává symbolem problematické věrohodnosti úředně garantovaných příslibů.

Bylo by možno hovořit i o typických Vaculíkových stylistických postupech, jako je třeba proměna vlastního jména v jméno obecné, označující nikoli určité aktéry, nýbrž opakovanou roli: tak když hovoří v souvislosti s dojmem, který v něm vyvolal film o Gándhím, o britech s malým počátečním písmenem, nebo když ve fejetonu Starý Valdek z července 1985 se vlastní jméno odpoutá od konkrétní osoby, aby jen specifikovalo povahu určité státní funkce v určitých historických podmínkách. Jindy vyjádří postoj k událostem jen tím, že jejich konstatování - "právě mi přišli povědět, že umřel Brežněv", "dovídám se, že umřel Andropov" - vřadí bez souvislosti do rozprávky o závažnějších a zajímavějších věcech všednodenního života.

Pozornost by si zasloužila i víceznačnost Vaculíkových par-

dických postupů: tak když se humorně označuje se svým samorostlým hloubáním jako vědce, paroduje takto zároveň i nadnesenou roli, která je v dobové ideologii přisuzována vědě nebo pseudovědě: "Každý se musel jednou rozhodnout, zda byl stvořen, či vznikl vývojem. My vědci jsme si vybrali vývoj, oproti stvoření pochopí ho i nejprostší vědec..." /v otřesném "fejetonu" z května 1984, který rozvíjí fantazii o možných zrudných vyústěních lidského vývoje/. Jindy dávají mu úvahy vážící se na četbu časopisu Vesmír, doplněnou informací českého přítele ze stockholmského Ústavu atomové fyziky, příležitost rozvinout celou škálu hravého humoru, i když si zároveň zcela přesně formuluje sám pro sebe poznatek o ideální povaze pojmů, o které se opírá moderní věda: "Zdá se mi osobně, že úspěšně izolovaný neutron se kmitá přes hranici existence; je i není; takže si o něm můžeme vykládat. A to je z mé fyziky, to už je vyšší literatura!" /Mé fyziky z června 1987./ A humorné prolínání exaktních poznatků a bezprostřední životní zkušenosti vyúsťuje v obraz dokonale queneauovský: "Když jsem tedy dostal jaksi pocit neutronu, chytám už neutrony plynně. Dávám je do krabičky od sirek. Hledím na tu krabičku někdy v myšlenkách o bombastickém vzniku hmoty a o jejích skromných, hle, koncích."

Bylo by možno hovořit i o způsobu, jakým Vaculík nechává prolínat přítomnou skutečnost a vzpomínku, realitu a fantazii, i o těch nečekaných konfrontacích různorodých faktů, působících, že nejprostší skutečnost nabývá náhle metaforického významu a že nejjednodennější zážitek přejímá zobecňující funkci mýtu. Ale přenechme detailní rozbor Vaculíkova stylu těm, kdo na toto téma budou psát jednu na filozofické fakultě Karlovy univerzity seminární a disertační práce, a obraťme se ještě k jednomu aspektu Vaculíkova myšlenkového světa, k aspektu, který nelze pominout, máme-li porozumět smyslu jeho postoje.

Jestliže Vaculík klade takový důraz na individuální svobodu rozhodnutí, jestliže odmítá teror pojmu "společnost", jestliže se vyznává ze své sympatie ke "kovbojského osobnímu způsobu zjednávání práva" /Teror velký a malý, duben 1986/, mohlo by se při povrchní četbě usoudit, že to, k čemu inklinuje, je jakýsi anarchistický individualismus, pro který jsou individuálně podmíněné i samy etické zákony, kterými se jedinec řídí. Nuže, nejenže mravní zákon je Vaculíkovi něčím, co stojí nad jednotlivcem,

ale je něčím, co stojí i nad společností: "Zdá se mi, že nemá-li se lidská společnost rozpadnout ve zvěř, musí mít zákony, jež nejsou v ní, nýbrž nad ní. Zákony, na něž nemá vlivu, ba snad jich ani nemůže vždycky poslechnout." /Poznámky o hříchu ze září 1984./ A rozvíjí hypotézu o genezi těchto zákonů, kterou bychom byli v pokušení označit jako psychoanalytickou, kdyby toto slovo neevokovalo v takovýchto souvislostech mnohem problematičtější Freudovy antropologické spekulace: "Chystám se totiž říct, že ten vyšší Zákon... musí on pocházet od Boha? Navrhuju, aby ho byli stvořili sami lidé, i když to vypadá, že jsem zapomněl, co jsem řekl před chvílí. Kdyby ho však stvořili ve svých lepších osobách /starozákonní proroci, Vaculíku?/ a vyhlásili ve chvíli své pokory /bloudění v poušti?/, výborně a správně ať pak v dobách pýchy pod ním trpí."

Vaculík prohlašuje v doslovu ke své knize, že mu není milá úloha, v jaké ho "může vidět mnohý čtenář: úloha učitele, karatele, oprávně mraťů", a důrazně prohlašuje: "Mně nejde o mravnost, přečtete si to líp! Já jenom chci, aby dřevo bylo ze dřeva. Dále mi jde o zdraví. Kópu do toho, co mi vadí pod nohama a co mě obtěžuje hlukem, smradem a blbostí." Ale je zároveň přesvědčen, že "lepšímu člověku", tedy mravně hodnotnému člověku nepřestává být potřebný pojem hříchu: "Jak jinak pojmenovat vědomé porušení svých dobrých úmyslů a zvyků, své selhání v závazcích, prohrané dědictví, smutné zmrhání svých možností a těžké zklamání představ a očekávání, jež jsme o sobě měli my i naši lidé? S hovorovou stupnicí ,neslušnost-bezcharakternost-provinění-trestný čin' lepší člověk nevystačí." Tedy niterný etický požadavek jako věrnost minulosti individuální i nadindividuální /"Hmataje v mlhách kolem nás všech, narážím na paže trčící tam z minulosti, ponechané nám do budoucnosti už tehdy málo nadějně, a svítá mi, že tam byly vědomě nastaveny nám neznámým k přijetí a k pokračování." - O věrném přátelství Amise z října 1982/.

Realizace tohoto požadavku ovšem nemůže být mechanická, střetá se nevyhnutelně s odlišnými požadavky přítomné chvíle: odtud téměř nevyhnutelný rozpor, v kterém se člověk ocítá a který právě tvoří podstatu individuální lidské zodpovědnosti. Můžeme-li navzdory Vaculíkovu výslovnému prohlášení hovořit o podstatně mravní inspiraci jeho spisovatelské aktivity, pak především proto, že ta je ustavičným apelem nikoli snad k podřízení se společensky

ustavené mravnosti, ale k převzetí plné osobní zodpovědnosti za ony nevyhnutelné odchylky svobodného lidského jednání od niterně daného mravního zákona. To, co vyvolává Vaculíkovy nejmarkastičtější výpady, je právě tendence přenést tuto zodpovědnost na společenskou autoritu: "Ten pán velí se báti: dopravních přestupků, loupeže a vraždy, ale nikoli hříchu, ten popírá. A přece s ním počítá a pracuje: porušíme-li předpisy či zákony, není to pro něj tak výtěžné, jako když hříchem porušíme sebe. Každý mluví o tom, jak je těžké udržet si ctnost. Ale kdo se přizná, oč těžší je udržet si své hříchy? Nene! Nepropadnut hříchem pánu, jenž nám diktované smlouvy píše volskou močí. Sám psát své smlouvy s ďáblem, svou drahou krví!"

Odtud pramení i Vaculíkův nedůvěřivý postoj k uměleckému světu - nikoli k prožitku umění garantovanému vlastní osobností -, jak se projevil například ve statí Našim herečkám z listopadu 1986. Nejde jen o to, že onen třeštící vír lidské marnivosti, který je spjat s kulturním provozem, v něm vyvolává instinktivní nesouhlas; nebezpečí, které tu vyciňuje, je dáno tím, že právě zde se koncentruje ono pokušení nahradit vlastní mravní soud autoritou prezentovaných modelů: "Je jich /tj. lidí zabývajících se uměním/ křížem krážem od písemnictví přes film a divadlo a malbu tolik, že opravdu jsou svým světem, jenž okolnímu vesmíru hlásá, o čem má trpět, zda je svobodno či nesvobodno a zač je duše."

Vaculíkova "snáška fejetonů" dostala název Jaro je tady, a je nesnadno rozeznat, v jakém poměru se v tomto názvu mísí ironie a odhad, že období společenských proměn, které se ohlašuje, znamená skutečně určité tání dlouho odolávajících ledů. A zdá se, že touto knihou se Vaculík s psaním "fejetonů" rozloučil. Znamená to snad, že se konečně cítí zproštěný určitých dobrovolně přijatých povinností, které mu bránily soustředit se na práci dlouhodobější povahy? Čtenáři jeho knihy nebudou nijak překvapeni, jestliže se nebude objevovat v centru veřejného dění. Jeho nejvlastnější směřování ho často názorově odděluje i od těch, s nimiž po dvě desetiletí sdílel a dosud sdílí společný osud, jak to nejzřetelněji vyjádřil v textu z října 1987, kde popisuje své pocity a úvahy uprostřed polosoukromého společenského shromáždění, které seskupilo lidi navzájem příbuzných postojů: Byla by společnost dotvořená podle zdejšího úločku typově zastak odlišná od té, jež vládne dnes v úřadě i na ulici? Vždyť se mi právě zdá,

že by to byl i nadále ten pád do statistiky, v gravitaci urychlující se spotřeby a výroby. Nic, žádná politická formulace v naší opozici proti tomu nemíří." A tak dojde-li nakonec přece jen k onomu společenskému dialogu, k němuž pudí, jak se zdá, příčiny vnitřní i vnější, Vaculík v něm sotva bude vystupovat jako mluvčí nějaké společenské skupiny. Budoucně hodlá zřejmě hovořit jen sám za sebe. Ale to, jestli obnovení demokracie v naší společnosti došlo tak daleko, aby v ní bylo pro každého čestného člověka dost vzduchu k dýchání, poznáme nepochybně podle toho, jak zřetelně v ní bude rezonovat právě Vaculíkovo osamocené slovo.

J.P.

391

Lumír Čivrný

NA OKRAJ ŠETLÍKOVÝCH "CEST PO ATELIERECH"

Kdo poznal zvláštní ovzduší výtvarnických atelierů, ví, co dělí dílo od prostoru, v němž vznikalo. Atelier je vskutku dílna: nářadí, náčiní, materiál proniknou do člověka naprosto jinak než dílo. Účinek jejich pachů je ještě zdůrazněn světly a pachy dílen-ského prostoru, na němž absence jiných než pracovních stránek umělcova života se ostře jeví. Letitým přilínáním mechanických a chemických ~~zplodin~~ řemeslné práce jsou stínovány stěny, strop a podlaha; kam až pohlédneš, kam stoupneš, kam sáhneš, všude naha-
táš ovzduší pracovní řehole, jemuž se žádná nevyrovná. Zde je umě-
lec sám, sám proti všemu, sám proti sobě, sám se vším, sám se se-
bou. Každý jiný umělec a zejména ten, který pracuje se slovem, mu-
sí závidět výtvarníkovi jeho celu.

Tato cela je ve skutečnosti bitevním polem a vše, co zde ty, vetřelče zvenčí, můžeš postihnout, je ~~šhrnem~~ pozůstatků nesčet-
ných bojů. Protože však nelze zhmotnit ta stále ještě žijící těla
myšlenek a pocitů, nápadů a snů, kasy jejich údů, výtrysky jejich
krve, vnímáš zde jen cosi bolestného, co nenahmátneš. Kdyby tomu
bylo jinak, bylo by zapotřebí každou takovou dílnu čas od času vy-
prázdnit od nahuštěných pozůstatků ~~ne~~ neprostupnosti navršených.

Dílna výtvarného umělce uzavírá v sobě cosi nevýslovného,
žal z nesčetných, nekonečných, nezměřitelných a neshrnutelných vý-
chodisek, nakročení, srážek, rozmachů, střetů, únav, oddechů, no-
vých střetů, zázračných průbojů, vítězství, ústupů a porážek. Je-
jich vlajka? Ten zmuchlaný a ještě vlhký ručník u výlevky. Skloně-
nými skly, stále šednucími od smogu a sazí, proniká sem světlo,
holé, ničím nezbarvené světlo všednosti, ačkoliv dílna se neustá-
le prodlužovanými boji stává ztělesněním ritu, svatyní.

Jsou však období, kdy je dílna zároveň výstavní síní. A ga-
lerijním depozitářem. To tehdy, když díla něsmějí se vystavit
očí publika, reprodukovat v časopisech a knihách či dokonce sní-
mat kamerou pro diváka v kině a u televizoru. Týká se to pak tvor-
by určitých umělců: těch, kteří určitým režimům leží v žaludku
povahou své tvorby nebo občanským postojem anebo obojím. Nikdy

ovšem, nikdy se režimní veto netkne kýčářů, jejichž prázdná výroba o nic neusiluje a nic neříká, pouze kazí vkus a mravy.

V obdobích, kdy režimní veto postihuje množství umělců, musí výtvarný kritik a historik jen do atelierů, nikde jinde nemůže jejich dílo vidět. Není to nic pohodlného; žádá si to, aby kritik spolu s umělcem přeskupoval štosy hotových věcí a materiálu, přelézal je, hledaje pohled nezacloněný a nezakrosněný a pracně se domakáváje časového sledu práce; nejsou to žádné procházky, jsou to štrapáce, takové cesty po atelierech.

Tak nazval Jiří Šetlík svou knihu kritických úvah a studií, nasbíraných za deset tuhých let, mezi rokem 77 a 87. Je to sepsání ojedinělé, jež bude spolu s tvorbou tří desítek výtvarníků takto zhodnocených svědčit o časoprostoru jedné, možno říci podzemní rodiny českého výtvarnictví.

Mohlo by se stát paradoxním, že zrovna za tak ztížených okolností věnuje se kritik dílu za dílem s takovou přesností a přísností studia. Šetlíkova práce nezabývá se jen výsledky, hodnocením a řazením děl a umělců, ale podrobně a láskyplně sleduje je na jejich cestě, při díle. Čtenář může si do nejmenších nuancí představovat ruku umělcovu, tu nade vše důležitou /podle zbanalizovaného výraziva dneška nezastupitelnou/ vykonavatelku pokynů hlavy, jak to dělá, že vzniká právě takové, jedinečné dílo. Všichni zde studovaní umělci mají leccos společného, ale jejich průboj tu promlouvá ve své jedinečnosti a osobitosti. Neboť jde o průboj: jeden každý z nich se snaží nerozmnožovat již udělané, neopakovat již vyřčené, ale prodrat se k vlastnímu a novému slovu, pro svoje vlastní a odlišné nazírání života a světa. Kritik je sleduje, jak te v rozličných hmotách a spojení hmot a rozličnými zásahy do nich uskutečňují. Bez poučování, jaksi mimochodem, ale tak názorně, že se čtenář sžívá s tvorbou až do umělcovy samoty, krok za krokem a rok za rokem, jak se tu osvětluje vývoj uměleckého záměru, jeho zvláštní koncepce, zdar či nezdar, poslání a smysl.

Z každé řádky je znát kritikův vztah k osobnosti a k dílu. Čtou se zde studie, v nichž autor nevtíravě svazuje umělcovu práci s intimitou jeho rodinného prostředí, se stopami roků v dějích zrání a dospívání, s rozpornou sítí uměleckých přátelství, učitelských vlivů a dobových tendencí. Šetlík to vše studuje,

aniž se v tom vyžívá a hlavně, aniž tím výsledná díla pohodlně zdůvodňuje. A tu, jak drží ruku na živých tepnách vývoje, na každodenní všednosti, na individuálních charakterech, odhaluje téměř samovolně i ničivou krutost, jak bezohledná tyranie systému zauzlovala životy umělců. Věda nedospěla zatím tak daleko, aby se daly exaktně zjistit a dokázat důsledky soustavného umlčování a vyřazování umělců z aktivního organismu kultury na jejich zdraví a na tvářnosti jejich tvorby. Je však zřejmé, a Šetlíkova kniha o tom podává výmluvné svědectví, jak soustavný útlak vede k fyzickému i psychickému hroucení u těch povah, jež potřebují k tvůrčímu vzmachu klíma vlídnosti a pochopení. Jsou ovšem jedinci, jež persekuce a umlčování podněcuje a pozvedá k mimořádnému vypětí. A je možno skoro s jistotou tvrdit, že vědomí o společném údělu a o naléhavém úkolu, nabude-li převahy u řádky umlčovaných, vede je k tomu, že vyvzdorují na nejtěžších podmínkách základní obraty a změny k prospěchu kultury a národa, změny povahy tvůrčí, v koncepci a charakteru uměleckého usilování.

Nelze si ovšem také neklást otázku, jak by se asi vyvíjelo umění třeba na rozloze takové země, jako je naše, kdyby mělo tu vůli a vzduch, jimiž byly obdařeny jiné generace a jež jsou každodenním přestorem v jiných zemích. Pravda, jsou i tam okolnosti, jejichž tlak může v jistém smyslu suplovat diktát politické tyranie. Ale je tu hlubší problém, zda lze konkrétní důsledky vůbec zjišťovat v uměleckých dílech. Každý čin v každé situaci, zejména v té, již říkáme mezní, předchází nutně volba toho či onoho alternativního postupu. Výsledek je však, alespoň v umění, vždy jen testem o alternativě zvolené - ta druhá, nezvolená, se nevyjevuje.

Neodborník není kompetentní k posuzování Šetlíkových soudů, lapidárních shrnutí o povaze jednotlivých usilování. Může jen poznamenat, že mu připadají nejpřesnějšími vždy při srovnávání dvou, tří typů příbuzných východiskem či zaměřením /Nepraš-Půlkrábková-Panzer/ nebo jinak /Kolíbal, Demartini, Jetelová/. Vždy však je pozoruhodný Šetlíkův smysl pro osobité, nové tendence a zároveň jeho citlivost na spojení výtvarné metody s viděním a ztvárněním světa a života, jak se jeví na příklad v úvahách o Janouškové, Johnovi, Šimotové. Jeho výklad dovede člověka zasvětit do problematiky relativně nejsložitějších postupů /Malich/, do rozporných

vztahů mezi metodou a smyslem tvorby /klasická skulptura a snaha o vyjádření současná u Zoubka/. A tu pak ze stránek knihy konkrétními analýzami vysvětluje, že jde o umělce, z nichž každý "obrátil svou pozornost zákonitě od formálních výzkumů /vyhovujícím mimo jiné pocitu svobody projevu i potřebě vyrovnat se s pohybem světového umění/ k obsahovým složkám struktury díla" /str. 115/.

Tento důraz na humanistické poselství nového umění charakterizuje ovšem samu Šetlíkovu knihu. Snad se mu dostane jednou příležitost /a nemusí to být ani na základě putování po atelierech/ k širšímu dílu srovnávacímu; k studiu paralel a rozdílů mezi touto, ponornou částí české výtvarné práce a díly umělců v emigraci žijících i tvorbou umělců režimem připuštěných. Jeho "Cesty po atelierech" jsou k takové shrnující práci budoucna závažným počínkem.

V jeho přístupu k umělcům a k jejich dílu je sympatický rys skromnosti a neosobivosti. Projevuje se to hned na výrazové stránce studií, v prostém sdělném jazyce bez odbornických slovních excesů, ve stylu spíše vypravěčském, v tíhnutí k jednoduchým větám, racionálně stavěným a řazeným v přehledné a průhledné celky.

A tak se chce na závěr říci, že nám Jiří Šetlík v této své neobyčejné knize připadá spíše než teoretikem, spíše než vykladačem systémů, spíše nežli soudcem, někým pro výtvarné umění tohoto času zvláště významným: zasvětitелеm. Při volbě tohoto výrazu jsme si dobře vědomi jeho etymologické souvislosti se slovy svatost a světit.

U Šetlíka není ta souvislost připomínána žádnou pompézností, žádným pathosem - naopak, právě prostotou svého výrazu ta kniha zdůrazňuje: umění je záležitost posvátná, a to tím spíše, čím více je umlčován, spoutáván příkazy, úkazy a zákazy, zadupáván pod zem.

V Praze v březnu 1989.

139

V předloňské nakladatelské soutěži Mladé fronty získali dvě první ceny moravští prozaici - teprve dvaatřicetiletý Brňan Ludvík Němec /prvotina mu vyšla v jedenadvaceti!/ a sedmačtyřicetiletý Antonín Bajaja ze Zlína. S oběma uveřejnil Kmen rozhovor, a tak se dozvídáme zajímavé podrobnosti o vzniku jejich rukopisů, o životních a tvůrčích podmínkách těchto autorů a o jejich názorech na poslání literatury. Úspěch v soutěži, byť nepříliš prestižní, vytvoří nesporně kolem vítězných knih určitou pověst a jaksi psychologicky připraví čtenáře na to, že je čeká umělecky nadprůměrný zážitek. Nevyklučuju, že tato okolnost ovlivnila i mě, nadto jsem předešlé romány či novely obou prozaiků před lety četl s opravdovým zájmem. Jak se přesvědčuju ve svých zápiscích, zaznamenal jsem si, že mladičkový L. Němec by mohl do české prózy ploužící se při zemi vnést ctižádostivý vzruch, který by jí pomohl povznést se nad bežnou myšlenkovitou příběhovost.

O to větší je teď mé zklamání nad jejich novými díly. L. Němec se pochlubil, že napsal svou útlou novelku Průvodce povětří a tmou /133 str. s četnými grafickými špílcí/ během pouhých tří měsíců tvůrčího stipendia; zaměřil se prý především na mladé čtenáře - kniha vyšla v edici Třináct a má podtitul "28 lekcí z česko-české konverzace pro naprosté začátečníky". Námět je stejně kuriózní jako titul: mladík, který nebyl přijat na vysokou školu a má zájem o historii, jde na rok dělat průvodce po hradě. /Sám náš autor byl průvodcem po Špilberku čtyři roky./ Tady se rozkoukává po lidech kolem sebe a zažívá s nimi, jak jinak, nemilá i milá překvapení. Honza je plachý chlapec, do sebe zachrutí jako předešlí Němcovi intrverti, tímto příběhem však se prý autor s takovýmto typem loučí: "Už jich mám opravdu dost," prohlašuje rezolutně v zmíněném rozhovoru Kmene. Na výsledku je vidět, že mu jeho poslední hrdina vskutku příliš k srdci nepřilostl. Ačkoli je text všemožně tvarově vylehčován, využívá formy konverzační příručky a chce být prostě "ce nejhravější", je příběh bez jiskry a chybí mu především to, po čem tak touží: svěžest vidění, objektivnost pohledu na lidské osudy.

Marně pátrám, čím je tato kniha "myšlenkově bohatá ve svých hlubších vrstvách", jak o ní tvrdí v Kmeni interviewující redaktori, kteří ji dokonce označují za "mistrovské dílo zralého autora". Z postav kolem Honzy nás upoutá nejvíce starý Gabriel, a to především

proto, že kudy chodí, tudy trousí přísloví a vtípkuje. Ale ukáže se, že vnějšek klame, že je to člověk poněkud záhadné minulosti a povahu že má značně problematickou. Průvodcovský začátečník zažívá ovšem nejvzrušivější okamžiky s dívkami: jedna, pověsti poněkud pochybné, hle na hradě snadno svede, jeho osudem se však stane jiná, náhodně také poznaná krasavice. Ve sporech, jež vznikají v kolektivu průvodců kolem mnoha malicherností, se Honza nikdy neodhodlá jednoznačně stanout na té či oné straně, chce zůstat jaksi nad věcí, ale ve skutečnosti je to prostě jelimánek, ani ryba ani rak.

Údělem takových váhavců v literatuře bývá, že musí v závěru popřít své tápání, pochlapit se, a tím zkladnět, stát se charakterově výrazným typem, schopným vystoupit ze sebe a prožívat sounáležitost s celým lidským okolím. Zkušení autoři takovou psychologickou proměnu připravují postupně, epizodu po epizodě, aby působila věrojatně. Ale česká próza má v nedávné minulosti i jiné vzory, podle nichž se dá takové člověčí předpodstatnění stříhnout jedna dvě. A právě takhle to vyřešil Němec - totiž katastrofou, při níž Honza pochopí své pravé lidské určení a prokáže to způsobem zcela nepochybným, hrdinským. Zrovna když se v zámecké vinárně se svou milovanou cukruje, vypukne na hradě požár. Založil ho starý Gabriel, který na sebe chtěl upozornit jeho včasným uhašením, jenže špatně si to propočítal. Náš hrdina se riskantně vrhne do plamenů a s nasezením vlastního života vynese bezvědomého nešťastníka mimo nebezpečí, ale je už pozdě - staroch zemře. Jan se v kritické chvíli, kdy mu oheň odřízne cestu, musí odhodlat k dalšímu risku: seskočí z vysoké věže pomocí důmyslně zrobeného letacího aparátu, který tam má náhodou schován jeden podivínský průvodce. ^{Sošek Mel,} /~~Sítek~~/ prokázat pravdivost pověsti, podle níž jakýsi dávný vězeň se tímto způsobem zachránil před vězněním v kasematech. / Utrpí přitom zranění, naštěstí lehké... Banalita tohoto řešení ve "vrstvách viditelných na první pohled", mluveno opět slovy reportérů Kmene, mi nedovoluje objevit nějakou v hloubi příběhu ukrytou myšlenkovou bohatost hodnou pozornosti.

Možná to byl spěch, diktovaný užávkou soutěže, co způsobilo, že autor Němcova talentu se spokojil s takovou plochostí a snad román *Negativ*, který psal s přestávkami sedm let /vyjde v Bloku/ potvrdí jeho tvůrčí odpovědnost. Průvodce povětří a tmy je však spíš jen oddechovou hříčkou, v níž se sází na vtipnost za každou cenu, v níž je mnoho vypravěčských nápadů i typologických postřehů, ale to všechno nemůže zastřít nenáročnost, ba nicotnost celého vyprávění a hlavně jeho myšlenkovou bezobsažnost.

Román Duely Antonína Bajají je mnohem rozsáhlejší /má 309 str./ a taky složitěji strukturován. Vypravěčskou metodou navazuje na prvotinu, tam i tady se prolínají motivy a mísí dějové roviny, tak, aby vznikl dojem, že v podvědomí postav jsou uloženy minulé děje duše i citu jako vrstevnatá sloj, z níž se vyplavují po určitém podnětu vzpomínky, a tím se nově osmysluje a z významňuje přítomná chvíle, celé odstavce se vracejí v novém osvětlení, vyprávění přechází ze zповědání první osoby do běžné er-formy atd. atd.. Toho kompozičního přerývání děje a prolínání časů a scelování významů je na mne až příliš. Také prostředí je stejné jako v debutu: valašské kopanice, a zase se tu potkáváme s postavou inženýra řídicího živočišnou velkovýrobu.

Z rozhovoru v Kmeni se dozvídáme, že původně měl autor napsanu druhou část Duelů, jež se jmenovala Stařík a plch, jenže to mu příliš připomínalo Hemingwaye. Napsal tedy dodatečně úvodní část a zvolil společný titul Duely, neboť v obou příbězích jde o souboj hrdinů s čímsi, co je nad jejich síly. Paralelnost těchto dvou novel má vydat na román o tíze i kráse života, o tom, jak z něho dnes mizí cosi lidsky podstatného, co tvořilo jistoty patriarchálního života.

Bajaja hledá úporně vlastní vypravěčský styl i životní problematiku, až je v tom gestu cítit jistá křečovitost - musí se přece odlišit od několika kolegů, kteří o tomhle koutku země píšou. Při líčení svého protagonisty vychází nepochybně z osobních zážitků a při kresbě lidových venkovských postav z blízkého poznání kopaničářů. Jeho pozornost přitahuje figury vypovídající svým osudem o prudké proměně venkovanství, která překotně ničí odvěké mravní a kulturní mikroprostředí, spjatost člověka s jeho rodovými dějinami, s tím, na čem spočívalo životní těžiště našich předků, které je nyní neúprosně vyvraceno civilizační unifíkovanosťou. Co s tímto nevyhnutelným procesem? Kde ukotvit etické těžiště našich současníků? Odpověď ovšem vypravěč nemá, nedává recepty, pouze tento vývoj popisuje a varuje před jeho nebezpečím.

Svůj záměr realizuje tím, že proti sobě klade různé generace a na rozdílnosti jejich životních postojů sleduje rozkolísávání morálních hodnot. První duel je poměrně krátký a jeho protagonistou je ing. Alois Kvasil, ambiciózní i schopný mladý odborník, jenž se rychle vyšvihne na první místo v zemědělském velkodružstvu. Seznamujeme se s ním v městské vinárně, kde se v jakési mravní

kocovině zoufalecky opíjí. Utekl z pohřební hostiny, nevíme ale proč. Postupně v nás vypravěč náznaky budí dojem, že Kvasil cítí jakousi vinu na smrti právě pohřbeného starého Koldúcha, který byl za jízdy na kole sražen neznámým autem. Koldúch a jeho mladá žena jsou líčeni až satirickými prostředky jako odporně změšťáčtělí omezenci, proti jejichž bezostyšnému vyděračství nenachází mladý inženýr příslušnou obranu. Zavínil tedy smrt Koldúcha nebo ne? Vypravěč i autor /v rozhovoru/ odmítají odpovědět, ponechávají nás v nejistotě.

V druhém duelu, mnohem rozsáhlejším, je už Kvasil ženatý, vzal si Hanku, vnučku staříka Josefa Opálky, bydlicího stále v chalupě na kopanicích. On i ostatní obyvatelé kopanic mluví jakýmsi "interdialektem", jak tomu Bajaja říká, čerpajícím z celého ~~řada~~ ^{regionu} jihovýchodní Moravy, neboť čistý dialekt už nikde neexistuje. Protiklad životních postojů starých Opálků a mladých Kvasilů tvoří hlavní náplň vypravěčova příběhového poselství v této druhé části románu, přičemž se tento protiklad ještě prohlubuje tím, že do děje vstupuje dokonce výrostek Dušan, Hančin a Lojzův syn, který už žije zcela ve světě počítačů a nemá pro nějakou tradici naprosto žádný smysl, v chalupě mu to smrdí a své štěstí vidí v technických zázracích, které si stařík ani nedovede představit.

Vnučka i pravnuček musí poslouchat dlouhé dědovy vzpomínkové rozprávky o jeho dětství a mládí, vyprávění se často nadlouho vrací do dávné minulosti, a ta vlastně v této druhé části textu dominuje, z problémového románu přecházíme do jakési rodinné kroniky. Autor stále víc přetěžuje základní linii spoustou odboček a návratných motivů, navíc složitě vkomponovávaných do různých fází uplynulého času, nedovede si odříci žádný svůdný detail, jež našel v minulosti kopaničářské rodiny. A tak jsme chvíli v okupaci, kdy je nešťastnou náhodou zastřelen Opálkův syn Václav, jsme svědky návratu Opálkova bratra, houslového virtuóza, z Ameriky před první světovou válkou a mnohokrát se vyprávění přeneso dokonce až do roku 1890, kdy se mladičká Opálková zúčastnila v Praze Národopisné výstavy. A autor bez rozpaků užije této příležitosti k tomu, aby rozehrál scénu, v níž F.X. Šalda a V. Mrštík diskutují za přítomnosti L. Janáčka, H. Kvapilové a Al. Jiráka o významu Manifestu moderny! Bajaja nemá prostě dost smyslu pro míru a vyváženost, aby vycítil, kdy je barvitost detailu nesourodá s tónováním celého příběhu, kdy tříští jeho tok a zahlcuje to, co má tvořit smysl výpovědi.

Hanka s mužem mají sice ke staříkovi tzv. slušný vztah, ale nejsou s to chápat jeho starosti, jeho duchovní krizi, v níž se ocitl po ovdovění a vlastně už tváří v tvář smrti. Vypravěč nás nejednou upozorní, jak netrpělivě naslouchají jeho rozpomínání a jak význam, který on do určitých věcí vkládá, oni tam postrádají. Tady s¹ autor uložil obtížný úkol, jak zdlouhavost učinit umělecky strhující. Používá všemožných narrativních triků, přesto ovšem celé dlouhé pasáže působí rozvlekle a vyprávění ztrácí rytmus. Stařík je přitom a-utorovou nejmilejší figurou, je pro něj ztělesněním "dobrého starého", bez kterého nemůže podle něho být ani "dobré nové", což si mladá generace vůbec neuvědomuje. Úspěšný inženýr Kvasil odmítne například přivést k umírající stařence Opálkové faráře, aby si jako komunista nezahládal. Příkazy svědomí nahradily příkazy strany. Je to, jak ho sám autor v rozhovoru označuje, zbabělec. Není to ovšem zbabělec od narození, vstupoval do vědomého života s určitými ideály, chtěl být čestným člověkem. Rys zbabělství se v něm rozbujel pod vlivem určitých sociálních podmínek, v určitém systému zvrácených lidských hodnot. Autor však na analýzu této "dobové zbabělosti" rezignuje, vzdává se jí, společenskou aktivitu svého hrdiny, při níž o své ideály a o své svědomí přišel, před námi jaksi "utají".

Aby analogie obou duelů byla dokonalá, dojde i v druhém k vraždě, tentokrát přímo morytátové. Kulhavá Stázka Kvašková, s níž měl stařík - k čemuž se vnučce postupně přiznává - plotky za mlada i po manželčině ochoření, na něj naléhá, aby spolu opět žili pod společnou střechou. Když ji mrzout odmítne, Stázka mu chladnokrevně nalije do guláše jed, dopisem to oznámí Hance a sama ten guláš taky sní! To je závěrečný akord v té patriarchální idyle vskutku až příliš břeškný. Mrtvoly dvou neúspěšných milenců leží ve venkovské chalupě vedle sebe jak zestárlí Romeo a Julie... Stařík tedy souboj s plchem nedovedl do konce. Jeho život zmařila msta zhrzené staré ošklivky. Nezdá se mi to zrovna umělecky zdařilé řešení, řešení respektující jistá žánrová pravidla.

Bajaja s jakýmsi zoufalstvím se snaží zachytit mizící obyvatelskou originalitu svého kraje a se stejným zoufalstvím zaznamenává, jak civilizační hon za úspěšným uplatněním se vykupuje odosobněním, lidskou plaností a jak se stává podhoubím mravního zlhostejnění, pro které je vědomí dějinné návaznosti a nároky svědomí čímsi, co patří do starého železa. Toto základní poselství Duelů je však bohu-

žel zahlceno množstvím neústrojně vkomponovaných detailů, epizod a scén z historie, které s ním mají pramalou souvislost. Myšlenková naléhavost románu je tím značně oslabena.

Obě vítězná díla tedy vyznačuje společný rys: podivná neochota podívat se zpřítomně na příčiny všeobecně pocítované mravní devastace naší pospolitosti v posledních letech. Bajaja ji sice naznačuje v postavách mladých Kvasilů, ale příčiny jejich lidské pokleslosti a společenské důsledky ponechává neodkryty. L. Němec, jako by o skutečně závažných problémech nevěděl, usiluje o "hravost" příběhu a utkvívá přitom na životních banalitách a figurkách, jež postrádají jakoukoli výzvu k obraně etických základů národního celku. Je to pouhá náhoda, nebo měla soutěž právě takové cíle?

Milan Jungmann

Helena Sobková: Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové./Edice Marginálie, Spolek českých bibliofilů, Památník národního písemnictví, Praha 1986, stran 103 včetně příloh a vědeckého aparátu, náklad neuveden, knižní nesešívaná úprava, cena 40,- Kčs./

Tuto knížku si dám vyvázat do kůže: přiřadím ji ke knihám Václava Černého o Babičce, tak jak je mám z 60. let a pak z Toronta. Musím tento fakt v Obsahu zdůraznit, neboť knihy, které mám v knihovně, skutečně čtu - a o Boženě Němcové mám během desetiletí už pěknou sbírku knih - tato však převáží značnou část z nich. Proč?

Potvrzuje moji tezi - kdysi tvrdě kritizovanou - že v knize B. Němcové Babička se projevují jednoznačně prorakouské tendence. Helena Sobková na základě dlouholetého úsilí nyní publikuje fakta: ano, proč by při psaní Babičky neměl být naplňován prorakouský ideový zřetel, když Božena Němcová pochází rodově ze šlechty tak prorakouské, jakou by si nevymyslel ani autor fantastických románů? Proč by se v Babičce neměl projevovat stesk po italských statečích rakouské šlechty v Toskánsku, když právě na takových statečích pobývala matka Boženy Němcové? Proč by se neměl v Babičce vyskytovat za Rakousko krvácející šlechtic v bitvě u Lipeka, když tam jako pobočník Filipa Švarcenberka bojoval rodný otec Boženy Němcové, který potom dokonce v zájmu Rakouska eskortoval Napoleona na Elbu? Proč by neměl být v Babičce zařazen paján na šlechtu, když je tam dokonce ozdobně popsán portrét samotné matky Boženy Němcové?

Helena Sobková publikuje v Památníku národního písemnictví fakta, která do říše naivity odvracejí úvahy o rodovém vztahu Němcové k Babičce /Magdaleně Novotné/, či verše tak významných básníků Seiferta a Halase, věnovaných Boženě Němcové. Ta sedmáctiletá dívenka, tančící nad mládím dívčích let u příležitosti svého sňatku ztrácí na poetické síle a stává se jen fantasmagorickou vizí českých básníků: Božena Němcová, narozená v roce 1816 /dle Sobkové 5. února/, se vdává ve svých více jak jedenadvaceti letech, občansky naprosto normálních.

Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové nejsou pro mne překvapením: schylovalo se k této bouři / a není to jen přehánka ve sklenici vody / - dlouho. Ti staří čeští vlastenci věděli, proč do Riegrova slovníku naučného zařadili více životopisných faktů o Josefu Němcovi, než o jeho ženě: hodnocení této ženy literárněhistorické ponechali - v záměru dnes čitelném - až na generaci Tilleho, atd., na generaci už zákulisně neinformovanou...

Jestliže lituji něčeho ztraceného po konci 60. let, tak vlastní možností vědecky a zodpovědně bádát nad dílem Němcové: velice závidím

Heleně Sobkové její badatelský úspěch, korunovaný zveřejněním tiskem. Je to přesně ona cesta, po níž jsem kdysi toužila a po které bych s největším potěšením šla dál... Proto, než přejdu k chvále této práce, poukážu na drobnosti, na které H. Sobková ve svém faktografickém úsilí pozapomněla a které mi v její práci scházejí. Už Zdeněk Nejedlý se kdysi nechápavě pozastavil nad faktem, proč je v Babičce "u mlýna socha Jana Nepomuckého mezi dvěma lipami", když tam ve skutečnosti stojí socha mariánská. Jako otce B. Němcové určuje Sobková Karla Čam Martinice. /C. Brühl ho chybně označuje jako Čam Gallase./ Tento mladý hrabě /umírající tři roky po sňatku Němcové v r. 1840/ se však plně dle křestního listu z května 1792 jmenoval Karel Jan Nepomucký Čam Martinic: hle, zde má Sobková další stopu jeho otcovství - známého - Němcové. A přímo v Ba-bičce...

Jestliže Sobková uvádí, jak Metternich byl právě v r. 1816 informován o všech intimnostech princezen Kuronských, pak je pochopitelné, proč známe už tak dlouhodobě písemný záznam metternichovské policie "o fantaskní choti Josefa Němce". Tento policejní záznam svědčí o tiché informovanosti rakouské společnosti o původu Němcové neméně, než neobvyklá a nikdy neopakovaná účast rakouské šlechty na pohřbu Němcové, co spisovatelky, včetně onoho Čamovského kočáru ...

Sobková také pozapomíná na časopisecky zveřejněný fakt, že když Johann Pankl v roce 1850 v Zabáni zemřel, falzifikovala Panklova rodina /včetně Němcové/ jeho úmrtní dataci, kvůli penězům...

Neomýšlejí rovněž onu jednoznačnou katolicitu Babičky se známými fakty o hluboké konverzi ke katolictví z protestanství jak u Kateřiny, tak Němcové matky Dorothey Kuronské. Jestliže víme, že právě na Dorotheu adresovala Němcová korespondenčně své literární opusy a dostalo se jí za to ^{matky} mateřského požehnání, pak katolictví v Babičce nemá pochopitelně ani tak v autopsii autorky, jako ve vědomí, jak hluboce je už věřící v oné době katolička Dorothea. Dochází také k lepšimu pochopení dopisu Němcové k synu Karlovi, zaměstnanému u Dorothey v Zabáni, napsanému po Babičce a oné - spisovatelky rozrořené otázky o kněžně-matce - "Dali a dají nám kdy něcc?". Rovněž, když Sobková ve zprávě k. Světlé /že jí Němcová koupí nábytek "jiný, červeně aksamitový"/ rozpoznává očekávání Němcové velkého daru ze strany rodné krve, je v tom možné vycítit i předpoklad autorky, že její spisovatelská snaha bude "kdesi" přavelemi oceněna... Vždyť mluvila též s literátkou:

Sobková ve své práci opomíjí Josefa Němce: onu coposud mnohé vzrušující skutečnost, že nikdy nebyl úředně sražen až na dno a nakonec i ta panze se "zázračně" vyskytla, i na jeho mladickou vojáckou konformnost. /Když byl dán jako student na vojnu "trestně" z hlediska státu, okamžitě se orientoval a zahájil vojenskou minikariéru jako dobrovolný posluha šlechtice a oficíra - viz i onen Riegrův slovník naučný./ V případě J. Němce je nutné jít badatelsky do důstojnických

oficín rakouské armády se zaměřením na rod a přátele Clam Martinice. Rovněž je nutné více se zabývat katolickým farářem Josefem Němcem, strýcem i občasným mecenášem manžela Němcové.

Ovšem Sobková se sympaticky netají tím, že své - Nové úvahy - považuje za vykročení pouhé - novým směrem literárně vědného bádání. Velice oceňují i takové drobnosti, které zveřejňuje - jako že Terezie Panklová odmítala zaplatit i pár zlatek v lékárně za léky pro Barunku a vše z podobných plateb se snažila převést na kněžnu. Plnou satisfakci badatelskou má Sobková tehdy, když poukazuje na zaslepenost všech dosavadních vědců, nepozastavujících se nad záznamy v korespondenci Němcové Jurenkovi /o samostatném bydlení "desetiletého" děvčete na zámku, atd./, ani nad do očí bijícím faktem, proč by výkonnostně vyšší úředník panství poskytoval zdarma víceletý pobyt na zámku ve Chvalkovicích dítěti z Panklovvy rodiny. Stejně je to s prokázáním skutečnosti, že podobně jako jiné šlechtické děti měla Barunka nejprve domácího učitele po dva roky, a teprve potom chodila do České Skalice: čtenář bytostně cítí, jak vlasteneckému Václavu Černému /otci i synovi/ chyběl onen nevlastenecký šem skutečného původu Němcové při pátrání v jejich nejbližším okolí.

Z knížky Sobkové lze vyčíst, že Němcová ale tušila mnohé o slovanském původu své krve: o polském dědečkovi ze strany Dorothy i o české šlechtice /poslední z rodu Martiniců/, babičce ze strany otce. Českou babičku tedy Němcová měla!

Nelze na omezeném rozsahu Katalogu i Obsahu zabývat se všemi převratnými aspekty knihy. Je ale nutné ocenit i čs. bibliofily, že v přílohách jsou otisknuty portréty rodičů Němcové i dalších šlechtických předků, tak viditelně prokazujících shodu krve: že to doposud nikdo neviděl - vlastenci čeští! /Starý vévoda z Jiráskova Na dvoře vévodském - tak podobný posledním fotografiím Němcové: je to vůbec možné?/ Z P.S. knížky /s. 151/ vyplývá, že Sobková má před sebou nelehký čas. Musí už na pravou míru uvádět napravná tvrzení Miroslava Ivanova a dalších badatelů - /Adolfa Imanna/. Mnohé další peripetie práce o B. Němcové jí nezávidím: pobytem v Muzeu B. Němcové jsem se před lety přesvědčila, že i když neexistuje jediný archivní záznam o italském služebníkovi v Ratibořicích /nota bene ve funkci byrokraticky zřetelné/, aparát Babičky vědy při knižním vydání s rozkoší uvádí - "Talián - skutečná postava". A potíže Sobkové nastanou, až se také rozpomene na šperky a obrazy z pozůstalosti Němcové, jak jsou uchovány museálně: už sama toto téma nakousla zlatými náušnicemi od vévodkyně. **Či ten souboj Clam Martinice s manželem Dorothy Tayllerandem: to je úvod do soubojů!**

P. S.

Poctivost Sobkové je zatím příznačná. Fejen že v knize nezastírá osobu a pojem Václava Černého, knihu datuje únorem 1987 /X tedy o 2 roky dříve, než připutovala k zájmově omezenému okruhu čtenářů/, ale dokonce neopomíjí v poznámkovém aparátu práci V. Ržounka /B. N. v obrazech a dokumentech/. Ale chtít tak ještě po Ržounkovi, aby knihu redaktorecky a vědecky doplnil o fotografie vysoké rakouské a prostopáské šlechty! Takovou - Boženu Němcovou v obrazech a dokumentech - bych od Ržounka viděla s potěšením zřejmým...

A semí vládne lid. /Uspořádali Vojtěch Trapl a Božena Traplová, Práce, Praha 1988, vydání I., s. 192, 64 stran příloh, náklad 2 000, cena 32,-/

Sborník literárních textů - jak čteme v úvodu knihy - "uspořádal ve spolupráci s doc. Boženu Traplovou, CSc. univ. prof. dr. Vojtěch Trapl". Je to významné svědectví politiky přestavby v ČSSR pro rok 1988 a další, knižní artefakt české literární vědy a vysokoškolských učitelů. Knihu totiž doprovodil rozsáhlým doslovem "univ. prof. Vítězslav Ržounek". /Graficky upravil, přebal a vazbu navrhl Richard Maršák./

Doslov Vítězslava Ržouneka čteme od s. 156 po s. 185 a podobně jako výroky v Kmenu z 23. března 1989 dosvědčuje, jak oprávněně vězí v roce 1989 humanitní moc socialismu Václava Havla. /Vítězslav Ržounek je znám v ČSSR jako soudní znalec z oboru literatury a za peníze socialistické justici prokazatelně vypomáhá v odesílání spisovatelů do vězení, či lépe řečeno, nápravných zařízení ministerstva spravedlnosti./ Nejprve ocitují výrok významného člena SČS v uvedeném Kmenu:

"Po tomto apelu na konkrétnost a spravedlivé posuzování jednotlivých faktů jsem chtěl připomenout s. Blahynkovi, který tu mluvil o marxistickém vystupování Voskovce, že je bhužel třeba vzít tvrdě na vědomí, že napsal předmluvu k Havlovým hrám ze 70. let, které vyšly v Kanadě u Škvoreckého, kde se dovíte o vztahu k naší současnosti pravý opak."

Ano, SČS je v naší vlasti "svazem ideovým" a členové si musí uvědomit, "že je bohužel třeba vzít tvrdě na vědomí", že co s Václavem Havlem jest, z marxistické gehemy pekelné jest. Citují z předmluvy ke knize, aby bylo zřejmé, jak trvale a s platností nevývratnou marxistická literární věda už pouhé jméno Václava Havla jako pojem navždy ďábelský - zavrhuje. /S. 13 - autor univ. prof. dr. V. Trapl:

"Už 5. května ustavila ilegální dělnická stranická organizace Předvoj revoluční správu Filmových atelierů a laboratoří a prohlásila podnik za majetek ůs. lidu. Už o filmové tvorbě nerozhodovali soukromí podnikatelé typu Václava Havla, nýbrž nově se formující znárodněná kinematografie. /.../ Tato jasně určená a spontánně sledovaná linie kulturní politiky strany byla výrazná a účinná zbraň."

Ano, kdykoliv v ČSSR padne pojem Václav Havel /nejmenoval se snad soukromý podnikatel ve filmové tvorbě Miloš Havel?/, tak kulturní a vědeckí pracovníci KSČ zdůrazní svou "jasně určenou" linii a hlavně - výrazné a účinné zbraně.

Vítězslav Ržounek však na stránkách březnového Kmenu 1989 nečekaně uvádí faktografickou otázku, citují:

"Teprve až sami na sobě si uvědomíme, do jaké míry jsme byli spolutvárci poměrů, které se nyní prezentují jako něco abstraktního nebo donucovacího, čemuž buďto podlehne, nebo nepodlehne, teprve tehdy se ukáže, proč vývoj literatury byl takový, jaký byl, a kdo z toho má na tom jaký podíl."

Jaký má kdo na "tom" - podíl? V. Ržounek např. literární tvorbu z počátku 50. let v Československu hodnotí nyní takto /s.173/:

"Česká i slovenská poezie se vrhá do proudu života...Literatura se stává "služkou" dne, jak se později pohrdavě říkalo. A přesto se z této pokorné služby dni zrodily Nezvalovy verše pro síň Rudé armády na Vítkově... Zrodila se poezie - mistrů i těch, kteří do literatury teprve vstupovali - jež obrozena tvořivým proudem lidové energie ještě vyzařuje ... hrdost na malou zemi, která se mezi prvními podjela převratného úkolu v dějinách lidstva".

Ano, období stalinismu v československé literatuře bylo epochální a univer. prof. V. Ržounek v knize uvádí proč. Všichni žijící básníci se sjednotili na svém vůdci! Kdo to byl? Cituji ze s. 171:

"Všichni bez rozdílu vidí svého vůdce v S.K. Neumannovi, zakladateli socialistické poezie. Za všechny to vyjádřil právě Vladimír Holan ... :

že jste se dočkal! Teď když děti,
plny rudoarmějských pús,
cítí, jak živý jas k nim letí
po cestách, jež jste stavěl v Rus!

Po cestách, jež jste stavěl pro věk,
vy, tehdejší a příští už,
vy, spravedlivec jako člověk,
vy, jako básník: vzácnost: muž!"

I V. Ržounek si možná uvědomuje, že ne všichni čs. literáti bez rozdílu měli S.K. Neumanna za "svého vůdce". Ti, kteří za života S.K. Neumanna nemínili uznávat jeho vůdcovství, jsou Ržounkem hodnoceni zle. Cituji např. ze s. 162:

"Z reakčního politického ovzduší vzešel román Bloudění. J. Durých v něm velebí vítězství pobělohorské protireformace, vše, co sloužilo pobělohorské reakci, která nemilosrdně decimovala český národ a ničila jeho svobodomyšlnou kulturu. V této atmosféře má své kořeny i rozsáhlá studie R. Jakobsona k novému vydání staročeských básní Spor duše s tělem a O nebezpečném čase smrti. Jakobson tu spojuje ztroskotání humanismu buržoazní společnosti s existencí

marxismu, ideologie revolučního proletariátu. Za východisko z krize mravní a společenské považuje rehabilitaci středověku jako modelu uspořádání společnosti."

Tak tedy vidí literární vědec Rzounek - literárního vědce světového významu - Romana Jakobsona. /Ideologa středověkého tmářství?/ Jakobson měl štěstí, že emigroval z Československa až do USA, jinak by si ho Rzounek před socialistickým soudem soudněznalecky podal, možná stejně, jako pouhého českého básníka Ivana Jirouse.

I Karel Čapek měl štěstí, že zemřel dřív, než se vyžadovalo uznat S.K. Neumanna u všech, bez rozdílu, za vůdce. Čapek sice kdysi svou literární dráhu sahánil dobře. Už v roce 1913 se objevil bří Čapkové na karikatuře v závěsu za S.K.N., se závažným kulturním prohlášením: "St. K. Neumann prohlásil v Lidových novinách souhlasně s bratry Čapky, že Evropa je nyní již dohoněna". Po vstupu S.K. Neumanna do KSČ napsal K. Čapek stať - Proč nejsem komunistou - a tak V. Rzounek v současné knížce, na základě poznatků čs. Literární vědy, o Čapkovi uvádí:

"Ocitl se však ve stejné frontě s militantní pravicí, která v literatuře - jako příklad můžeme uvést Medka - dýtila oheň a síru na revoluční dění. Čapkova koncepce života a umění byla proto od samého počátku předmětem odmítavé kritiky nejen marxistů, ale i levicových demokratů." Atd. /Viz s. 161/

Není východiska: univerzitní profesor z Karolína Rzounek vychovává pro příštích 40 let další literární vědce, kteří znají jako nejdůležitější literárně-vědný pojem - fronty. Fronty militantní pravice, fronty marxistů, levou frontu a vítěznou frontu členů KSČ; ti vládou naší literatuře, na věčné časy - a semi vládne lid. V ohni a síře, co na ni vydětil Karel Čapek a Rudolf Medek...

Jinak je v knize otištěn např. úryvek ze slavného románu Václava Řezáče / s názvem komunisticky nemilitantního, tuším - Bitva/. Tam čteme, jakým výlupkem špatnosti byl "inženýr doktor Rosmus". I jeho žena má "kostnatá ramena" a on jí zvrhle a nečesky oslovuje - "Mery"! Rosmus s vědeckými tituly je dokonce příbuzným "ministra spravedlnosti"! Úst román, kde DŮSTOJNÍCI SNB jsou zmiňováni takhle velikými písmeny, je i po desetiletích zážitků: V. Řezáč vědomě určoval DŮSTOJNÍM SNB, aby na základě kulturních účinnů této prósy, když už ne Rosmuse, tak aspoň Irtínu Prokopa, jeho příbuzného, znáčklí! A stalo se.

Ivan Slavík: Dvacet pozdních básní aneb Zařikávání naděje. /Edice Prémie SČB, Památník národního písemnictví, Praha 1988, ilustrace J. Hořánek, doslov M. Svatoš

Spolek českých bibliofilů vydal jako bezplatnou prémii za rok 1988 sedmou sbírku básníka, který v ČSSR zatím nebyl zaregistrován v jediném slovníku českých spisovatelů. Literární vědci typu Ržounka, Jiřího Hájka, O. Chaloupky či Josefa Peterky neevidují dle pokynů KSČ a ÚSAV křesťanské básníky a nevedou jejich existenci v patrnosti ani pro potřeby lexikonů.

Ivan Slavík, narozený 23. 1. 1920, během posledních desetiletí vydal - bez jakéhokoli oficiálního ohlasu - sbírky následujících názvů: Snímání z kříže, Deník Arnošta Jenče, Stín třtiny, Já A.J., Osten, Hlohový vítr. Také je autorem více jak 20 knižních překladů poezie a prózy z jazyka francouzského, anglického, španělského, německého, ruského, ukrajinského. Pro nakladatelství v ČSSR vytvořil objevené knižní výběry z Richarda Weinerja, Jana Opolského, Vítězslava Hájka, zapomenutých básníků z 90. let pod názvem Zpívající labuť, a z děl znovuobjevených básníků naší literatury - Imy Geisslové a ~~z~~ Hermona Lilia. Uvedené výběry vždy doplnil esejem, poznámkovým i vědeckým rejstříkem, stejně zasvěceně, jako když připravil k vydání knihy ze starých památek aztézkých a mayských. /Což mnohé připomněl Martin Svatoš v doslovu k poslední Slavíkově sbírce./

Oč jde Slavíkovi v nynějším zařikávání naděje? Rozvíjí biblické příměry, známé např. z listů sv. Pavla o lásce:

"Kosti lze rozmetat do všech koutů / Můžeš lámat věže
jako traviny / jako stromy / láska se nezlomí... // Láska
jest / láska je láska" - /báseň Láska, s. 26-27/

Ovšem Slavík podobnou tautologii - láska je láska - rozvíjí do obrazu křesťana, který chápe necitelnost mlýnů našeho světa, který ~~ne~~ hrozbě rozdrbení vlastního života nepochybuje - "Vím to jsou to mlýny". Citují báseň Don Quijote:

"Lopaty mlýnů jsou obrovské / Pevně na této zemi stojí
mlýny // Má Rocinanta je přichcípý kůň / má výstroj
dětinské ideály / nejsoucího věku // Jsem neskutečný
rytíř proti skutečnému zlu / chtějí mi stále vymluvit
ty obry / Vím to jsou to mlýny / všechno by zametly
svými lopatami".

Zde má Slavík úžasnou pravdu: jeho básnický vrstevník
/Zdeněk Rotrekl, nar. 1920/ kdysi jako křesťan se stal Don Quijotem
a lopaty ho exemplárně "zametly". Socialistická moc v takovém pří-
padě básníka a muže, co měl "výstroj" - dětinských ideálů nejsou-
cího věku - uvrhla na 13 let do vězení. A i kdyby byl autorem 20
sbírek, nesmí mu koncem 80. let, v ČSSR vyjít sbírka ani biblio-
filsky. Ivan Slavík čtenáři bibliofilů mnohé naznačuje: i opti-
mismus křesťana, toho Don Quijota našeho věku. /Kristus v evange-
liích přesně mluví: "Já jsem světlo"! / Cituji z básně + + + /s.20/:
- "smráká se ve mně / a v světě // žízňivý oheň usrkává
/ tmy měněné v světlo"

Jednu z nejhezčích variant slov Písma: "Nauč nás uvědomit
si, že jsme smrtelní" - jsem v poezii přečetla v této stručné Sla-
víkově sbírce. Cituji báseň - V hlavě květ:

Kapky a větve osik
šlehají do skla
pěstičky stromů do stěr bijí

V jizbě se stmívá
do oken tlačí se šero
slyší útržky nejsoucích melodií

Váhavá modlitba nesmělý prosík

Ludvík Vaculík: Pod diktaturou lidu
(dílčí tvrzení)

Zajímavé, byl to Němec, kdo si onehdy v Praze všiml: "Je to zvláštní diktatura u vás - bez diktátora." - Ano, naší diktatuře chybí od jejího vzniku v roce 1948 nějaká impozantní osobnost, jež by zosobňovala například "moudrost lidu" jako Stalin, národní hrdost jako Tito nebo svrchovanou literární kritiku jak Chomejní. Už Gottwald, "první dělnický prezident" po Vítězném únoru 1948, byl jen jakousi strýcovitou odvozeninou od Stalina, a ti, co šli v čele státu po něm - Zápotocký, Novotný, Svoboda, byli také očividně figurkami, jež vynesla dobová hra skutečných politických sil. Trochu jiným, ale také smutným případem je tu Husák, jenž do té hry snad šel s osobní ambicí.

Československá "diktatura proletariátu" se od začátku opírala o sovětskou, z níž odnožila. Ale když ta se jaksi mění, objevuje se, že ta naše přece jen má svůj vlastní hybný moment a sílu. Využívajíc své váhy odvažuje se samostatných batolů, a my s překvapením vidíme, co je skutečným československým experimentem: nikoli Pražské jaro 1968, nýbrž další zatvrďování místní autokracie, která se už nedovolává žádné veliké ideje, nesune před sebou žádného velikána, ba neprovádí ani masové násilí jak v prvním desetiletí své existence. Vnitřním zákonem jejího chování od začátku je - nedovolit vznik nějakého diktátora, jenž by při dobré příležitosti mohl slovem či gestem pohnout lidem. Na tom se vysílil i Husák, měl-li, jak se někteří lidé domnívají, nějakou vlastní představu, co si počít se sovětskou okupací. A já myslím, že právě strach ze silné osobnosti vedl nedávno naše autokraty k tomu, aby chytli a zavřeli Václava Havla: ten přeci uveřejnil už dřív ostřejší texty, pronesl kritičtější řeči a způsobil režimu mnohou zahraniční ostudu. Jenže tentokrát se objevil na náměstí, když tam byl vzrušený lid...!

Po minulé válce se hledalo vysvětlení, proč v Německu vznikl nacismus a jakou potřebu či jaký povahový rys národa či lidu vyjadřoval Hitler. Co se to tenkrát s Němci stalo? K jakýmsi nálezům se došlo, to však není dnes moje starost. Co se to stalo s Čechy a Slováky, žijícími tak dlouho a smířeně v diktatuře bez viditelného diktátora?

Také pro komunismus se nacházelo vysvětlení. Ten má v Evropě, řekl bych, kořeny dva: hmotnou chudobu nevzdělaných mas a nehmotně ušlechtilou chudobu části vzdělanců. Obě ty složky se u nás spojily v generaci mého otce (1899-1956). Poměry vedoucí k dnešnímu režimu vznikly se souhlasem většiny národa. Otázkou je, proč se drží dál, když už v mé generaci (1926) se ukázalo, že působí zhoubně na všecko: na hospodářství i přírodu, na lid i lidi. Okolní evropské diváctvo většinou vystačuje s vysvětlením turisticky povrchním: potlačovací aparát, policejní moc. Těch však naši vládcí užívají neradi a jenom, když cítí nejvyšší nutnost, jak ji pocítili v minulém půlroce. Ale jinak se mohou klidně opřít - o svou povahovou shodu s většinou lidu. - Jako kdysi Hitler? - Protože jako Čech jsem nikdy přesně nerozuměl, jaký "pozorovatel" je míněn pod označením "Völkischer Beobachter", nechávám rozhodnutí o oprávnění mé otázky na redakci.

Moje vyjádření zní opovážlivě, a kdybych s ním vystoupil před lidem na náměstí, jistě by mručel. Ale než by se ho policie přišla proti mně zastat, pokusil bych se veřvat do něj svůj názor: Lidé, co chcete, vždyť toto je vláda vaší povahy! Ona stejně jako vy rozhoduje o věcech, jimž málo rozumí, a nedbá na chytřejší hlasy! Vy také jak ona raději vyřizujete nepříjemné otázky krátkým procesem nežli dlouhým studiem a rozpravou. Ona se jako vy bojí hlavně lidí schopnějších a vy jak ona hledíte s podezřením na toho, kdo má něco navíc, zejména úspěch. Vy dáváte přednost rovnosti před svobodou a užitku před krásou, ale to je přece denní program vlády! Vy jí hlavně vytýkáte, že vám nezařídí větší pohodlí života: ale to ona pořád chce, jenže

se jí to nedaří! Jak neradi se vy i vláda rozhodujete k většímu ohledu na životní prostředí! Ke skutečné a rychlé nápravě byste se však museli ve všem uskrovnit a něčeho se i vzdát: ale to se tato vláda neopováží od vás žádat, protože je to pravá vaše vláda z vás!

Lidé přicházející ze Západu dívají se na nás většinou soucitně a zároveň povzneseně jako na ubohé oběti diktatury. Uplynulý jubilejní rok 1988 byl skoro festivalem politického soucitu s námi. Já už jsem se před ním schovával, protože jsem nedokázal dávat na obligátní otázky dost chytré nové odpovědi, a také protože sám chovám jinou, vážnější otázku: je dnes tak veliký rozdíl v osudu člověka v naší diktatuře a vaší demokracii?

Mám podezření, že naše diktatura se snaží vyhovět většině svých poddaných víc než leckterá západní demokratická vláda, jež je při své činnosti pořád rušena kritikou menšiny; na niž se diktatura ovšem nemusí tolik ohlížet. Dále myslím, že mnozí cestující s lidskými právy by ani nepochopili, jakou novou úzkost pocítí našinec umořený domácími poměry, když z nich vyhlédne ven: na tu úplatnost ředitelů a ministrů stejnou jako tady, na agresi dopravy a teror módy, hluku a chemie tam jako tady. Na žravost průmyslových a stavebních organizací. Na ten strach vlád z davu, a hlavně tedy na ten pořád silnější diktát lidského průměru.

Předností demokracie dávno není to, že zjišťuje vůli většiny a dává jí průchod, ale že chrání menšinu. Nám se odsud jeví tím nejcenějším to, že dává vyspělejším lidem svobodu a příležitost ovlivnit ty ostatní. Očesejte svou demokracii o náročnější a vyvrálejší jedince i skupiny - a dostanete naši diktaturu průměru, jež je k tomuto roku tím nejnápadnějším československým experimentem a pravým plodem socialistického lidu. - Co se to tedy stalo s Čechy a Slováky, ptáte-li se, říkám: s většinou vůbec nic, byla jen příliš dlouho zbavována nepříjemné menšiny.

(Praha, duben 1989, psáno pro Die Zeit)

V čase mesačného novu, dva týždne pred prvým jarným splnom, teda prad sviatkami vzkriesenia, od ovce tehotnej celkom /nielen z dvoch tretín alebo polovične ako pravda či lož/, prišiel na svet úplne nový baránok; nevinný. Ani čítať ešte nevie, preto mu recitujem na privítanie verše, ktoré som kde-si počul: Moje srdce spočíva na konárikoch ničoty Bezhlasne drkoce jeho malé telo.

Bezhlasne temer drkoce aj baránkovo malé telo, nôžky sa mu trasú ešte, keď v húšti špinavej vlny dychtivo a blúdivo hľadá - ako ja - matkin večný cecok. Je ešte hlúpy ako redaktor alebo dnešný učiteľ: na koho sa podal? Veď po mne má len okuliare: čierne obruby okolo smutných záдумčivých očí. Zohrievam mu mlieko vo fľaške s cumlíkom, ako psík /alebo fialová clivota krstným menom L., alebo ako ~~m~~ minulosť spolu s budúcnosťou/ za mnou behá neodbytné, keď kým v maštali hnoj.

Tato, volá ma vlas^{stý} mój maturant, tatko, poď chytro domov, vo februárovom čísle Slovenských pohľadov ťa štyrikrát až spomínajú, zrátal som to vlastnoprstne, vraj si spisovateľ.

Teda znovuzrodenie. Zmŕtvychvstanie mysteriózne. Vzkriesenie po vstupe do pekiel, po pašiách a po krížovej ceste krízového vývinu a poučenia. /Keď si sa, synu, narodil, práve som umrel, aspoň úradne podľa ich sfalšovaných matrík./ Nuž čo mi ostáva, len zahodiť vidly, utekať domov, híkať začať, slziť sa usilovať. /A večne pochybovať o svojej s^{ep}se - najmenej do včera večera, taká je zásada a soľ./

Aj chorého Tatarku, sedemdesiatšestročného grófa, čo z učebníc /sám od seba?/ povypadával ako vytrhnutý list zle viazanej knihy a dobrej jesene, odrazu kriesia umelým dýcháním náhradným /z úst do zadku/ tí špekulanti v Literárnom týždenníku č. 11/89 okrem iného takto, tatko: "Takéto postavenie /po r. 1968/ možno zrelativizovalo niektoré stránky jeho literárnej tvorby, iné však aj dodatočne vyhrotilo..." Vlk je sýty, baran skoro celý. A podobne.

Normalizátori vrtko a usilovne demokratizujú, opäť sa nebadane chcú zblieť z gravidity viny ako z kožucha /ovčieho/. Pomaly a postupne, pokiaľ bača dovoľí, vyťahujú "zabudnuté" mená stigmatizovaných, akože sa nič nestalo, sorry, veď sme všetci Slováci roduverní, všetko je v poriadku.

Lenže ono sa stalo. Oni to stali. /Nemenovaní. Zatiaľ./

Stali sa na ľudoch a na národnej kultúre zločiny, z ktorých metastázy zasiahnu v strádaní ešte aj nasledujúcu generáciu najmenej. Ibaže nikto za ne nemôže: všetko sa akosi udialo z tajomnej vôle nejakého deus ex machina. Trikrát nie.

Nechceme rekriminovať, priatelia. Kým sa však nevyjasní, nevymedzí pojem a podiel konkrétnej viny a jednotlivkej zodpovednosti každého Pontského

Piláta /a čo je pravda?; čo som napísal, napísal som/, veľkňaza, vedúceho krčmára, zákonníka, kupca, farizeja i najmenšieho službukonajúceho seržanta či žoldniera ríše, dovtedy nemôže byť dôvery ani konštruktívneho rozhovoru. Politickí policajti, ba aj spisovatelia žiadali od nás zbytočné sebakritiky /a mnohí ich aj napísali/ ako podmienku pre návrat do "normálneho" života pre duchovne podkosených. Teraz ste vy na rade, priatelia, a nech sú vaše oprávnené sebakritiky také čestné ako naše nesebakritiky. Tým sa, pravda, škody nenapravia, no maštal sa predsa len trochu vyčistí. Beriem do ruky vidly, zahodené, opäť.

A najmä toto je gnozeologicky a eticky najzávažnejšie: Ak sa totiž nepriznáme, že sme tvorcami /niekto viac, niekto menej, kladne alebo záporne/ diania, zriekame sa aktívneho podielu na vytváraní a poludšťovaní histórie tohto sveta vôbec, kapitulujeme vzdávajúc sa spoluzodpovednosti aj za dnešok - a budúcnosť už vôbec nezapríčiníme. Potom sme len prežívajúce ovce, tehotné asi na 28 percent.

/Činiteľmi sveta sme napriek tomu, že nevieme, ako to dopadne./

Dve /tri?/ súčasné národné literatúry - tá, čo je na uzde i tá bezuzdná apokryfická - nemôžu nenájsť k sebe mosty, nemôžu nezrúcať umelo vytvorené košiare. Ale to sa môže uskutočniť len bez doterajšej niekoľkoročnej falše, ktorá je maskou zla, parochňou záporného a izolačným materiálom ľudského kontaktu. To všetko, čo nás čaká, to všetko sa nemôže uskutočniť bez étosu dejinného, s ktorým až pod hlbokými koreňmi podzemne súzvučí pocit viny: absenciou povedome viny sa svet stáva neľudský, absurdný.

Zatiaľ budem oveľa radšej blahoslaviť nezdar, a aby som nejako vyžil, prijmem funkciu generálneho tajomníka SSP - Správnej strany porazených, ktorú možno ešte dnes založím. Jeden priamy, rovný a tajný hlas som už dostal od Jany Přibíkovéj vo februárovom Obsahu: "Pro přesilu nevědomců ocitli se vědomci na té správné straně porazených - jakrazil v besednici Ivan Kadlečík... Volím ho generálním tajomníkom."

Zatiaľ sa budem zhovárať s Mišom, baránkom nevinným, rozprávať mu krásne vety napríklad o malom srdci visiacom úzkostlivo uprostred vesmíru /všemíra/ a dejín na skrížených vetvách ničoty. Pozorne ma počúva, zvlášť citlivý je na slovo polyfónna /štruktúra histórie/, vtedy zdvihne ušká, zastrihá nimi, aj keď asi ničomu nerozumie /v tom nie je sám/. Ktovie: a možno chápe všetko.

Keď malý Mišo narastie, Paľo z Prandorfa ho ostrihá, vlnu odovzdáme do výkupu, dostanem za ňu asi toľko ako za článok v mesačníku Slovenské pohľady na literatúru a umenie.

